

VZDĚLAVACÍ KNIHOVNA KATOLICKÁ.

SVAZEK XIII.

POŘADAJÍ: DR. J. TUMPACH A DR. A. PODLAHA.

LICHVA A ÚROK

VE SVĚTLE MRAVOUKY KATOLICKÉ.

Napsal

Dr. ANTONÍN VŘEŠTÁL.

Cena 75 kr.

— V PRAZE. —

Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.
1899.

Vzdělavací knihovna katolická.

Porádají

Dr. Jos. Tumpach a Dr. Ant. Podlaha.

(Se schválením nejđ. kn. arc. konsistoře v Praze ze dne 22. května 1896 č. 4884.)

Vzdělavací knihovna katolická jest periodická sbírka knih a brožur z pravidla malého objemu, ale pokud možno jádrného obsahu, jež slohem důstojným, nicméně však vůbec srozumitelným pojednávati budou o různých důležitých otázkách z oboru apologie, ethiky, dějin církevních, občanských i kulturních, přírodních věd, aesthetiky, sociologie a jiných se stanoviska katolického.

Vzdělavací knihovna má býti obrazem současného utěšeného rozkvětu duševní práce v celém světě katolickém; chce tedy i v tomto smyslu býti katolickou. Proto vycházeťi budou v ní jak práce původní, o něž požádány přední naše síly spisovatelské, tak i překlady vynikajících prací cizojazyčných, nebo jádrné výtahy z nich.

Časem uchystána budou také souborná, přiměřeně upravená vydání zdařilých článků časopiseckých, jež zvěčnili spisovatelé naši uložili v různých časopisech, nyní již málo přístupných a známých. Tím způsobem budou mnohé dobré práce literární vyrvány nezaslouženému zapomenutí. Také utěšeným plodům literatury starokřesťanské, jichž vždy svěží obsah hodí se i pro naše moderní poměry, věnována bude náležitá pozornost pečlivými překlady.

VZDĚLAVACÍ KNIHOVNA KATOLICKÁ

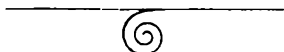

POŘÁDAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH. ❖ Dr. ANT. PODLAHA.

—•• Se schválením ••—

nejd. kníž. arc. konsistoře v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 4884.

SWAZEK XII.

SWAZEK XIII.

LIHVA A ÚROK VE SVĚTLE MRAVOUKY KATOLICKÉ.

V PRAZE 1899.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

LICHVA A ÚROK

VE SVĚTLE MRAVOUKY KATOLICKÉ.

— 3 —

NAPSAL

Dr. ANTONÍN VŘEŠTÁL.

V PRAZE 1899.

NAKLADEM CYRILLO-METHODĚJSKÉ KNIHTISKARNY
V. KOTRBA.

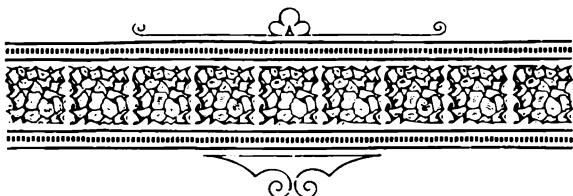

Úvod.

Úkolem tohoto pojednání jest, posouditi lichvu a úrok ve světle mravouky katolické. Jestli to úvaha velmi důležitá, při tom však také zajímavá. Neboť nelze upříti, že obyčej vybírati úroky za našich dob již tak se vžil, že se nám to skorem zdá nepocho-pitelným, jak mohly býti kdysi časy, v nichž totéž, co dnes dovoleno jest, stíhalo se tresty církevními i světskými. Nelze dále upříti, že kanonické zákazy lichvy z dřívějších dob pocházející nepřátelům kato-licismu vítanou zbraň k nájezdům proti Církvi po-skytují; zřejměť prý (dle jejich totiž náhledu), že Církev nepřejíc obchodu a peněžnictví zároveň pře-kážela blahobytu a vzdělanosti, a tak lidstvu jen škodila; až teprve v našem prý století sklonivši zbraň kapitulovala před duchem času, a při tom také (arciť proti vůli své) musila prý dosvědčiti, na jak slabých nohou stojí její neomylnost. Známo jest, že ne-přátelé naši chápou se každé, vhodné i nevhodné příležitosti, tu něco pravdy ujímajíce, tu něco ne-pravého přidávajíce, jen aby Církev mohli potu-piti. I bylo by nám to jen s podivením, kdyby této

příležitosti si nepovšimnuli, a to tím spíše, jelikož povrchní pozorování celé záležitosti jim zdánlivě v některých věcech dává za pravdu. A přece není tomu tak. Důkladnější studium nejen že Církev (ač jestliže by toho měla zapotřebí) úplně obhajuje a očišťuje, nýbrž i naopak právě její národohospodářskou činnost co nejlépe doporučuje. Proto nezdá se mi zbytečno zapřísti rozhovor o lichvě a úroku, a pozorovati obé ve světle mravouky katolické.

Poněvadž látka o lichvě a úroku jest velmi obsažna, rozdělil jsem k vůli snažšímu přehledu toto pojednání na pět dílů. V kratším díle prvním obírám se českými výrazy „úrok“, „lichva“, „úžera“, poněvadž slova ta i po etymologické stránce dosti jsou zajímavá. Na to v druhém díle vykládám dějiny lichvy a úroků, a uvádím různé jich zákazy, po případě i trpění jich; uvádím Písmo svaté Starého i Nového Zákona, dále církevní a světské zákonodárství až do našich dob, a přihlížím zvláště k zákonodárství českému a rakouskému. Poněvadž tím již zákonodárství Božské i lidské vyloženo jest, přecházím v díle třetím k zákonu přirozenému, a ve světle jeho vykládám dovolenost či nedovolenost lichvy. Nabyv takto klíče, jímž zákonodárství zjevené i církevní posuzováno býti musí, dokazují v díle čtvrtém, že jednotlivé zákony zjevené i církevní přiměřeny jsou době své, a že mezi jednotlivými příkazy není zásadního rozdílu, čímž vykonávám také kousek práce apologetické. V posledním pak, pátém díle vykládám, co nyní lichvou se rozumí, při čemž i řeč rozprádám o dovolené bezlichevní míře úrokové. Poznámkou, jak kněz vůči lichvě si počínati má, končím rozpravu.

I.

Tři jsou slova, jichž v ý z n a m označiti nám jest : „úrok“, „lichva“, „úžera.“

Ve slově „úrok“ vidíme předložku „ú“ a kmen „rok“, kterýžto kmen vyskytuje se i v jiných ještě podstatných jmenech a slovesech, na př. výrok, nárok, rokovati atd. Jest tedy úrok tolik jako úmluva, ujednání. V tom smyslu užívá se slova tohoto v nejstarších našich českých památkách.¹⁾ Během časů však slovo „úrok“ pozměnilo význam svůj; značilo nejen úmluvu, nýbrž i předmět její a povinnosti z ní vycházející, tedy nájemné, platy, dávky, práce a pod. z úmluvy povinné, dále pak též každý jakéhokoliv druhu a původu závazek, jako daně,²⁾ berně, desátky, roboty, až konečně pozvolna ustálilo se ve významu dnešním.³⁾ Znamenat úrok dnešní dobou poplatek, jejíž dle zákona neb úmluvy dlužník povinen jest v určitých lhůtách platiti věři-

¹⁾ Doklady k této a některým následujícím poznámkám viz v Jungmannově slovníku pod hesly příslušnými.

²⁾ Královská města platila do komory královské plat roční, zvaný „úrok“, později „šos“. Winter, Kult. obrazy českých měst, I. str. 58.

³⁾ Dálo se tak již za dob Rokycanových, neboť též se na to borší, že lichvu jmenují „aurokem“, jakoby nevinna byla.

teli za užívání zapůjčeného kapitálu, pokud by dluh nebyl splacen.

Slovo „lichva“ nejasného jest původu; těžko říci, zda slovanského či německého.¹⁾ Je-li kmen jeho slovanský, nemůže to jiný býti, leč „lich“ (a „va“ by bylo koncovkou); „liché“ jest tolik, jako prázdné (ku př. „lichá“ výmluva), ošemetné (lichotiti), špatné (na Moravě: lichou neb lichem brátí, tolik co: nepoctivě jednati, šiditi); tudíž lichva tolik co: výtěžek získaný lichem, bez práce, beze všeho právního důvodu, nespravedlivě. Než, výklad ten má do sebe něco strojeného; také nedá se dobře mysliti, že by sami věřitelé, žádající „lichvu“, byli užívali slova označujícího špatnost neb nesprávnost jednání jejich. Spíše tedy dlužno za to míti, že slovo „lichva“ jest původu cizího, a to německého;²⁾ souvisí s kmenem „lih“, jež nalézáme v gothickém „leihvan“ (Ulfilas) a středoněmeckém (mittelhochdeutsch) „lihen“ (později „leihnen“); jest tedy lichva tolik co zá půjčka, a v přeneseném slova smyslu: povinnost ze zá půjčky vyplývající. Přiléhá tudíž slovo „lichva“ významem svým k latinskému „usura“ a německému „Wucher“ v obecném jeho smyslu, a vysazuje se jím původně vše to, co věřitel žádal neb bral od dlužníka přes jistinu zapůjčenou (tedy také i to, co nyní nazýváme úrokem). Latinské „usura“ a české „lichva“ skutečně také podrželo tento význam svůj až do stol. 17., kde teprve počalo se lišiti mezi lichvou a úrokem.

Spadá sem ještě třetí výraz, řídceji, ale přece onde a tudy³⁾ se vyskytující, „úžera“ (obyčejně rodu ženského, ale někdy také „úžer“ rodu muž-

¹⁾ Srovnávaní je s hebrejským *lavah* = závislým býti, dlužití se (Nejedlý, Zákon proti lichvě ze dne 28. května 1881, pag. 14 nota marg.) jest snad přece jen trochu hledané.

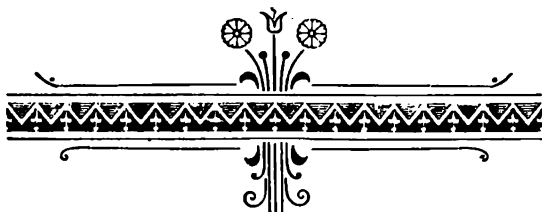
²⁾ Obyčej, žádati a brátí ze zá půjček úplatu, není původu českého, nýbrž zanesen do Čech z Německa, snad od Němců (v 11. stol. již byla německá obchodní osada u sv. Petra), snad od Židů (kteří přišli do Prahy ještě dříve); ostatně staří Germáni také původně lichvu neznali, nýbrž přiučili se jí asi od Římanů.

³⁾ Slováci užívají pouze slova „úžera“; neboť „lichva“ znamená na Slovácku tolik jako: statek, dobytek.

ského). Znamená pak „úžera“ totéž co „lichva“. Mnozí kazatelé spojují ji se slovem „užířati“, neboť „úžera užířá“ majetek a blaho dlužníkovu (usura vorax). Je to sice vtipné,¹⁾ nikoliv však etymologicky správné, a za důvod zase dlužno uvážiti, že by přece věřitelové sami nepojmenovali jednání svého slovem je tak zahanbujícím, žádající a vymíňující si určitou „úžeru“. Slovo úžera není vůbec původu českého, nýbrž latinského, úžera = usura, právě tak jako census = činže a pod.

Předeslav tuto etymologickou exkursi, chci se o to pokusiti, abych přehledem vyličil dějiny lichvy a úroků.

¹⁾ A to tím spíše, jelikož to náhodou odpovídá hebrejštině, neboť *ʾn é š e k* = lichva, odvozuje se od *ʾn á š a k* = kousati, metaf. týřati, trápit, lichvařiti.

II.

Sotva asi někomu se podaří dokázati, kdy a kde poprvé lichva se vyskytla. Jest zajisté tak stará, jako užívání peněz, ne-li snad ještě starší. Neboť lichvařiti lze nejen penězi, nýbrž i obilím, moukou, chlebem, vínem, olejem atd., a při klesajících mravech člověčenstva a mizící vespolečné lásce nebylo by to právě nic tak divného, jestliže by již velmi záhy hamizný mamonář využil okamžité bídy potřebného souseda, aby mu vynutil slib hojnější splátky.

První však historické doklady o lichvě a zároveň i přísný její zákaz nalézáme v Písmě svatém Starého Zákona, a to již v knihách Mojžíšových, na př. Exod. 22, 25. Levit 25, 36. Deuter. 23, 19. a na četných jiných místech. Právě, že lichva byla nejen jednou a mimochodem, nýbrž kolikráte a důrazně zakázána, svědčí o náklonnosti národa israelského k ní. Kde se jí přiučil, těžko říci; snad v Egyptě. Berou pak se zákony ty dvojím směrem: nařizují, aby núznému bratru zapůjčeno bylo, čeho potřebuje, zároveň pak přísně zakazují, lichvou bratra utiskovati; smělt věritel na dlužníku jen tolik peněz, obilí, oleje, vína atd. požadovati, mnoho-li zapůjčil. Než,

pozoruhodno jest, že pouze „bratr“ stál pod ochranou zákona proti lichvě (ló taššík le'achiká = nebudeš lichvařiti bratru svému); bratrem pak byl soukmenovec, Israelita, příslušník theokratického státu. Cizinec (ač nebyl-li do svazku israelského přijat) nebyl toho státu občanem, a proto také zákon proti lichvě na něho se nevztahoval, ba přímo dovoľoval bráti a žádati od něho úroky (lannák'ri taššík = cizinci budeš lichvařiti, Deuter. 23, 20), potřeboval-li cizinec zápůjčky a mohl-li mu Israelita vypomoci; ba Hospodin slibuje to i v odměnu za věrné ostříhání zákona (Deuter. 15, 6; 28, 12.). Arciť, že žid směl bezúplatnou zápůjčku očekávati zase jen od žida, naproti tomu však, byl-li nucen dlužiti si od cizince, musil jemu právě tak dávatí lichvu, jako ji on sám od něho požadoval, a Hospodin hrozil mu tímto trestem, neostříhá-li zákona (Deuter. 28, 44.). Zdá se však, že přes zákony žádnou dobou nenedostávalo se Israelitů přestupujících zákon proti lichvě a zápůjčujících na úrok nejen snad cizincům, nýbrž i soukmenovcům svým (jak zřejmě dokazuje Přísl. 28, 8. Ezech 18, 8; 22, 12.), a lichvář již tehdaž byl postrachem (Žalm 108, 11.); naproti tomu nebratí lichvy bylo ctností (Žalm 14, 5.) odměny hodnou. Po návratu ze zajetí babylonského byla lichva již dosti obvyklou, a bral se stý díl měsíčně (II. Esdr. 5, 11.), tedy 12%; i stálo to Nehemiáše dosti práce, přemluvití bohaté krajany své, aby upustili od vymáhání dluhů a povinného úroku na chudých bližních svých. Stávalo se však i někdy, že věřitel přicházel o peníze své, a již tehdaž byli dlužníci, kteří „za věc nalezenou pokládali zápůjčku“ (Eccli 29, 4.), t. j. neplatili. Zvláště náčelníci rádi si tak počínali, a zápůjčku jim poskytnutou lépe bylo počítati za ztracenou (Eccli 8, 15.). Tu arcť není pak divno, že věřitelé jinde hledali náhradu za ztracené jistiny; vždyť velmi často půjčovali cum periculo sortis.

Že za dob Spasitelových lichva byla zjevem obyčejným, poznáváme z evangelií; patřilať k peněžným obchodům, jež byly v rukou peněžníku

čili peněžoměnců. *) Tito pak měli své stoly, t. j. provozovali své obchody nejen na tržištích, náměstích a ulicích, nýbrž i ve chrámě, což zajisté nemohlo se dít bez vyššího svolení. A třeba i v chrámě snad nevyjednávaly se právě obchody lichvářské, nýbrž spíše jen výměny peněz, přece to byly tytéž osoby, jež obojí obchody v rukou svých spojovaly. Toť nám však již zřejmým znamením, že i v očích samých Fariseů lichva valně na ošklivosti své pozbývala a zponenáhla i dovolenou se stávala. Na tyto poměry naráží Pán a Spasitel náš ve Svých podoběnstvích, neboť v obojím podoběnství o hřivnách (Mat. 25, 14—30. a Luk. 19, 12—27.) chválí pán ony služebníky, kteří svěřenými hřivnami vydělali, t. j. vylichvařili nové jmění, a odměňuje je, kdežto trpce kárá a trestá onoho služebníka, jenž v jednom případě zakopal, v druhém do šátku uložil hřivnu svěřenou, a vytýká mu, proč nešel k peněžníkům, aby hřivna vydělávala *) nové hřivny, a pán, vrátě se, *οὐκ ἐξω* = cum usura majetek svůj vzal zpět. Nesmíme však z toho souditi, jakoby Spasitel sám, předpokládaje v podoběnství Svém existenci lichvy, aniž by jí pokáral, ji trpěti chtěl, ano snad i za dovolenou prohlašoval, právě tak, jako ze známého podoběnství o nepoctivém vladaři (Luk. 16, 1—9.) nelze souditi na dovolenost podvodu. Parabola vychází od věcí známých, jimiž věci neznámé neb méně známé vysvětliti chce. Ba naopak, Kristus Pán lichvu přímo zavrhuje. Příčinou zápůjčky nemá býti zisk (*Mutuum date, nihil inde sperantes*, Luk. 6, 35.), nýbrž jediné láska k bližnímu a snaha pomoci jemu (*Volenti mutuari a te ne avertaris* — Mat. 5, 42.); a poněvadž království Boží není obmezeno pouzo

*) *τραπεζίτης* (*τράπεζα* = stůl), Mat. 25, 27; *κερματιστής* (*κερμα* = drobný peníz) Jan, 2, 14. Vulgata překládá obojí „nummularius“.

*) Pán v podoběnství očekával určitě výdělek, při němž možnost ztráty byla vyloučena; nejedná se tu tedy o *foenus nauticum*, jak se domnívá Fr. Schwarz (O úvěru a platech etc., pag. 7.) nýbrž o zcela obyčejný úrok.

na jeden národ nebo na jednu zemi, jest zákaz lichvy všeobecný a padá rozdíl činěný v Starém Zákoně mezi bratrem a cizincem.

Pohanští filosofové většinou lichvu odsuzovali. Aristoteles učí že lichva a úrok přičí se přirozenému právu; Plato prohlašuje, že hubí stát mravně i socialně, ana bohatým lenochům poskytuje pohodlnou výživu a ubohé chudasy vrhá v porobu a bídu; Cato odvolává se na zákony, dle nichž dlužno „furem dupli condemnari, foeneratore quadrupli“, a podobně soudí i Seneca, Plutarch a mnozí jiní. Jim silně přizvukoval obecný lid, a muži svobodnému nebylo to přílišnou ctí, bylo-li o něm známo, že lichvaří. Mělt starý věk kruté zákony, jež dlužníka nechťícího neb nemohoucího platiti vydávaly na milost i nemilost věřiteli, a nikdo se nad tím nepozdržoval, použil-li jich věřitel, vymáhaje spravedlivý dluh; ale lichva přičila se právnímu přesvědčení lidu. Než přes to přese všechno i v Řecku i v Italii uzavíraly se nezhřídka zápůjčky lichevní. Dosti obyčejný byl *foenus nauticum*, t. j. „zápůjčka“ daná na loď a její náklad, s tím ujednáním, že věřitel, zdaří-li se obchod, příslušný díl zisku dostane, avšak zahyne-li loď, že nedostane ani zisku, ani jistiny. Byla to tedy „smlouva odvážná“ (*contractus aleatorius*); věřitel mohl značné sumy vyzískati, avšak i o celou jistinu přijíti. Než i jisté zápůjčky uzavíraly se někdy s lichvou. V Řecku v různých státech různý byl obyčej; z pravidla žádalo se 10%. V Římě stanovily zákony dvanácti desk, že úrok jednoho roku nesmí přesahovati dvanáctinu jistiny ($8\frac{1}{3}\%$). Roku 339 před Kr. prorazil lid vůli svou, a úroky byly vůbec zakázány, avšak nedlouho na to vešly opět v obyčej a vyměřovány na osminu jistiny ročně ($12\frac{1}{2}\%$). Ba Konstantin Veliký trpěl až i hemiolie,¹⁾ arcíť jen in frugibus humidis et arenti-

¹⁾ Hemiolia (= půl celku) čili se scupla neb sesquialtera byl úrok, jenž se platil in frugibus humidis et arentibus, t. j. při oleji, víně a obilí, způsobem tím, že kdo v zimě se vypůjčil deset měřic pšenice, v letě po žních splatiti musil patnáct měřic, tedy polovičku (50%) přidati.

bus z podzimu do žní. Císař Justinian (Justiniani Codicis lib. IV, tit 32. 26.) ustanovil, aby brali úroků měsíčně: *illustres personae usque ad tertiam partem centesimae* (4% ročně), *qui ergasteriis* (= dílnám) *praesunt, usque ad bessem centesimae* (8% ročně), *in trajetitiis contractibus maritimis et navigantibus usque ad centesimam* (12%), *ceteri autem omnes quovis mense dimidiam tantummodo centesimae usuram* (6% ročně); tento poslední pak obecně dovolený úrok slul „*usura semissis*“ čili „*usura semissium*“. Přidáno budiž ještě, že tato stupnice byla pouze fakultativní; tolik úroků (totiž 6%, po případě 4%, 8%, 12%) směl věřitel žádati; méně bráti se mu nezakazovalo, a chtěl-li, mohl i bezplatně zapůjčiti; jenom více žádati nesměl; na to byly Justinianem vysazeny tresty.

Zdá se, že Justinianovy zákony o lichvě se neujaly. Snad tomu vadil také nepatrný poměrně rozsah moci císařů východořímských. Mnohem větší překážkou byla mezinárodnost obchodu. Nejvíce však škodil asi zlý příklad židů, kteří znenáhla velkou, ba snad největší část peněžných obchodů do rukou svých dostali. Vypuzeni z vlasti a roztroušeni do celého světa, zachovali i v diaspoře národnost svou. Ženili a vdávaly se jen mezi sebou a nikdy nesplynuli s národem, mezi nímž žili, v jeden celek. Jejich nechuť ku práci zemědělné¹⁾ a řemeslnické vedla je na dráhu obchodní, i bylo zcela přirozeno, že židé z různých krajín měli mezi sebou čilé obchodní spojení. Zvláštní jejich postavení mezi národy evropskými přispělo k tomu, že spojení z počátku jen obchodní záhy stalo se organickým. Židovské obce jedné země byly organicky spojeny nejen mezi sebou, nýbrž i se židovskými obcemi zemí jiných. To pak velmi prospívalo obchodu jejich a umožňovalo (pomocí převodů a vzájemných účtů) peněžné obchody jiným snad nemožné. Bylo-li pak třeba, sehnali židé snadno na jedno místo značné sumy

¹⁾ Nechuť ta vyvinula se teprve v diaspoře; starozákonní Israelité byli veskrze národem zemědělným.

hotových peněz, což by byl sotva kdo jiný dovedl. To mělo velmi veliký význam, zvláště v dobách pozdějších, kde hotové peníze zřídka kdy a v malém jen množství se vyskytovaly. Proto také, kdo hotových peněz potřeboval, nejspíše je našel u židů. Ti pak, chtějíce snadno vydělávati, rádi je zapůjčovali, avšak vždy jen proti značné lichvě. Že lichva s křesťanem dovolena jest, o tom žádný žid nepochyboval, a Mišná výslovně tak učila. Ba někteří rabbinové pokročili i ještě dále: tak Maimonides (orel synagogy, † 1204) nemluví již o dovolenosti, nýbrž o zákoně lichvy, řka, že ji Hospodin Deuter. 23, 20. proto výslovně rozkázal, aby veškeré smísení se národa židovského s jinými národy nemožným učinil. Dle toho tedy náhledu žid křesťanu nesmí jinak zapůjčiti, než jen na lichvu.

Jak posuzovala lichvu Církev?

V prvních stoletích svého trvání neměla Církev žádné příčiny, zakročovati proti ní. Zajisté, že ani z daleka nepomýšleli na lichvu ti, kteří z počátku chtěli zavésti mezi sebou společný majetek (Skut. Ap. 4, 34—37.); a třeba že pokus ten se nezdařil, přece srdce prvních křesťanů na majetku nelpěla, spíše naopak. Duch ten v dobách pronásledování zůstal celkem nezměněný, neboť bylo-li již nebezpečno, býti křesťanem, mnohem větším nebezpečím bylo, býti bohatým křesťanem. Avšak v té míře, v jaké přestávala utrpení a pronásledování, počaly i některé chyby a hříchy vnikati do sborů posud svatých, a tak počátkem čtvrtého století Církev se zármutkem pozorovala, že nutno, aby přísně vystoupila proti některým lichvařícím synům svým.

Již *Canones Apostolorum* (can. 43.) praví: *Episcopus aut presbyter aut diaconus, qui usuras a mutuum accipientibus exigit, vel desinito vel deponitor.* Ve stejném smyslu mluví také konc. Elvirský (ne později než roku 310) a konc. Arelatský (roku 314). Konc. Nicejský (roku 325) nařizuje, aby každý duchovní neb řeholník, který by žádal *centesimas* nebo *hemiolia* nebo *sescupla* nebo

jinou lichvu, byl sesazen, po případě z řehole vyloučen.

Stejným způsobem horlí svatí Otcové proti lichvě. Svatý Ambrož na rovný ji klade stupeň se zabitím a sarkasticky vyzývá: „Ab illo usuram exige, cui merito nocere desideras . . . ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere“ (Decr. Grat. causa XIV. qu. 4. c. 12.); svatý Augustin ji přímo nazývá krádeží, a svatý Jeronym dí: „Usura est plus accipere, quam dare.“ Svatý papež Lev I. (444) rozšiřuje zákaz lichvy i na laiky, sv. Gelasius (494) obnovuje trest degradace na kleriky lichvářské a sv. Řehoř I. (600) dověděl se, že Neapolský biskup lichváří, nařizuje přísné vyšetřování, a v pádu, že by vinen byl, ihned volbu jiného biskupa. K čemuž lze ještě čtení jiné zákazy papežů a koncilů připojiti, jež nalézti lze v Decr. Grat. Dist. XLVII a Causa XIV. qu. III. et IV.

Ve středověku stojí Církev na témže stanovisku. Nechtějící však dlouhými citaty unavovati, vybíráme jen některé, poukazující v ostatním na příslušná místa v Corpus juris canonici. Tak Alexander III. (1159—1181) ostře odsuzuje jednání oněch kleriků, kteří užívají rolí v zástavu daných, i nařizuje, aby užitek ten považován byl jako splátka na dluh. Tento výnos svůj pak rozšiřuje dále i na laiky a na sněmě Lateranském III. (1179) trestá je exkomunikací; dí: „Usurarii manifesti nec ad communionem admittantur altaris, nec christianam, si in hoc peccato decesserint, accipiant sepulturam, sed nec oblationes eorum quisquam accipiat.“ Zdá se, že mnozí toto ustanovení měli za čistě církevní zákon (asi jako zákon o postu) a snad i žádali za dispensi; pročťž týž papež brzy po tom prohlašuje, že z tohoto zákona nemožno dispensovati a že nelze lichváření ani tenkrát dovoliti, když by pro dobrý účel (na př. vykupování zajatců) bylo provozováno, právě tak, jako není dovoleno lháti na záchranu života. Proto jsou také, praví v pozdějším výnose, nejenom lichváři, nýbrž i jejich dědicové povinni náhradou (restituci). Týž papež vydal ještě více výnosův o lichvě,

z čehož směle můžeme souditi, že byla tehdáž dosti rozšířena, že však lichvář účtů a lásce se netěšil. Papežové Urban III. (1185—1187) a Innocenc III. (1198—1216) stvrdili výnosy předchůdce svého, ba Innocenc III., dobře znaje zhoubnost zlého příkladu, přímo vyzývá knížata, aby židům veškerou lichvu zakázali, a lidu obecnému pod trestem exkommunikace nařizuje, aby židovských lichvářů úplně se stranil.¹⁾ Napomenutí jeho sotva asi mnoho zpomohlo, neboť Bruno, biskup Olomoucký, dne 16. prosince r. 1273 píše papeži Řehořovi X.: „De Judaeis vero dicimus, quod . . . usuras patenter exercent et eas indigentibus aggravant ultra modum in tantum, ut infra annum excedant etiam ipsam sortem“²⁾; půjčovali tedy na více než na 100%!³⁾ Papež Klement V. na sněmu Viennském (1311—1312), dovědév se, že některé vrchnosti (světské) lichvu nejen dovolují, nýbrž i dlužníky pro neplacení lichvy žalované ku placení téže odsuzují a násilně přinucují, přísně takovéto jednání zakazuje a dokládá: „Si quis in illum errorem inciderit, ut pertinaciter affirmare praesumat, exercere usuras non esse peccatum: decernimus eum velut haereticum puniendum“; biskupům pak a inkvisitorům nařizuje, aby proti těm, kteří z lichvy jsou podezřelí, právě tak si počínali, jako proti podezřelým z haerese.⁴⁾ Těmi a podobnými výnosy prohlášení jsou lichváři za veřejné hříšníky, kacířům a zlodějům podobné.

Do téže doby připadají nejslavnější dnové theologie scholastické. Jako svatí Otcové, horlili i scholastikové proti lichvě, pokročili však poněkud vpřed, jelikož nepřestali na pouhých pozitivních zákonech, nýbrž uvažovali o ní ve světle přirozeného práva. Zvláště pak se proslavil mezi nimi sv. Tomáš Akvinský, jenž vycházejí od neplodnosti peněz, dokazuje nedovolenost lichvy. Arciť že ani sv. Tomáš

¹⁾ Tyto a jiné výnosy viz v Decret. Greg. IX. Lib. V. Tit. XIX.

²⁾ Erben: Regesta II. pag. 347.

³⁾ C. un. in Clem. V. 5.

Lichva a úrok.

nepověděl a nedokázal nic nového; on jenom principy již svatými Otcí hlásané vědecky sestavil, vyměřil a dokázal, a mistrovské jeho vývody až podnes zůstaly nepřekonány. Za ním pak kráčeli všichni ostatní scholastikové, a třeba i ve mnohých věcech nebyli svorni, v tom se všichni shodovali, že lichva jak zákonem přirozeným, tak i pozitivním jest zakázána.

Učení scholastické šířilo se po celém křesťanském světě a zjednávalo zákonům obecným povinné platnosti. Účinek jejich můžeme pak zřítí v zákonech partikulárních různých krajín. Tak na př. ve Statuta provincialia Ernesti archiepiscopi primi Pragensis¹⁾ stěžuje si arcibiskup Arnošt, že mnozí pod zástěrou obchodu provozují lichvu; aby žádné výmluvy neměli, vysvětluje, co lichva jest, a na základě zákazů církevních vykládá špatnost její; farářům nařizuje, aby tento jeho dekret jednou měsíčně předčítali a věřící od lichvy vzdavali; vybraná již lichva budiž vrácena, slíbená však a posnd nevyplacená nebudiž na dále odváděna. Pro nás jest tato kapitola velmi poučná. Poznávámeť z ní, že tehdejší dobou lichva byla v Čechách dosti častou, poznáváme však též, (chceme-li čísti mezi řádky) jaké cti lichváři požívali; neboť řečené kapitole předchází kapitola „de raptoribus“ jednající o loupežnicích, žhářích a násilnících, pak přichází kapitola „de usuris et usurariis“ a po ní následují kapitoly „de falsariis“, „de sortilegiis“ atd. Zjistě to vybraná společnost!

Zákonodárství světské z počátku neslo se týmž směrem, jako zákonodárství církevní. Schwabenspiegel čili Jus provinciale alemannicum z r. 1270 v kap. XI. praví: „es verbeiiit got und der bapst und der heylig keyser karole das kein cristen mensch von dem andern gesuch

¹⁾ Přivázána k vydání synody arcidiecéšní z roku 1605, obstaranému 1762 za arcib. Jana Morice hr. Manderscheida, pag. 223. —

nemen sol“ čili po latinsku: „ne . . . usuras accipiat“ a odvolává se, že tak se o tom smluvili „svatý papež Lev III. a Karel Veliký v Římě.“ Týž zákoník v kap. CCCXLV. 345. úplně za právo dává dlužníku, splácí-li pouhou jistinu beze smluvené lichvy (= nechce-li platiti lichvu smluvenou), ač nebyla-li lichva ta slíbena přísežně, neboť v tom případě prý placena býti musí. Nebylo tedy ani zákonodárství světské, poslé, jako Schwabenspiegel, z obyčejův uzákoněných, lichvě příznivo. Ba některé obce nejen že kanonické zákazy lichvy v plném znění přijaly, nýbrž i ještě ze své pravomocnosti je značně zostrily, jak toho některé příklady uvádí J. Janssen, Geschichte d. deut. Volkes, I. str. 425.

Avšak nedálo se tak všude; nade vši pochybu dosvědčuje to dekret sněmu Viennského výše uvedený. Vládám světským velmi bylo na závalu, že ostrím přísnosti své stíhati mohly pouze křesťany, kdežto u židů nuceny byly trpěti lichvu; vždyť tato patřila již skorem k vyznání jejich víry (jak dosvědčuje náhled Maimonidův dříve již vyložený). Poměr ten pak jistě nezlepšil se, byly-li vrchnosti ve finanční tísní, tak že si samy od židů vypůjčovati musily. Případy ty nebyly právě řídké, a hotové peníze bylo lze ponejvíce naléztí jen u židů, kteří pomocí svého organického mezi sebou spojení snadno jich veliké množství opatřiti mohli. Že to zadarmo nečinili, dá se mysliti. Židé Frankobrodští (Frankfurt a. M.) brali od cizích ze zapůjčené kopy grošů na dva týdny jeden groš ($43\frac{1}{3}\%$ ročně), ponevadž však je rada Frankobrodská „chránila“, měla u nich tu „výhodu“ před cizími, že z kopy grošů na dva týdny platila pouze tři čtvrtiny groše ($32\frac{1}{2}\%$ ročně). Táž Frankobrodská rada vypůjčujíc si od čtyř židů 1000 zlatých, musila se zavázati, že zaplatí týdně 5 zlatých úroků (26% ročně), kdyby však dluh nesplatila po půllétě (a skutečně jej nesplatila), že dluh vzroste na 1125 zlatých a poměrně i úroky na $5\frac{1}{6}\%$ zlatého týdně. V Rakousku směli židé bráti z kopy grošů týdně dva groše (= $173\frac{1}{3}\%$

ročně!) a ve Francii z kopy grošů týdně jeden groš ($86\frac{2}{3}\%$).¹⁾

V Čechách byla lichva a zápůjčka v 15. století dovolena jen židům, měšťanům však byla pod trestem smrti (aneb alespoň těžkými jinými tresty) zakázána; židé pak brali z kopy grošů nejméně groš týdně, tedy nejméně $86\frac{2}{3}\%$ ročně. Lid se proto jítřil a chtěl židy vyhnati z království; ale král Vladislav nechtěl toho dopustiti, „poněvadž se v potřebách zemských hotově nacházeti dávali“. R. 1497 přece však nařídil, že židé smějí bráti lichvy 20% a křesťané pouze 10% ročně; rozdíl ten pak odůvodněn tím, že židé musí platiti králi a vrchnosti své za ochranu. Máme zde, mimochodem řečeno, první světským zákonem dané povolení lichvy v Čechách. Ždá se však, že obmezení královo málo působilo, neboť r. 1519 ustanovili si Kolínští, že židé smějí bráti z kopy grošů týdně po třech penězích (což by bylo, poněvadž groš tehdy měl v sobě sedm penízů, $37\frac{1}{7}\%$ ročně), Žateckým pak od Ferdinanda I. r. 1532 dovoleno, že nesmí se bráti více lichvy než dva peníze do téhodne z kopy (což by bylo $24\frac{16}{21}\%$ ročně). Židé se sice na papíře těchto zákonů drželi, avšak po straně přece jen často, a to způsobem hrozným je přestupovali. Tak na př. roku 1532 dokázáno třem židům Pražským, že dlužnice jim za 1 kopu dluhu musila zaplatiti dluhu a lichvy 25 kop; jinému židu r. 1555 ze 100 půjčených kop zaplacené bylo, jelikož ročně bral 50 kop, za 6 let 300 kop. Byl arcif zákon, že žid, který bere větší než dovolený úrok, ztratí kapitál i úroky. Dlužník si však nepomohl, udal-li věřitele svého. Rozdíl byl pouze ten, že dlužník celou dlužnou sumu i s umluvenými úroky musil zaplatiti královské komoře; ale potřeboval-li v budoucnosti opět, jistě již u žádného žida úvěru nalezl.²⁾

Tím, že lichva židů u vrchností světských docházela zákonitého uznání, trpělo velmi dobro obecné.

¹⁾ Janssen, op. cit. I. str. 597.

²⁾ Dr. Zikm. Winter, Kulturní obrazy českých měst, I. str. 180.

Lid křesťanský hlasitě reptal, že židům se dovoluje bez trestu vyssávat dlužníky své, ba onde a tudy následkem toho se rotil (jak již příklad z Čech uveden), a zajisté mnohé pronásledování židů bylo by nepropuklo, kdyby křesťanské vrchnosti byly netrpěly jejich lichvy. Že tím úcta vrchnosti nestoupala, snadno si domyslíti. A dosti možná, že v brzkou na to následující rozháranost světských poměrů z části touto nemístnou povolností zaviněna byla. To však nebylo zlo jediné; vyskytlo se i jiné. Žiskuchtiví křesťané, závidíce židům snadný výdělek a nemohouce býti veřejně jejich konkurenty, stali se jejich tajnými společníky: donášeli jim peníze své a svěřovali jim je, aby jimi lichvařili, vymínivše si z této lichvy slušný podíl. Tím pak nejen chudí dlužníci, nýbrž i boháčů dostávali se v jakési područí židů. Chtějíce se ho zbaviti, všemi možnými prostředky pokoušeli se, aby nepohodlné jim zákony o lichvě odstraněny byly; volnější praxe nečetných těch obcí a států, jež lichvy netrestaly, byla jim záminkou. A když vůlí svou proraziti nemohli, uzavírali přece jen na svou pěst obchody lichevní, dávajíce jim jiná jména aneb zastírajíce je obchody jinými. Arciť, že jejich jednání nezůstalo tajno, a přísní mravokárci je neuprosně odsuzovali, při tom však mnozí z nich ve své, dobré snad, ale přece jen nemístné snaze ostří výmluvnosti své obraceli i proti těm obchodům, jež byly mravně dovoleny, ba mnozí v každém vydělávání peněz věřili něco hříšného a blížili se tak oněm sektářům, kteří zavrhujíce a za nedovolené prohlašujíce statky pozemské, přirozeným postupem i získání jich za hříšné míti musili.

Za takovýchto poměrů Církev nejenom nadále hájila nedovolenost lichvy, ale přihlížela také (kasuisticky) k některým smlouvám, zvláště takovým, o nichž byl spor a jež jedni prohlašovali za lichvářské, jiní za dovolené. — Nežřidka setkáváme se s náhledem, jako by (Církev obchod byla zakazovala')

') Zakazovala jej arcib. duchovním, ne však proto, že by byl nemravným, nýbrž proto, že s životem a prací jejich se nesrovnává.

aneb za nedovolený prohlašovala aneb jiným způsobem jemu nepřízeň svou jevila. ') Mohl bych, odpíraje náhledu tomu, odvolávati se na výnos Řehoře IX. (Decret. lib. V. tit. 19 c. 19). Nečiním tak, poněvadž právě slovíčko „non“, jež o smyslu rozhoduje, není s důstatek zjištěno. Však mi toho není zapotřebí, mohu jednoduše poukázati k dějepisu, mohu dále poukázati, že právě Církev to byla, jež zavrhlá ony bludy majetku a obchodu nepřátelské, o nichž svrchu byla řeč, a mohu konečně i k tomu poukázati, že Církev některé obchody (o jichžto mravnosti nebylo ni nejmenší pochyby) sama odporučovala. Patří k nim na prvním místě zakoupení důchodu a zakládání půjčoven.

O zakoupení ročního důchodu čili censu jednají dvě bully, bulla Martina V. z r. 1424, a bulla Kallixta III. z r. 1455, obě v Extrav. comm. lib. III. tit. 5. Byl pak dějepisný původ obou bull tento: V diecési Vratislavské bylo obyčejem, že majitelé pozemků, potřebující peněz, prodávali roční důchod

') Tak alespoň tvrdí pan vrchní účetní zem. banky Fr. V. Schwarz ve své přednášce, konané dne 7. dubna 1896 ve schůzi »Pražského klubu«, »O úvěru a platech v dobách minulých a přítomnosti«. Str. 13. uvádí »ty šlechtou a církví opovrhované a pronásledované třídy kupecké«. O šlechtě mu to snadno uvěříme, ale o Církvi zůstal pan Schwarz důkaz dlužen, a sotva asi kdy se mu podaří, dostáti dluhu tomu. Na str. 16. praví: »Církev katolická zahájila tuhý, neústupný boj proti lichvě a všem kupeckým obchodům spojeným se ziskem«, a cituje, nevím odkud, Chrysostoma (to jest snad svatý Chrysostom?); dále pak praví: »Obchodu nepřátelské zásady katolické církve, kteréž jevíly se v boji proti lichvě atd.« Že by byla Církev zahájila »tuhý, neústupný boj proti všem kupeckým obchodům spojeným se ziskem«, vyvrací nejen dějiny, nýbrž i sám p. Schwarz již na str. 15., an dí, že »římská kurie používala služeb bankovních závodů svých«, a že římská kurie »byla u věci té (= směnek) velice shovívavou« (kdo je ta »římská kurie«?). Že Církev lichvy schvalovati nemohla, dokáže, doufám, toto mé pojednání na několika místech; že však neradno, do jedné věty klásti »lichvu« a »všechny se ziskem spojené kupecké obchody«, jest samozřejmo. Zdá se, že snaha, říci o Církvi katolické něco nepěkného, diktovala tato slova panu Schwarzovi do péra. Vůbec dotýká se na čtyřech místech Církve katolické a na všech čtyřech místech ji kárá na základě vymyšlených, avšak nedokázaných fakt.

na svých pozemcích zajištěný za následujících podmínek: Za každou kopu (pražských grošů) ročního důchodu musil kupující zaplatiti hotově 10—14 kop (dle poměrů a dle úmluvy) s tím závazkem, že prodávajícímu bylo volno, kdykoliv by chtěl, vrátiti onu cenu kupní a tím se vykoupiti z povinnosti přejaté, kdežto kupující neměl práva, smlouvu vypověděti, nýbrž jedině na důchodu svém přestati musil.) Smlouva taková nazývá se *census*, čili koupě důchodu; kdo důchod prodává a později vypláceti musí, jest *censarius*, kdo jej kupuje a později ho požívá, jest *censalista*. Tu pak se přihodilo, že mnozí censuaři, vymlouvajíce se, že smlouvy takové jsou lichevné a proto nezávazné, zdráhali se platiti důchod. Papež Martin V. žádán, aby rozhodl, rozhoduje v ten smysl, že takové smlouvy nejsou lichvářské, že tudíž jsou dovoleny a platny, a censuař že jest povinen, buď platiti důchod, aneb, chce-li, vykoupiti se vrácením celé kupní sumy. — Druhá bulla dána jest za příčinou podobného případu, jenž se udál v Merseburku, a papeži Kallixtu III. k rozhodnutí byl předložen. Rozhodnutí jest totéž jako v bulle předešlé, s tím jedině vysvětlujícím dodatkem, že censuař může kupní cenu také po částech vraceti, čímž roční důchod pro rata se zmenšuje.) Přidáno budiž, že říšský sněm, od-

*) Na příklad: Cajus zaplatil Titovi, majiteli pozemků, hotově 120 kop; za to Titus na svých pozemcích pojišťuje Cajovi roční důchod 10 kop, jež Titus Cajovi tedy každoročně platiti musí. Jakmile povinnost ta Tita omrzí, může se jí zbaviti, zaplatě najednou Cajovi 120 kop; Cajus však nemůže Titovi smlouvu onu vypověděti, nýbrž jedině svých 10 kop ročně žádati může. Jak velikým dobrodiním v ohledu národohospodářském takováto smlouva jest, vyložíž v díle IV.

*) V našem na př. případě Titus plativ po několik let ročně 10 kop Cajovi, ušetřil si (neb zdědil, neb vydělal atd.) 60 kop. Při nejbližším ročním důchodu k obvyklým 10 kopám přidá 60 kop a prohlašuje, že tím se chce vykoupiti z polovičky povinnosti své; nejbližším rokem již platí pouze 5 kop ročního důchodu; pokaždé, jakmile vrátí Cajovi 12 kop, klesne důchod povinný o 1 kopu. Cajus pak se musí úplně řídití vůlí Titovou. Jakmile Titus zaplatí zbytek, pomine celý důchod. Nemá-li však Titus zbytečných peněz na vrácení kupní ceny, platí pouze důchod, arcit stále.

bývaný r. 1500 v Augšburku, výslovně dovoluje tento způsob zakupování důchodů, při tom však zakazuje všechny „wucherliche und gefährliche Contract“.

V téže asi době byla Církev nucena, hájiti autoritou svou ústavy zvané „Montes pietatis“, půjčovny to ve prospěch chudiny blahodratně působící.¹⁾ První takovýto ústav založen byl v Orvietě a roku 1464 papežem Piem II. potvrzen, a v několika málo letech založeno jich více v různých městech italských, z čehož vysvítá, že jich skutečně bylo třeba, a že prospěch jejich byl značný. V Německu zřízen první podobný ústav r. 1498 v Norimberce.²⁾ Illavními jejich doporučovateli byli Františkáni. Byly to v podstatě půjčovny a měly asi toto zařízení: Bohatí dobrodinci skládali své zbytečné peníze a obilí v ústavech těchto (odtud jméno „mons“ = hromada, a poněvadž to bylo dílo Bohu milé, „mons pietatis“); z peněz a obilí takto sebraného poskytovaly se zápůjčky chudým na movitou zástavu. Při splacení žádalo se na dlužníku, aby něco málo na výlohy s udržení ústavu spojené přidal. Úvěr vyměřoval se na dobu kratší (zřídka přes rok). Nezaplatil-li dlužník, prodala se zástava, přebytek však vrátil se dlužníkovi, hlásil-li se oň; nehlásil-li se, připadl přebytek ústavu ve prospěch jiných chudých. Církev přála si, aby zápůjčky poskytovány byly pokud možno bezplatně (a skutečně v některých montes tak se dalo); kde však to bylo nemožno, nesměl mons více žádati, než co právě na vydržení ústavu a po případě na odškodnění dobrodinců bylo zapotřebí. Vydělávati však mons pietatis nesměl; byl tedy přídavek jím požadovaný oprávněn titulem „damnum emergens“. A přece právě tento požadovaný

¹⁾ Schwarz op. cit. str. 21 nesprávně nazývá je bankami a také nesprávně je líčí. Zdá se, že ke svému omylu dal se pan Schwarz svéstí jménem „Montes“ a považoval je za totožné s „montes profani“ čili „lombardi“, jichž v horní Italii bylo několik a jež na zlato a stříbro neb cenné papíry poskytovaly zápůjčky.

²⁾ Proč do Čech zavedeny nebyly, neumím vysvětliti.

přídavek mnohým bohoslovcům a kanonistům přísnějšího směru (a tak i mnohým dominikánům) senelíbil. Povstaly vážné spory o té věci. A když sporné strany dohodnouti se nemohly, vynesl papež Lev X. bulloou „*Inter multiplices*“ danou dne 4. května 1515 na sněmě Lateranském V. definitivní rozsudek. Chválí *montes pietatis*, jež pomáhají chudině; jejich jednání nesmí se nazývati lichvářským, neboť *ea propria est usurarum interpretatio, quando videlicet ex usu rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumpto nullo periculo lucrum foetusque conquiri studetur*. Z toho nelze *montes* viniti, ba naopak, ony chrání chudé, „*ne usurarum voragine deglutiantur*“, poskytující jim úvěr, když toho nejvíce mají zapotřebí; protož nechť nikdo jim nekřivdí, a kdo by přece tak učinil, propadá trestu *excommunicationis latae sententiae*.

Církev pak nepřestala i nadále pečovati o *montes*. Tridentinum sess. XXII. cap. 8 et 9 de ref. výslovně je nazývá *pia loca* a svěřuje biskupům dozor nad nimi. Zajímavo jest, že podobné ustavy (půjčovny a zastavárny) udržely se až na naše doby, jen že teď nestojí již pod dozorem církevním, nýbrž pod dozorem státním (jako u nás) aneb alespoň obecním.)

Mluví-li o obchodě středověkém a peněžných v té době operacích, nesmím vynechati smlouvu společenskou (*contractus societatis*); vždyť ve středověku a počátkem nového věku byly skorem jen ty dvě cesty, jimiž z peněz mohly se peníze vydělávati (arcit' nečítáme-li lichvu a lichevní obchody), totiž zakoupení důchodu a smlouva společenská. Spočívá pak smlouva společenská v tom, že k podniku slibujícímu výtěžek nějaký spojí se dva, z nichž jeden věnuje potřebné peníze, druhý však podniká potřebné práce a námahy, při čemž o zisk, po případě o ztrátu dělí se stejným dílem neb dle úmluvy;

¹⁾ Svato-Václavská záložna v Praze není *mons pietatis*. Proto se také tak nenazývá; její oficiální latinský titul zní: *Cassa sancti Venceslai*.

anebo spočívá v tom, že někdo účastní se vkladem svým při obchodech někoho jiného, zisk pak nebo ztráta připadá naň v poměru dle umluveného klíče.¹⁾ Tento způsob vydělávání peněz byl v 15. a 16. stol. dosti častý. Církev se o něm nevyslovila ani káravě ani pochvalně. Káravě se vysloviti nemohla, neboť je-li obchod vůbec dovolen, dovoleno zajisté i obchodní spojení; pochvalně pak zmíniti se nechtěla, poněvadž přece jen bylo při něm dvojí nebezpečí, a to jedno mravní, že se jím snadno zakryti dala lichva, jedno materiální, že nejen značný zisk byl možný, ale i značná ztráta, ba i úplné zchudnutí. A skutečně, byly případy, že takové obchody výborně se dařily, byly však i případy, že vkladatelé smutně pohořeli. Janssen (op. cit. I. str. 411) vypravuje, že Ambrož Höchstetter, velkoobchodník v Augsburgu, za 500 zlatých, vložených do jeho obchodu na léta 1511 až 1517, vyplatil (po výroku soudním) 24.500 zlatých, avšak též Höchstetter později pustiv se do odvážných a nešťastných spekulací přišel k úpadku a nadělav dluhů za 800.000 zlatých (!) zemřel ve vazbě. I jeho synové, kteří se jeho obchodu účastnili a rozmařilým a marnotratným životem svým ku pádu přispěli, byli ještě po několik let pro dluhy ve vazbě držáni, konečně však přece propuštěni. Avšak vkladatelé přišli o všechny vklady své, a byli mezi nimi nejen knížata, hrabata a šlechtici, nýbrž i, jak nám současný kronikář vypravuje, sedláci, čeledínové a osoby služebné, jež všechny hnala „auri sacra fames“, aby snadným způsobem rozmnožili měrou nevidanou majetek svůj; přijímal Höchstetter i vklady po desíti zlatých (neměl-li vkladatel více) a po nějakou dobu měl vkladů až na million zlatých! Toť jsou cifry, které by i za našich dob byly již dosti slušné, kde cena 1 zlatého není přece tak veliká; považme však, co bylo lze počátkem 16. stol.

¹⁾ Obojí tento způsob smlouvy nazývá se »společnost tichá«. Přiblížíme pouze k ní, poněvadž ve středověku mimo veřejnou a tichou jiné nestávalo. Dnešní dobou společnost může býti patérá: veřejná, tichá, komanditní, komandito-akciová, akciová. Wilibald Müller, Národní advokát, I. str. 358—360.

za jeden zlatý koupiti, a pak přímo trneme nad báječnou výší cifer uvedených.

Kdo tedy peníze dával do společnosti obchodní, měl sice naději na veliký zisk, avšak i nebezpečí, že nevyzíská ničeho, ba že i to, co vložil, ztratí. Proti tomu mnozí vkladatelé snažili se chrániti pojištěním. Sempronius na př. úsporu svou uložil u obchodníka Caja, jenž mu slíbil, že peníze jeho vezme do svého obchodu a vyplatí mu dle toho a toho klíče případný na tu sumu zisk. Výtěžek ten mohl býti větší neb menší, dle šťastných neb nešťastných konjunktur a poměrů; vkladatel však na místě nejistého zisku byl by měl raději jistý, ač menší zisk, a proto s jiným obchodníkem Titem uzavřel smlouvu odvážnou (*contractus aleatorius*), dle níž Sempronius postoupil Titovi veškeren nárok svůj na zisk, ať větší, ať menší, jež od Caja očekával, začez však Titus se mu zavázal, že mu vypláceti bude místo tohoto zisku určitý, vždy stejný důchod. Jest to směna (většího) nejistého důchodu za (menší) jistý důchod. Tím však ještě nebylo zažehnáno nebezpečí hrozící jistíně. Aby i tu si zabezpečil, uzavřel s třetím obchodníkem Luciem novou smlouvu odvážnou, dle níž Sempronius ze svého (nyní zajištěného) důchodu platí Luciovi umluvenou nějakou částku (prémii), začez Lucius vzal na sebe závazek, že nahradí Semproniovi každou ztrátu, kterou by na svém u Caja uloženém kapitálu utrpěl: moderně řečeno, Sempronius u Lucia svůj v obchodě Cajově uložený kapital proti možné ztrátě pojistil (právě tak jako nyní u různých společností se pojišťujeme proti škodám z požáru, krupobití atd.). Výsledek celého tohoto jednání jest, že Sempronius na nějaký čas z ruky dal svou jistinu, po celou tu dobu požíval určitého důchodu (totiž důchod Titem zaručený, zmenšený o prémii povinnou Luciovi) a po uplynutí doby té jistinu svou dostal zpět (ať již od Caja, ať od Lucia). Podkladem tohoto jednání byla trojí smlouva, jedna společenská a dvojí odvážná, pročež jméno *contractus tri-nus*. Nelze pak upírati, že každá z těchto tří smluv jest dovolena, a proto i také všechny tři. Jiná však

jest otázka, zdali by tento *contractus trinus* byl i tenkrát dovolen, když by Sempronius všechny tři smlouvy uzavřel s jedinou osobou, na př. s Tulliem? Tullius přijímá peníze Semproniovy do obchodu, čímž Sempronius nabývá práva na část zisku, jež dle poměru může býti větší neb menší; poněvadž však Sempronius mnohem raději by měl určitý nějaký, třeba i menší zisk, slibuje mu Tullius, že místo připadajícího naň zisku platiti mu bude po celou dobu trvání obchodu určitou, vždy stejnou sumu; a poněvadž ještě jistina vězí v nebezpečí, slibuje mu dál Tullius, že pro případ neštěstí mu tu jistinu nahradí, za toto risico však že mu onu umlouvanou sumu o něco zmenší. Zdali jest dovoleno, takovouto trojí smlouvu uzavřít s jedinou osobou? Bohoslovci nesouhlasili (užíváme času minulého, neboť v naší době *contractus trinus*, jakožto zbytečný, již se nevyskytuje): někteří ji prohlašovali za zastřenou lichvu, a dlužno i uznati, že alespoň velmi vhodnou byla, lichvu zastříti; jiní však, počtem daleko četnější (a mezi nimi i sv. Alfons Liguori) učí, že proti dovolenosti trojí této smlouvy ničeho namítati nelze, a náhled svůj opírají tím důvodem, že, jsou-li jednotlivé části všechny dovoleny, musí býti dovolen i celek, předpokládají však jakožto *conditio sine qua non*, že peníze skutečně dávají se na úvěr výrobný, neboť při úvěru spotřebním by hned již ta první z oněch tří smluv nemohla se nazývati smlouvou společenskou; „*ut omnino obligetur socius pecuniam accipiens, ut illam ad negotium applicet.*“ S. Alphonsus, Theol. mor. III. 908.

Nebyl pak *contractus trinus* jediným způsobem, jímž snažili se středověcí a novověcí lichváři zakryti lichvy své; měli jich více. Dva (v starší již době známé) jsem uvedl, zmíniv se o jejich zákaze: první, *pactum antichreseos*, spočíval v tom, že věřitel dal si v zástavu vydati pole neb dům, a pokud dluh nebyl splacen, zástavy užíval, což zakázal již Alexander III; druhým způsobem bylo zanášení peněz židům ke společné lichvě (nač trpce si stěžuje synoda Pražská z r. 1605, o čemž již jsem

mluvil a níže ještě se zmíním). Velmi často (a to v dobách pozdějších) užívali smluv jinak dovolených, jímž přidali nějakou klausuli, která je přetvořila na úplatné zápůjčky. Tak zhusta se objevoval *census temporalis*, jenž takto se dál: Věřitel zakoupil si na statcích dlužníkových důchod, s tím však dodatkem, že po určitém čase dlužník splacením celé sumy se vykoupí. Neměl-li dlužník žádných statků, uzavřel se *census personalis*, t. j. dlužník pro svou osobu stál za důchod, a kde *census personalis* byl zakázán a jenom *census realis* byl dovolen tu dlužník žádných statků nemající přece jen pojistil onen realní *census* „na statcích, které nyní má a v budoucnosti mítí bude.“ Také nezřídka uzavírala se smlouva, zvaná *pactum legis commissoriae*, jež pozůstávala v tom, že, nezaplatil-li dlužník v určitý čas, zástava neúprosně propadla věřiteli, a to celá; prodal-li ji, směl si podržeti vše (a nejen dluh jemu povinný); poněvadž pak zástava přirozeně vždy větší ceny bývá než dluh, měl z prodeje lichevní přebytek.

Avšak ze všech takovýchto smluv nejpodatřejší přece jen byla mohatra, slouva to, jež uzavírala se obyčejně takto: Egenus máje peněz zapotřebí, koupí od Callida sud vína za 120 zlatých na pololetý úvěr, ihned však Callidovi týž sud vína prodá za hotových 100 zlat. Výsledek tedy je ten, že Egenus nyní dostane 100 zlatých, za půl roku pak musí zaplatiti 120 zlatých; sud vína zůstane tam, kde byl dříve, ba vlastně ani není třeba, aby ve skutečnosti existoval. Jiný způsob, jímž mohatra vykonána býti může, jest tento: Egenus prodá Callidovi své pole za hotových sto zlatých, ihned však je zase koupí za 120 zlatých po půl létě splatných. Výsledek je týž jako prve, ale i zde ani na tom ne-sejde, zda pole skutečně existuje čili nic. Oba tyto způsoby mohatry zavrženy jsou papežem Innocencem XI dne 2. března 1679 ve 40. thesi: „*Contractus mohatra licita est, etiam respectu ejusdem personae et cum contractu retrovenditionis praevis in initio cum intentione lucri.*“

Také směnek se onde a tudy užívalo na zakrytí lichvy. Tím povstal rozdíl mezi *cambia realia*, jimiž se peníze převáděly na místo jiné, a *cambia sicca*, jež pouze na oko se vyhotovovaly a k zastírání lichvářských obchodů sloužily. Papež svatý Pius V. (1566—72) zakázal všechna *cambia sicca* bez rozdílu, a mimo to ona *cambia realia*, jež s lichvou byla provedena.¹⁾

Od dob scholastických nepřestávala škola znášeti se otázkou o lichvě. Vždyť bylo to zvláště jejím úkolem, pojednávat o různých smlouvách; neboť při velikém množství jejich nedalo se dobře mysliti, že by Církev o každé mohla definitivní úsudek pronésti. Vodítkem byly škole arcíř dané již autoritativní výnosy a pak zásady vyslovené theology staršími, zvláště svatým Tomášem Akvinským, jež bylo třeba jen důsledně provéstí a kasuisticky aplikovati. Již sv. Tomáš, arcíř jen jaksi dodatkem (II. II. q. 78 a. 2. ad 1.) učí, že může věřitel „*absque peccato in pactum deducere . . . recompensationem damni*“. Tuť byl tedy případ, kde směl věřitel na dlužníku žádati přídátek ke dluhu; nebylo to *ratione mutui*, za příčinou zápůjčky nebo ze zápůjčky, nýbrž bylo to za příčinou okolnosti mimo zápůjčku ležící, zde: škody vzešlé. Tot byl *titulus ab usura excusans*. Byla blízka myšlenka, zkoumati, zdali by takovýchto titulů nebylo více. Zajisté, že praxe předcházela školu a škola pak zkoumajíc titul na výmluvu či omluvu uvedený vyslovovala se, zdali přípustným jest čili nic. Arcíř, že mnohé byly také tituly uvedeny, jež Církví schváleny býti nemohly a proto odsouzení došly, mnohé však alespoň nepřímou byly schváleny dle zásady „*qui tacet, consentire vi-*

¹⁾ Fr. Schwarz op. cit. str. 17. myslí, že směnka »obdržela milost u odpůrců usury«, poněvadž »byla dobrou známost kleru a kurie římské«. Není tomu tak; Církev neměnila náhledů svých ani pro větší výhody, než plynuly ze směnky. Pan Schwarz převrací logiku. Takto se má věc: Směnka, pokud sloužila jen obchodu, nepřičítala se ani přirozenému ani pozitivnímu zákonu (jako lichva), a proto ji papežové, biskupové, knížata a vůbec věřící směli užívat; nikoliv však obráceně.

detur“, jelikož Církev věděla a viděla, že škola obecně těmto titulům přeje, a přece proti tomu nezakročila.

Titul, svatým Tomášem již uvedený, nazván „*damnum emergens*“. Již kardinál Cajetanus, arcibiskup Neapolský a generál dominikánů († 1534), rozšířil jej i na „*lucrum cessans*“, neboť vzdání se jistého zisku jest právě tolik, jako trpěti škodu; a známý Bartholomaeus di Medina († 1581) přidal, že zápůjčka povolená na delší¹⁾ dobu již jest *damnum emergens*, za něž slušno dáti kompensaci.

Svatý Tomáš praví dále (Opusc. 75. c. 6): „*Res, quae extra periculum possidentur ejusdem speciei, plus aestimantur, quam eadem in periculo existentes.*“ Z toho vyvinul se nový titul, jenž nazván „*extraordinarium periculum sortis*“. První asi jej vyslovil Silvester Prierias, generál dominikánů (zem. 1523), po něm pak Medina a četní bohoslovci 16. a 17. století.

Třetí konečně titul v téže době propracovaný a uznaný byl „*poena conventionalis*“, to jest trest umluvený pro ten případ, že by dlužník nezaplatil v určitý čas. První, kdo se proň vyslovil, byl Španěl dominikán Sotus († 1560), k němuž se připojil kardinál Lugo († 1652) a jiní.

Toť tedy jsou známé ony tituli ab usura excusantes, a to buď tři nebo čtyři, dle toho zdali *damnum emergens* a *lucrum cessans* čítají se za titul jeden či dva. V 17. století (alespoň v druhé polovici) byly již většinou theologů přijaty, a poněvadž Církev nikdy proti nim se nevyslovila, alespoň indirektně schváleny.

Mimo ně však vyšly na světlo i některé jiné tituly, jež však dlouhého života se nedočkaly, jelikož Církev skorem hned po jejich zrození se je

¹⁾ Pravím: na „delší“ dobu, dle sv. Alfonsa asi tři neb čtyři léta. Alexander VII. zavrhl r. 1666 thesi 42. „*Licitum est mutuari, aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus.*“ These zavržena pro slovíčko „*certum*“, jímž by mohla i krátká doba býti míněna.

zavrhla. Jsou to vesměs tituly všem zápůjčkám společné, takže, kdyby byly prorazily, z každé zápůjčky a za všech okolností, tedy zkrátka vždycky byly by lichvu dovolovaly. Spadají sem dvě these papežem Innocencem XI. zavržené, jež zní: 41. Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit, qui non majoris faciat pecuniā praesentem quam futuram; potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere et eo titulo ab usura excusari. 42. Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur tamquam ex benevolentia et gratitudine debitum, sed solum si exigitur tamquam ex justitia debitum.)

Někteří spisovatelé líčí ony tituly „ab usura excusantes“ jakožto výjimky ze zákona, jiní zase jakožto koncesse pro jisté případy učiněné. Obojí náhled ten jest mylný. Vůbec nejsou to „tituli ab usura excusantes“, což jest, mimochodem řečeno, pojmenování velmi nešťastné, poněvadž nesprávné.) Jsou to spíše circumstantiae ad mutuum ab extra accedentes, okolnosti, ležící mimo smlouvu o zápůjčku a s ní pouze nahodile spojené. Žádá-li při takovýchto poměrech věřitel na dlužniku nějaký přídatek, není to ratione mutui, nýbrž ratione illius accidentalis circumstantiae. Pročež ony tituly nejsou výjimkou, nýbrž spíše potvrzením pravidla, že za příčinou zápůjčky nelze ničeho požadovati; nejsou concessi, nýbrž požadavkem spravedlnosti. Pročež zhola nesprávně jest tvrzení, jako by theologové věku 17. byli již něco povolili z přísného učení svatých Otců, a jako by Církev trpíc učení jejich byla se poněkud uchýlila od Církve prvních křesťanských dob. Stanovením titulů bylo učení o lichvě doplněno, nikoliv však derogováno, právě tak jako učení o taj-

*) O něco později vznikl ještě jeden titul, lišící mezi úvěrem spotřebním a výrobním; při úvěru spotřebním není dovoleno lichvu bráti, ale při úvěru výrobním prý dovoleno lichvu si vymíniti. Náhled ten odmítá bulla Benedicta XIV. »Vix pervenit«, o níž později bude řeč.

*) Právě tak nešťastné pojmenování jest podobné: »causae a furto excusantes«.

ném odškodnění není derogací 7. přikázání „Nepokradeš“ aneb učení o nutné sebeobraně není derogací 5. přikázání „Nezabiješ“, nýbrž pouze důsledným jich provedením.

Zkrátka řečeno: Církevní zákonodárství a církevní učení¹⁾ zůstalo od počátku křesťanských dob až na ono století, k němuž jsme posud v tomto historickém přehledu došli (miním století 17.), a ovšem i v dalších dobách vždy důsledným. Ve světském však zákonodárství počátkem 17. věku pozorujeme obrat. Nemoha pak přihlížeti i k jiným ještě zemím (vedlo by mne to příliš daleko, a nemělo by to přece pro nás zvláštního významu), obmezují se pouze na dějiny naší vlasti.

Že v Čechách zápůjčky a lichva pouze židům byly dovoleny, měšťanům však pod těžkými tresty a pokutami zakázány, již jsem vypravoval; také jsem se zmínil o nařízení krále Vladislava z roku 1497, jímž židům 20%, křesťanům 10% ze zápůjčky bráti dovoleno bylo. Sněm zemský z r. 1543 nařiká si na tyto vysoké úroky slovy: „Item jakož veliké obtížnosti jsou strany úrokuov, kteříž v tomto království se zachovávají, tak že z 10 kop 1 kopu grošuov úroku berou, a skrze to mnozí dědičné a zpupné statky své . . . prodávají . . . tudy sami jedni druhé hubíme a o živnosti se strojíme.“ Sněm zemský z r. 1575 všechny partyty, to jest „proti Pánu Bohu a jeho Svatým Přikázáním příliš neřádné a nenáležitě i podvodné půjčky“, pod trestem hrdla a statku zakazuje, a marné bylo úsilí některých pánů a rytířů, aby trest ten alespoň v peněžitou pokutu proměněn byl. Rudolf II. nedal se uprositi, a vydatně ho při tom podporovala Pražská arcidiecéšní synoda z r. 1605, jež na několika místech o lichvě mluví. Zejména zakazuje ukládati peníze u židů za příčinou lichvy; lichvářům buď církevní pohřeb odepřen; faráři nechť neúprosně horlí

¹⁾ Reformátoři 16 stol. celkem souhlasili s katolíky a zavrhovali veškeru lichvu; jediný Calvin ji dovoľoval; nesouhlasili však všichni kalvinisté s ním.

proti oněm chybám, ve které lid častěji upadá, totiž proti lichvě atd. „Detestentur contractus illicitos et praesertim eos, qui non solum Divino jure, sed etiam hujus Regni Constitutionibus prohibentur.“¹⁾ Obnovené zřízení zemské království Českého za Ferdinanda III. z r. 1627 L-XXXV. opět zakazuje všechny lichvářské obchody. Jaké však s tím míní obchody, zřejmě dokazuje totéž Obnovené zřízení zemské, jež M-XV dovoluje nepřekročitelný úrok šesti ze sta (6% = český úrok), a to všem bez rozdílu, židům i křesťanům; kdo by proti tomu jednal, ztratí celou jistinu, z níž dvě třetiny připadnou královskému fisku, jedna třetina uda-vači. Doslovně stejné ustanovení má také Obnovené zřízení zemské markrabství Moravského z r. 1628.

Jestliže to událost dalekosáhlá významem svým; neboť nyní, alespoň pro foro civili, přesně rozeznává se mezi lichvou nedovolenou a dovoleným úrokem.

V téže skorem době, jako v Čechách, tak i jinde, někde o něco dříve, někde trochu později,²⁾ zákonitě stanovena jakási úroková míra, obvykle 5 až 10%, kterou překročiti nebylo dovoleno. Arciť, nedálo se tak všude; v Itálii na př. zákon světský lichvy nedovoloval; braly-li se úroky, bylo to na základě některého z titulů výše uvedených.

Ještě před 300 lety (1312) Klement V. na sněmě Viennském odsuzoval praxi některých vrchností, které lichvy dovozovaly. Avšak ze sklonku století 16. a počátku století 17. nemáme již žádného podobného projevu církevního, ačkoliv se nedá mysliti, že by byla Církev o všech těch zákonech, úrokovou míru stanovících, neměla známosti. Tenkrát Církev mlčela. Však byly jiné poměry. Ať pomlčím nyní ještě o tom, že peníze v dobách těch počínaly na-

¹⁾ Synodus archidioecesisana Pragensis anno MDCV., vydání z r. 1762, pag 7. 13. 96. 142.

²⁾ V Německu říšským zákonem z r. 1654 dovoleno 5% úroků (census germanicus).

bývati jakési plodnosti (o čemž později obšírně pojednám), byl i rozdíl v zákonech století 14., jež dovolovaly každou lichvu, třeba i *alterum tantum*, a v zákonech století 17., jež dovolovaly jen mírný úrok; ten se dal snáze již i platiti i ospravedlniti, a to tím, ana Církev sama nucena byla při svých montes pietatis žádati mírný úrok.

Proto nelze nám diviti se, že mnozí katolíci, majíce pro foro civili k tomu právo, počali žádati a vybíratí mírný onen úrok, domnívajíce se, že i pro foro conscientiae správně jednají; a nechybělo učenců, kteří jim za pravdu dávali, buďto že k titulům obecně již uznaným přidali nový: „*permissio legis civilis*“, anebo že po vítce obírali se pouze úrokem německým, a snažili se dokazovati, že „*census germanicus*“ (= 5%) jest oprávněn. Z počátku bylo jich jen po různu, později však více; stůjtez zde jména některá: Card. Toletus S. J. (zemř. 1596), Ledesma O. Praed. († 1604), Tanner S. J. za Ferdinanda II. kancléř Pražské university († 1632), Holden († 1665), Haunold († 1688), Pichler S. J. († 1750), Zech S. J. († cca 1750) atd.

Důvody, které uváděli, byly u různých autorů různé, celkem asi tyto:

1) Zápůjčka jest sice smlouva bezúplatná (*contractus gratuitus*), nic však nevadí, proč by nemohla státi se smlouvou úplatnou (*contractus onerosus*), ač srovnávají-li se v tom obě strany.

2) Při zápůjčce vyskytuje se vždy některý ze tří titulů, a ne-li *periculum sortis* neb *poena conventionalis*, alespoň vždy *damnum emergens* vel *lucrum cessans*; zákon světský pak, ač o těchto titulech neví, uznává je alespoň nepřímou, an dovoluje mírný úrok.

¹⁾ Slova ta platí také o protest ntech, z nichž někteří v té době počali hájiti dovolenost mírných úroků na základě zákona světského. Až do těch dob blásali (právě tak jako Luther a Melanchthon), že dovoleny nejsou. Bylo by záhodno, aby této okolnosti si všimli všichni oni utrhači, již Církvi katolické z toho výtku činí, že lichvu zakázal; o protestantech nevědí ničeho!

γ) *Trinus contractus* jest dovolen, a právě ten jest základem při vybírání mírného úroku.

β) Zákonnodárci přísluší *dominium altum*, jímž, žádá-li tak dobro obecné, může majetek s jedné osoby přenášeti na druhou; zde přenáší majetek úroků s dlužníka na věřitele, a činí tak pro dobro obecné, jelikož by jinak lidé peněz potřební nalezli věřitelů, kteří by ochotni byli zapůjčiti; majetní lidé by uschovávali, ba snad i zakopávali peníze své, dobro obecné však žádá čilý oběh peněz.

ε) Povaha peněz v těchto dobách není již táž jaká byla dříve; pravda sice, že peníze byly dříve *res sterilis*, a že jimi i dle podstaty své jsou; nyní však se jejich význam změnil, a peníze nelze již více považovati za věc neplodnou, jsouť ony jistě alespoň *res quasifertilis*, t. j. věci za jistých alespoň poměrů plodnou. Jest však úkolem zákona světského, aby usoudil, zdali takové poměry zavládly čili nezavládly, a aby ustanovil, jaká asi přibližně kompenzace má se věřiteli dostati za to, že sám ze svých peněz těžiti nemůže.

Avšak naproti tomu jiní theologové, z počátku valná většina, později méně, ostře zavrhovali připustnost tohoto nového titulu.

Nejpádňější důvody jejich byly:

α) Peníze jsou *res sterilis*, neboť ani plozením (jako zvířata), ani vzrůstem (jako stromy), ani zase tím (jako obilí) se nemnoží; „*nummus nummum non parit*“; peníze jsou *res primo usu consumptibilis*, neboť lze je pouze jednou vydati, nikoli však vícekrát.

β) Lichva jest proti zákonu přirozenému, a co zákon přirozený zakazuje, nemůže zákon světský právoplatně dovolovati; činí-li tak přece, děje se tak sice pro *foro externo*, to jest, zločin zůstává netrestán, ale hřích se tím neodčiní.

γ) Lichva zakázána jest Pismem svatým, výroky svatých Otců, sněmy církevními, konstitucemi papežskými; a proto nemůže zákon světský ji dovolovati.

Podrobnější rozbor důvodů obou stran pro et contra ponechávám si pro díl třetí.

Náhled, že „*permissio legis civilis*“ jest titulem oprávněným anebo alespoň že „*census germanicus*“ (a samozřejmě i podobný jemu „český úrok“, ač o něm moralisté nemluví) nechová v sobě nic nedovoleného, šířil se vždy víc a více. Avšak byl to tuhý boj mezi přívrženci obou stran. Ostatně znalec tehdejší literatury theologické vůbec, mravoučné pak zvláště, pranic se nad tím nepozastaví, že učenci se nesrovnávali, ba naopak, skorem by se podivil, kdyby v této, přece jen poněkud nové nauce se byli srovnávali. Mělť mnohou ještě jinou spornou otázku mezi sebou, a i v traktátě „*de mutuo*“ bylo dosti otázek, při nichž se rozcházeli.

Apoštolská Stolica bdělo sice pozorovala boj ten, avšak neuznávala posud dobu za příhodnou k autoritativnímu jeho rozhodnutí.

Na sklonku první polovice 18. století byl papeži Benediktu XIV. předložen spor o platnosti jakési smlouvy. Jaká smlouva to byla, těžko říci; jsouť o tom jen domněnky možny. Snad že otázka zněla: „*An validus sit contractus celebratus cum censu germanico*“ anebo ve smyslu podobném. Pravím „snad“, neboť nemám pro to ni nejmenšího dokladu, ale znění konstituce a její napotomní výklad mne v tom utvrzuje. Necht však otázka předložená byla jakákoliv, na tom nesejde. Papež Benedikt XIV. odpřev rozhodnutí ve sporu předloženém (poněvadž k němu nebyly dodány veškery doklady) svolal zvláštní kommissi, složenou z několika kardinálů, řeholníků a právníků, a uložil jí, aby omni partium studio omnique cupiditate soluti, nehledíce ke sporné smlouvě výše označené, pouze obecně otázkou lichovní se obírali a „*certam de usuris doctrinam constituerent*“. A když tato kommissio úkolu svému vyhověla, vydal papež Benedikt XIV. dne 1. listopadu 1745 encykliku „*Vix pervenit*“, svědčící všem arcibiskupům a biskupům italským. Uvádím tuto encykliku pro její důležitost v obšírném výtahu, připomínaje, že dle autoritativ-

ního prohlášení S. C. Off. ze dne 29. července 1836 závaznost její nevztahuje se pouze na Itálii, nýbrž na celý okršlek katolický.

Udav v úvodě, za jakou příčinou onu kommissi svolal, vykládá papež její jednohlasné vyjádření v ten smysl: Hříchu lichvy dopouští se, kdo ex ipsomet mutuo jakožto něco sobě právem příslušného žádá, aby při splácení dluhu více jemu zapláceno bylo, než zapůjčil. Hřích ten nedá se omluviti ani tím, že pouze mírný obnos byl žádán, ani pak tím, že dlužník nejsa chud, zapůjčených peněz použil k rozmnožení majetku svého. Směnná spravedlnost žádá bez ohledu na takovéto okolnosti úplnou rovnost zápůjčky a splátky, a bylo-li více spláceno, než zapůjčeno, ukládá táž spravedlnost náhradu. Nahodile však mohou býti se zápůjčkou spojeny různé okolnosti, zvané tituli, které věřiteli spravedlivý a zákonitý poskytují nárok, že smí na dlužníku mimo splacení obnosu zapůjčeného žádati i nějaký přídátek. Rovněž nezakazuje se slušným způsobem z peněz vydělávati, buď zakoupením ročních důchodů neb obchodem a společností v něm. Přísně však budiž k tomu přihlíženo, aby samy tyto obchody nezakládaly se na lichvě aneb jinak spravedlnosti se nepřičily. Vždyť dosti zajisté jest peněžných obchodů a výdělků, jež bez porušení spravedlnosti provésti lze. Mylnou však jest nauka, že každá zápůjčka bez rozdílu již sama sebou obsahuje nějaký oprávněný titul k vybírání lichvy. Takovéto učení přičí se nejen zjevení, ale i právu přirozenému. Někdy jest to přímou povinností, přispěti bližnímu zápůjčkou. a to se stává mnohdy i za takových okolností, kdy se zápůjčkou jiná smlouva spojití se nedá. Kdo tedy nechce hříchem poskvřiti svědomí své, ten při každé zápůjčce, kterou poskytuje, svědomitě přihlížeje k tomu, je-li skutečně se zápůjčkou spojen nějaký zvláštní titul, aneb sbíhá-li se skutečně se zápůjčkou jiná od ní rozdílná smlouva, a skutečně-li mu titul ten neb mimohěžná ona smlouva dává zákonitého práva, aby na dlužníku ještě nějaký obnos nad zápůjčku požadovati směl. — Toť vyjádření oné kom-

misse, jež papež úplně schvaluje a potvrzuje. Za příčinou tou vydává tuto konstituci a nařizuje biskupům, aby ji u všeobecnou známost uvedli. Necht poučují lid o hříšnosti lichvy. Kdo chce s výtěžkem ukládati peníze své, nedejž se vésti ohledem na zisk, nýbrž dbej na radu učených a zbožných mužů. Ti pak, kdož se domnívají, že vyzbrojení jsou dostatečnými vědomostmi z oboru bohosloví a kanonického práva, aby v záležitostech podobných raditi mohli, necht se vystříhají stejnou měrou jak přílišné přísnosti, jež každý z peněz nabytý zisk ihned jakožto lichevný odsuzuje, tak přílišné mírnosti, jež každý zisk z nářku lichvy omývá. Necht nespolehají příliš na náhled svůj, nýbrž po důkladném studiu raději uznanou autoritou vésti se dávají. Vznikne-li však spor mezi uenci, budiž veden způsobem naprosto slušným. Kdo svěruje jinému peníze své, aby z nich bral výtěžek, udejž hned předem, za jakých podmínek tak činí, a čeho sobě žádá. Tak se nejlépe pozná, je-li smlouva lichvářskou čili nic, a předejde se nemístným výkladům. Nebudiž však dbáno řečí tvrdících, že otázka o lichvě jest bezpodstatnou, jakoby peníze do oběhu dané již tím plodnými byly. Závisit to na smlouvě při odevzdání peněz těch učiněné. Jest zajisté rozdíl mezi výtěžkem dovoleným a nedovoleným; dovolený lze podržeti, nedovolený nutno navrátiti, a proto otázka o lichvě není bezpodstatnou.

Význam konstituce „Vix pervenit“ jest veliký; a třeba i ničím jiným, již tím velice vyniká, že zde církevní učení o lichvě systematicky jest vyloženo. Arciť, že spor o titulu světského zákona a přípustnosti jeho rozřešen nebyl, ba konstituce se o něm ani nezmiňuje, ačkoliv Apoštolská Stolica zajisté dobrou o něm měla známost. Leda bychom snad k němu vztahovali ono místo, kde Benedikt XIV. učence varuje, aby, vystříhajíce se extrémů, v literární potyčce vážně a důstojně si počínali.¹⁾ Tím

¹⁾ Sv. Alfons (Theol. mor. lib. III. 773) uváděje tato slova encykliky, připojuje: „Hoc ut adverterent, cuperem, qui in scriptoribus non humilis notae non dubitant plurimis conviciis saepius

však onen spor stal se otevřenou školskou otázkou. Setrvaly tedy celkem dvě strany, jen že straně té, jež přípustnosti zákona světského jakožto titulu hájila, den ode dne přibývalo přívrženců.

Jakmile byl zákon světský jednou mírný úrok připustil, nutno bylo lišiti mezi úrokem a lichvou. Byl to lid, který s tím počal, načež rozdíl ten byl do zákona světského přijat a tak uzákoněn. Pravím však výslovně: „do zákona světského“, neboť zákon církevní rozdílu toho neznal.¹⁾ Byl pak lichvou dle názoru lidového každý značný přestupek zákonitě dovolené míry (nad jedním neb dvěma procenty snadno ještě se zamhouřilo oko); podle zákona bylo lichvou každé vůbec přestoupení míry zákonité, třeba jen o jedno procento. Pravidelně však lichva mnohem přísněji posuzována byla při úvěru spotřebním, než při úvěru výrobním.

V Rakousku patentem císařovny Marie Teresie ze dne 26. dubna 1751 nařízeno nadmíru přísné stíhání lichvy. Trestán měl býti nejen lichvář, ale i ten, kdo dlužením se za podmínek lichvářských k lichvě příležitost poskytoval. Udavačům přísouzena odměna a nad to i mlčelivost jim zaručena. Trestní codex z roku 1769 stanoví ztrátu cti při těch, „die durch Wucherhandel Unsere Unterthanen schwächen und aussaugen“. Za císaře Josefa II. prorazili stoupenci Smithovi. Adam Smith (nar. 1723, † 1790 v Edinburgu), zakladatel učení národohospodářského, byl sice pro úrok obmezený a mírný, asi pětiprocentový, avšak již žáci a stoupenci jeho dali se jinou cestou, žádající, aby právo vybíratí úroky

insultare, eo quod eorum sententiis contradicunt.« Ve stati své »Quid sit usura« (lib. III. 758—792) sv. Alfons otázky de censu germanico vůbec ani se nedotýká; stalo se tak asi proto, že tehdejší otázka ta měla význam více jen lokální, a krajanům světců našeho (v Neapoli a jižní Itálii), pro něž v první řadě psal, byla bezvýznamnou; neboť tam (jako v Itálii vůbec) světský zákon nedovoľoval brátí úroky.

¹⁾ A doposud nezná; němečtí někteří moralisté, na př. Linsenmann, Pruner a jiní vkládají do slova »Wucher« více, než v něm leží.

nikterak obmezeno nebylo.¹⁾ Snad že snahy jejich měli i v Rakousku nějaký vliv; neboť chtěje povznést obchod a zavést rychlejší oběh peněz, vydal císař Josef II. patent ze dne 29. ledna 1787, jímž všechny zákony o lichvě zrušeny byly, a nařídil jedině, že úroky, jež při hypotekách 4%, při kupeckém úvěru 6%, všude jinde 5% převyšují, žalovatelnými nejsou. Avšak již za císaře Františka II. dne 2. prosince 1803 zrušen patent Josefinský a vydán nový „patent proti lichvě“, dle něhož úroky jakoukoli formou zastřené nesměly býti vyšší než 5, po případě 6 ze sta. Nešetření toho předpisu bylo jakožto „lichva“ na statku a svobodě trestáno. Roku 1811, patentem ze dne 1. června, promulgován náš (nyní ještě platný) obecný občanský zákoník, jenž v §§ 993—1000 jedná o úrocích a lichvě. Zvláště stanoví § 994 při zástavě 5%, bez zástavy 6%, jež umluvit si jest dovoleno; kde umluveny sice úroky, avšak nebyla jejich výše stanovena, má se tato vyměřiti dle § 994; úroky z úroků brátí (anatokismus) není dovoleno, avšak dvou- neb víceleté úroky mohou po obapolné úmluvě za nový kapitál považovány býti; vše co nad dovolený (5% až 6%) úrok bylo vyjednáno, bylo lichvou, pozbývalo (vlastně nikdy nenabývalo) právní závaznosti a dle dalších zákonných ustanovení potrestáno býti mělo. Patent ze dne 27. května 1852, jenž promulguje obecný zákoník trestní, v článku VI. v platnosti ponechává prozatím zákony trestní, vydané v rozličných zemích korunních proti lichvě čili úžere; tato pokládati se má za přečin. Roku 1866 byla některá ustanovení zákoníka občanského změněna, a krátce na to zákonem ze dne 14. června 1868 zrušena²⁾ veškerá ustanovení zákoníka občanského a všech jiných zákonů, týkajících se lichvy;³⁾ odstraněny všechny meze pro uza-

¹⁾ Dr. J. Kaizl: O úroku a lichvě, Osvěta r. 1879, str. 965 nn. Národní hospodářství, Praha 1883.

²⁾ V Prusku se tak stalo zákonem ze dne 14. listop. 1867

³⁾ Zejména zrušeny: patent z r. 1803, o. z. o. § 993 až 1000, a nařízení z r. 1866.

vírání smluv o úrocích, čímž arcif lichva přestala (na čas) býti právním pojmem a existovala jen pode jménem „umlouvených úroků“. Tato svoboda úroků (vlastně lichvy) neměla příliš dlouhé platnosti. Roku 1877 vydán pro Itálii a Bukovinu zákon, podle něhož se vykořisťování neznalosti (nikoli však nouze) dlužníkovy skrze nepřiměřený úrok z půjčených peněz jakožto lichva tresce; a dne 28. května 1881 vydán pro všechny země rakouské¹⁾ zákon (až posud platný), jehož § 1. zní: „Kdo by, poskytuje úvěru nebo jej prodlužuje, lehkomyšlnosti toho, kdo úvěr přijímá, čili dlužníka, nebo jeho nouze, o kteréž má vědomost, jeho mdlého rozumu, nezkušenosti anebo rozčilenosti myslí tím způsobem zle užil, že by dal sobě nebo někomu jinému takovou výhodu ve jmění přislíbiti nebo ji poskytnouti, která by mohla svou bezměrností dlužníka, co se týče hospodářství, ve zkázu uvésti nebo k ní přičiniti, dopustí se přičinu a potrestán bude tuhým vězením jednoho až i tří měsíců a na penězích 100 až i 500 zlatými. Téhož trestného činu dopustí se ten a bude taktéž potrestán, kdo by nabytí nějakého pohledávání a dále je zcizil nebo ho vymáhal, věda o něm, že vzešlo způsobem výše uvedeným.“

Zákon ten²⁾ nazývá se zákonem „proti lichvě“, ačkoliv sám tohoto pojmenování neužívá. Jest však patrna, že nyní lichva (dle názoru tohoto zákona) nespočívá více v přílišném úroku, nýbrž v okolnostech v § 1. vytčených.

Kde zákon světský úroky dovoľoval, snadno se v lidu vžil.³⁾ Tak se dalo u nás v Čechách i v Rakousku, a podobně v zemích německých, kde vlastně zákon jen kodifikoval praxi před ním již obvyklou. Obhájcové oprávněnosti mírného úroku také větší-

¹⁾ V podobném smyslu vydán v Německu zákon dne 24. května 1880.

²⁾ Obšírný jeho výklad: Dr. Nejedly, zákon proti lichvě ze dne 28. května 1881. V Praze, J. Otto, 1881.

³⁾ Mním tím mírné jednoduché úroky, jež lid obecný žádal a bral; vždy však v opovržení byly úroky z úroků (anatokismus) a považovány za lichvu.

nou pocházejí z krajin těch. Jinak bylo v zemích romanských, zvláště ve Francii, kde Code civile, roku 1807 Napoleonem zavedený, dovoloval úroky 5 až 6°/. Zde jevil se dosti silný odpor, ani ne tak u lidu, jako spíše u theologů probabilioristů čili přivrženců přísnější strany, kteří tehdáž ve Francii převládali. Odpor jejich arci oprávněným nebyl, jak se ihned přesvědčíme. K pochopení celé situace však nutno, abychom od našeho předmětu malinko odbočili.

Příčí se církevní praxi, vydávati vynesení o věcech měnlivých, efemerních; Církev ráda obmezuje autoritativní vyjádření svá na principy. Jedná v té věci jako rozumný vychovatel neb učitel. Týž vykládá žákům svým pravidla, okáže jim na jednom neb jiném příkladu, jak pravidel těch užití jest, a v ostatním vybízí je k samočinnosti. Nerad to vidí, přicházejí-li žáci častěji, než jest zapotřebí, aby jim příklady jejich (řekněme, že jsou to příklady třebaš početní) vypočítal, a jen tenkrát, vidí-li, že opravdu nejsou s to, aby vykonali práci svou, aneb že přicházejí na scesti, z něhož vyprostiti se nemohou, vkládá se do činnosti jejich; jinak však rád na jejich otázky odpovídá: „To dovedete sami, netřeba, abych vám pomáhal“. Někdy snad i přidá nějakou ne právě lichotivou poznámku o pohodlí. Budiž mi prominuto, porovnávám-li Církev s takovýmto moudrým vychovatelem neb učitelem. Jejím úkolem jest, aby vykládala principy Bohem zjevené a od ní přechovávané, aby okázala v některých těžších případech, jak těchto zásad lze kasuisticky užití. Ostatní úkol ponechává „škole“ t. j. učencům, bohoslovcům, jichž úkolem jest, na základě vyložených pravidel posuzovati jednotlivé případy. Kongregace římské vidí to nerady, obracejí-li se učenci k nim s otázkami, jež snadno sami si mohou rozřešiti, a v takových případech nebývá právě řídkou odpověď: „Consulat probatos auctores“ anebo „Serventur decreta“ a p. Jón tenkrát, jestliže by někdo přicházel na scesti, a tím snad i jiné za sebou strhl, uznávají římské Kongregace, že nutno jest, vložití se do sporu.

Po této odbočce posuďme naši věc. Konstituce „Vix pervenit“ výslovně uvádí, že se smlouvou zá-půčky nahodile mohou sbíhati se jiné okolnosti, zvané tituli, jež věřitele opravňují, aby na dlužníku žádal nějaký přídatek. Tím byl vysloven princip. Jaké to tituli jsou, o tom konstituce mohla sice se zmíniti, ale nezmínila se, a to asi proto, že nelze jednou pro vždy všechny tituly, které nejen nyní, nýbrž i v budoucích dobách platnosti nabudou, vy-počísti; vždyť tituly jsou právě určité jakési okol-nosti, a ty závisí na časových poměrech. Konstituce mohla uvéstí tituly roku 1745 běžné, ale pak by byla právě jen pro tu dobu, nikoliv však pro bu-doucí doby dána. Stanovení titulů pone-cháno tedy škole; a škola, která již tři tituly (po případě čtyři) bez intervence Církve stanovila, lépe řečeno, z daných principů dokázala, právě byla při práci, zkoumajíc, zdali i *titulus legis permittentis* za dostatečný, s principy se shodující titul pokládán býti může. Že učenci, tvrdící přípustnost tohoto titulu, byli doposud v menšině, nemohlo padati na váhu. Tak bylo u všech ostatních titulů, a přece staly se časem *doctrina communis*.

Jednalo se tedy o otázku: „*Utrum lex civilis vel vigens consuetudo sit justus titulus percipiendi aliquid supra sortem?*“ Odpověď musila správně zníti: „*Controvertitur; alii negant, quia . . . , alii affir-mant, quia . . .*“ Chtěl-li autor, mohl přidati: „*Ego puto . . .*“ Bylo to tedy pro ten čas *dubium specula-tivum*, dle stavu vědy *invincibile* (jakých máme v *theologii* značný počet); a poněvadž se jednalo zde de *sol*, *licito* vel *illicito*, bylo snadno dojíti ku praktické jistotě užitím zásad přemitných a soustav důvodnostních (*principia reflexa et systemata proba-bilitatis*). Laskavý čtenář mi promine, jestliže věc tu pouze naznačuji; kdybych ji provéstí měl, musil bych sem opsati celé pojednání o důvodnosti (de *probabilitate*). Snadno se domyslití, jak pro své svědomí si upravil věc *probabiliorista*, *aequiprobabi-lista*, *probabilista*; pravím: „pro své svědomí“; neboť jednalo-li se o vedení duší a slyšení svatých zповědí,

zvláště takových poenitentů, kteří si již sami upravili svědomí své (*formaverunt conscientiam*), žádala povinnost kněžská a pastýřská, zapřítí někdy vlastní mínění své a přizpůsobiti se (třeba i značně mírnějšímu) náhledu poenitentovu *Srv. s. Alphonsi Theol. mor. lib. I. n. 84.*

A někteří francouzští theologové jakoby byli ani tušení neměli o povinnosti své a nikdy nečetli zlatých slov sv. Alphonsa právě citovaných! Že pro svou osobu jakožto probabilioristé byli přísnější, to nikomu nevadilo a měli k tomu úplné právo; oni však i jakožto vůdcové duší a zpovědníci ukládali kajicníkům povinnosti, jež se skutečným životem přiváděli je do rozporu. A chtějíce dodati přísné praxi své zákonité sankce, obrátili se do Říma. Nikoli však ve svůj prospěch; neboť Církev, která mlčela, dokud se jednalo jen o školský spor mezi učenci vedený, nemohla mlčeti, když pro týž spor nevinně měli trpěti věřící; a protož nepouštějíc se ani nyní ještě do definitivního rozhodnutí, přece zavrhla onu přísnou praxi, všech důvodů postrádající. Stopujme děj ten.

Roku 1830 Denavit, professor theologie v semináři Lyonském, oznamuje svaté Poenitentiarii, že mnozí kněží hájí dovolenosti úroků pětipercentních na základě titulu zákona, beze všech jiných titulů, najmě škody vzešlé neb prospěchu ušlého, odvolávajíce se ku právomocností moci světské, přenášeti majetek s osoby na osobu, jako na př. v *praescripti* se děje; tím v niveč uvádějí zákony Boží i církevní, lichvu zakazující. Prosebník takovým kněžím odpírá rozhřešení; i táže se 1. *utrum possit in conscientia denegare absolutionem presbyteris praefatis*; 2. *utrum debeat*. I dostalo se mu odpovědi výnosem sv. Poenitentie ze dne 16. září 1830: *Presbyteros, de quibus agitur, non esse inquietandos, quousque Sancta Sedes definitivam decisionem emiseric, cui parati sint se subicere, ideoque nihil obstare eorum absolutioni in sacramento poenitentiae.* Tato sama sebou dosti jasná odpověď nestačila řečenému

professoru; hotov jest sice, poslechnouti výnosu sv. Poenitentie; avšak *attenta doctrina omnium fere seminariorum Galliae . . . sententia, quae rejicit titulum legis tamquam insufficientem, videtur longe probabilior, securior et sola in praxi tenenda.*¹⁾ Pročež on (prosebník) věřícím, uchylujícím se k němu o radu, nedovoluje bráti úroků na základě pouhého titulu zákona, a neposlechnou-li, odpírá jim rozhřešení; podobně i odpírá rozhřešení těm, kdož přijavše takového úroky, nechtějí je vrátiti.²⁾ I táže se: 1. zdali snad nejedná trochu tvrdě a přísně, a 2. jak by na příště chovati se měl. Dostalo se mu dle zásluhy výnosem svaté Poenitentie ze dne 11. listopadu 1831 odpovědi jasně, ač ne příliš lichotivé: Ad 1. affirmative, ad 2. *provisum in primo*, s napomenutím, aby v praxi řídil se výnosem již před rokem mu daným. Tak rozhodla po dvakráte svatá Poenitentie.

Ve stejném smyslu zní odpověď kongregace Sacri Officii. Biskup Rhedonský (Rennes) uváděje spory o výkladu konstituce „*Vix pervenit*“, praví, že někteří zpovědníci v jeho diecési mají tuto praxi: Táže-li se jich věřící o radu, zdali by směl na základě pouhého titulu legis civilis bráti úroky, zrazují mu; setrvá-li však na svém úmyslu, žádají od něho alespoň slib, že hotov jest poslechnouti Apoštolské Stolicе, kdyby později snad o té věci rozhodla, budiž rozhodnutí jakékoliv; a obdrževše takovýto slib, rozhřešují, třeba by i pro svou osobu byli náhledu přísnějšího. Je-li však poenitent bona fide, a nezpovídá-li se, že bere úrok, tuť zpovědníci oni, třeba by i odjinud věděli, že tak se děje, žádných nekladou otázek, zvláště obávají-li se, že by napomenutí jejich bylo marné, a dávají rozhřešení. I táže se biskup: 1. zdali by směl jejich praxi schváliti, a 2. zdali by jiné zpovědníky směru přísného

¹⁾ Slova to pro francouzský klerus tehdejší doby charakteristická, ač jestliže Denavit nepřeháněl.

²⁾ Byla to patrně přemrštěná »probabilioristická«, až i rigorismu podobná přísnost; Denavit byl by sám zasluhoval, aby jemu rozhřešení odepřeno bylo.

směl vybídnouti, aby se přizpůsobili praxi té, dokud by Apoštolská Stolica nerozhodla definitivně. Odpověď potvrzená papežem Piem VIII. a od kongregace sv. Officia vydaná dne 18. srpna 1830 zněla: Ad 1. affirmative, ad 2. provisum in primo. Výnos ten byl pak předmětem dalších ještě (dosti zbytečných) dotazů z jiných stran, ty však zůstaly bez odpovědi.

Jiný případ. Kollegiatní kapitola v Locarno ve Švýcarsku (diecése Como) měla uložené kapitály na hypotekách a brala z nich 4—5%. I táže se, zdali smí nejen ona, nýbrž i jiné kostely, ústavy a zbožné nadace s pouhým odvoláváním se na důvod titulu ze zákona takový neb podobný úrok brát? A dostalo se jim výnosem kongregace s. Officii ze dne 31. srpna 1831 odpovědi: *Non esse inquietandos et acquiescant, dummodo parati sint stare mandatis S. Sedis.* Kterýžto výrok Řehoř XVI. potvrdil.

Podobné pak odpovědi dány i roku 1838 a 1839, avšak také (za jiných příležitostí 1835 a 1838) upozorněno, že se tím spor mezi učenci stále ještě nevyrovnaný nerozhoduje, nýbrž pouze praktický pokyn se dává.

V dotazech a odpovědích posud uvedených jednalo se vždy o úrok 5%. Avšak roku 1872 předložena kongregaci s. Inquisitionis otázka, zdali překážeti se má věřícím, kteří žádají 8% (anebo vůbec více než 5%), i dána odpověď ze dne 18. prosince 1872: *Dummodo sint parati stare mandatis S. Sedis, non esse inquietandos.*

Máme tedy po ruce značný počet výnosů z poslední doby, všechny stejného smyslu. Aniž se definitivně vyslovily, zdali *titulus legis permittentis* jest titulem dostatečným, sv. Poenitentiarie i kongregace s. Officia praví tolik, že věřícím, žádajícím a beroucím mírný úrok zákonitý, nemá býti bráněno, jsou-li jen ochotni podvoliti se výroku Apoštolské Stolicy, kdyby nějaký v té věci učiněn byl.

Ostatně zdá se, že dnešní dobou spor, dříve dosti tuhý, již již konci svému se blíží. Z katolických bohoslovců téměř všichni, alespoň všichni no-

vější, přidali se k obhájcům přípustnosti titulu zákona světského, a myslím, že nyní žádné není učebnice mravouky katolické, která by jej potírala.

Za to však nový nepřítel vytáhl proti úrokům do boje. Jsou to komunisté a socialisté, kteří úrok prohlašují za nedovolený; jejich důvody arcit jsou zcela jiného rázu než naše; a přece oni tak rádi schovávají se za kanonické právo. To však se již vymyká z mezí tohoto pojednání mého.

Tím ukončen druhý díl této rozpravy, jenž nastínil měl dějiny lichvy a úroků, jakož i zákonodárství o nich, od dob nejstarších až na naše dny. Sebrali jsme tím zároveň materiál, jenž má býti základem další úvahy naší.

III.

Materiálem dějepisným připravili jsme půdu dalšího rozhovoru; seznali jsme nejen příslušná místa Písma svatého, tedy pozitivní zákon Boží, nýbrž i příslušné zákony církevní, a po části i světské, tedy zákonodárství lidské. K úplnosti schází nám, abychom i zákon přirozený o lichvě a úroku vyložili, jelikož v dějepisném nástinu tak učiniti nebylo možno. Tento třetí díl věnován jest tedy jedinému předmětu, uvažovati totiž, zda lichva, po případě úroky dle zákona přirozeného dovoleny či nedovoleny jsou. K tomu cíli nutno nám, abychom seznali podstatu lichvy a úroků. Poněvadž pak lichva a úrok nejsou smlouvami samostatnými, nýbrž jedině při zápůjčce vyskytnouti se mohou,¹⁾ nezbyvá nám, než přede vším pohovořiti o smlouvě zápůjčky; tak nabudeme základu, na němž dále stavěti možno.

1.

Zápůjčka (*mutuum*) jest smlouva, jížto jedna strana (věřitel) druhé straně (dlužníkovi) přenechává ke spotřebě věc zu-

¹⁾ »Usura . . . in contractu mutui propriam suam sedem et locum habet.« Benedikt XIV. v bulle »Vix pervenit«.

Lichva a úrok.

živatelnou a zástupnou, s tím závazkem, aby dlužník svého času věřiteli splatil věci téhož druhu, téže jakosti a v témž množství.

Ve výměru tom jest každé téměř slovo důležitým; žádné nesmí býti vynecháno neb změněno, sic jinak máme ihned smlouvu jinou neb nemožnou. Tak zaměníme-li závazek a ustanovíme-li, aby v náhradu dána byla věřiteli věc rovnocenná jiného druhu, jest to směna (commutatio), a vyplatí-li se náhrada v penězích, jest to smlouva trhová (koupě a prodej, emptio-venditio), která pak dle toho, mají-li se peníze vyplatiti hned anebo až později, jest smlouvou trhovou za hotové nebo na úvěr. Vypustí-li se závazek vůbec, jest to darování (donatio). Změníme-li předmět a učiníme-li jím věc nezuživatelnou a nezástupnou, jež se arcíť dává pak jen v užívání (a nikoliv ke spotřebě) se závazkem, aby svého času neporušená byla vrácena, může se tak díti úplatně neb bezúplatně; děje-li se tak bezúplatně, jedná se o půjčku (commodatum); děje-li se tak úplatně, máme nájem čili pacht (locatio), a to nájem, lze-li věci najaté užití bez práce a námahy (na př. domu neb bytu), pacht, lze-li jí užití pouze pilností a přičiněním (na př. pole neb zahrady). A kdyby konečně věc nebyla přenechána ani ke spotřebě ani k užití, nýbrž k ošetřování, ať úplatnému, ať bezúplatnému, jest to smlouva o přechování (depositum).

Jako každá smlouva, tak i zápůjčka musí míti nějaký účel, za kterým se uzavírá; neboť nedá se mysliti, že by kontrahenti vespolek povinnosti si ukládali a navzájem přijímali, kdyby nebyli při tom vedeni účelem nějakým; poznavše jej, pochopíme i povahu smlouvy.

Zvláště však při zápůjčce nutno jest především přihlížeti k účelu jejím; rozhodujeť nejen o povaze smlouvy, nýbrž i o předměte jejím.

Účel, pro nějž zápůjčka se uzavírá, dvojit jest: jeden směřuje v přítomnosti na prospěch dlužníkův, druhý hájí v budoucnosti právo věřitelovo.

V přítomnosti má se zápůjčkou odpomoci potřebě¹⁾ dlužníkově. Potřebuje-li totiž někdo věci nějaké, které nemá, a nemůže-li jí dosíci ani darem ani směnou ani koupí, jest mu pomoci si smlouvou jinou. O povaze pak smlouvy té rozhoduje předmět, jehož potřebuje a požaduje. Užívání věci nezuživatelné dosáhne půjčkou neb nájmem neb pachtem; aby však směl užiti věci zuživatelné, k tomu zapotřebí zápůjčky. Věci zuživatelné (o. z. o. § 984. *verbrauchbar*) neb zužitné neb na prvo spotřebné (*res primo usu consumptibiles*) jsou věci, jež hned při prvním užiti se spotřebují čili hned po prvním užiti svém zanikají, jichž lze tedy pouze jedinou užiti; odtud jejich jméno.²⁾ Právě proto, že věci těch lze sice užiti, ale pouze jednou, ne vícekrát, jsou to věci užitečné (*utiles*), avšak samy sebou neplodné (*res ex se steriles*). O věcech neužitečných zápůjčky uzavřiti nelze. Ty mohou sice darem neb koupí přecházeti ve vlastnictví jiné, ale právě proto, že nelze jich ani užiti ani zužiti, nelze o nich uzavírati ani půjček, nájmu a pachtů. ani zápůjček. Od věci zuživatelných čili na prvo spotřebných liší se věci nezuživatelné (o. z. o. § 971. *unverbrauchbar*) čili nezužitné, jichž lze častěji užiti, upotřebiti, aniž by se zužily, spotřebovaly (odtud jejich jméno), ačkoliv se častějším užíváním opotřebují. Jsou to tedy věci plodné (*res frugiferae*), a právě tato opěťovaná užívání, z nichž každé jednotlivě oceněno býti může, jsou plody jejich.

V budoucnosti zápůjčka má hájiti právo věřitelovo, aby na majetku svém nebyl zkrácen. Věřitel zápůjčuje věc zuživatelnou, které nyní nepotřebuje, ale později potřebovati bude; neboť kdyby

¹⁾ Slovo »potřeba« nemí se zde příliš přesně vykládati o nějaké nezbytné nutnosti, nýbrž také volně o žádosti, touze, přání atd. použití nějaké cizí věci ve svůj prospěch.

²⁾ Spotřeba jejich může býti buď úkojná, sloužící k ukojení bladu (pokrmu), živné (nápoje) a některých jiných potřeb tělesných (světlo, topivo) a společenských, buď výrobní, sloužící k vyrábění nových hodnot (ze zlata šperk, z hlíny nádobí, ze dřeva nábytek).

této potřeby nepředvídal, daroval by věc neb prodal neb směnil. Přenecháváje dlužníkovi věc zužitkovatelnou (čímž odpomoženo jest přítomné potřebě dlužníkově), ukládá mu zároveň závazek, aby svým časem splatil dluh svůj (čímž stará se o budoucí potřebu svou). Jelikož pak splátka stejným způsobem budoucí potřebě věřitelově odpomoci má, jakým nyní zápůjčka odpomáhá potřebě dlužníkově přítomné, a jelikož nelze splatiti samou zapůjčenou (již spotřebovanou) věcí, musí nutně splátka díti se ve věci zástupné.

Věci zástupné (res fungibiles) jsou ony věci movité,¹⁾ které majíce veskrze v hromadě jakost stejnou, cení a čítají se popředně dle svého množství (vahou, měrou, počtem), tak že každá jejich část rovnocenně zastoupena býti může kteroukoliv jinou stejně velikou částí. Od nich se liší věci nezástupné, při jichž ocenění přihlíží se popředně k individualitě jejich, tak že jeden jedinec nemůže býti kterýmkoliv jiným jedincem rovnocenně zastoupen. Jsou tedy věcmi zástupnými věci plynné a tekuté, ač jsou-li jakosti veskrze stejné; dále věci pevné, snadno dělitelné, jež rozmnoženy nebo zmenšeny nepostrádají povahy své (kovy, tkaniva a p.); jsou však jimi i hromady jedinců (obilná zrna, ovoce, vejce), ač jestliže se nepřihlíží k jejich individualitě neb tvaru, nýbrž jedině k jejich jakosti²⁾ a velikosti, tak že po případě více menších jedinců vyváženo býti může většími jedinci v počtu menším. Umění počtářské vztahuje se pouze na věci zástupné (veličiny), jež mohou býti sčítány, odčítány, násobeny, děleny, poměrem porovnávány; množství jejich se označuje číslem a jednotkou. Číslo jest poměr veličiny k jednotce a okazuje, kolikráte jedna jednotka ve veličině obsažena jest. Jednotka pak jest buď přiro-

¹⁾ Nemovité věci se nikdy mezi zástupné nečítají a proto také předmětem půjčky býti nemohou.

²⁾ Může tudíž táž věc jednou platiti za zástupnou, jindy za nezástupnou; ba i člověk může k zástupným věcem počítán býti (na př. lid seřazený v řady a čety), ačkoliv jest κατ' ἐξῆς nezástupný.

zená (jedno vejce) anebo umluvená (jeden kilogram, jeden metr); více jednotek, ať přirozených, ať umluvených, může býti sloučeno v jednu jednotku vyššího řádu (kopa, metrický cent, kilometr), ale pouze jednotka umluvená může býti rozdělena v jednotky nižšího řádu (dekagram, decimetr). Věci nezástupné nemohou býti předmětem počítání přímo; mohou jím však býti nepřímě, dle ceny své, možno-li tuto vyjádřiti v jednotkách věci zástupné (na př. v penězích).

Nyní již poznáváme, že podvojný účel zápůjčky rozhoduje nejen o podstatě její, nýbrž i o jejím předmětě; týž musí býti věc zuživatelná a spolu zástupná; předmětem darování, směny, prodeje a přechování může býti každá věc bez rozdílu; předmětem půjčky, nájmu a pachtu pouze věc nezuživatelná; předmětem zápůjčky věc zuživatelná, a po stránce potřeby dlužnickovy by čirá zuživatelnost věci již stačila; poněvadž však při zápůjčce nejedná se jediné o to, pomoci dlužníku, nýbrž i o to, uložití mu ve prospěch věřitelův povinnost splátky, musí býti předmětem zápůjčky věc nejen zuživatelná, nýbrž i spolu zástupná. Věc zuživatelná sice, avšak nezástupná, nemůže státi se předmětem zápůjčky přímo, nýbrž jediné nepřímě, možno-li totiž cenu její věcmi zástupnými označiti; ale pak arcit smlouva přestala býti zápůjčkou (vlastně nikdy jí nebyla) a mění se v úvěrní smlouvu trhovou.

Poznavše účel a jím podmíněný předmět zápůjčky, snadno určíme i poměr její k ostatním, ale spoň k podobným¹⁾ majetkovým smlouvám. Dají pak se smlouvy sem spadající snadno vřaditi do tří skupin; první skupina: darování, směna, smlouva trhová; druhá skupina: půjčka nájem, pacht; ²⁾ třetí skupina: zápůjčka.

¹⁾ Není totiž mým úmyslem, všechny majetkové smlouvy a poměr jejich vespolný vyličiti, nýbrž jen podstatu zápůjčky náležitě vyložiti; proto nechávám stranou všechny ostatní smlouvy, jež se zápůjčkou žádné podobnosti a žádného vztahu nemají.

²⁾ Po případě přechování.

Příčiny tohoto seřazení jsou jasné. Při smlouvách první skupiny přechází předmět úplně a na vždy do cizích rukou; děje-li se tak bezúplatně, jest to darování, děje-li se tak úplatně, jest to směna neb smlouva trhov^á. Při smlouvách druhé skupiny přechází předmět pouze na čas, a to pouze k užívání, do cizích rukou; děje-li se tak bezúplatně, jest to půjčka; děje-li se tak úplatně, jest to nájem nebo pacht.¹⁾ Pro zápůjčku samotnou stanovili jsme třetí skupinu, i má se o ní rozhodnouti, zdali stanovení třetí té skupiny jest oprávněno, anebo lépe-li vřaditi zápůjčku do skupiny první nebo druhé. Na povrchní pohled zdálo by se, jakoby tato třetí skupina byla vůbec zbytečnou, a půjčka jakoby náležela do skupiny druhé, v níž by třeba mohla tvořiti nějaký oddíl, různíc se od ostatních smluv toliko předmětem svým; neboť jestliže někdo zapůjčí 10 zlatých, po měsíci splatných, přechází suma na měsíc do cizích rukou, a vrací se pak zase po měsíci k majiteli zpět. Však také obecný lid ani nečiní rozdilu mezi půjčkou a zápůjčkou.²⁾ Zda právem? Přesvědčíme se o tom. Prve však, než možno tak učiniti, dlužno nám položití výklad o rozdilu mezi vlastnictvím přímým a užitným.

Bohoslovci, a s nimi i někteří (ač ne všichni)³⁾ právníci rozeznávají vlastnictví úplné (domi-

¹⁾ Při smlouvě o přechování přechází sice předmět na čas do cizích rukou, nesmí se ho však užívat.

²⁾ Příklady: Lid nemluví o zápůjčce, nýbrž o půjčce peněz; dlužník si vypůjčil 10 zlatých, které mu věřitel půjčil; dlužník pak prosí asi těmito slovy: »půjč mi deset zlatých, já ti je za měsíc opět dám.« V každém větším městě jsou půjčovny (Leihamt) neb zastavárny, kde se »půjčuje« na stkvosty, šaty atd. Obráceně »zapůjčuje« se nábytek, obleky a p.; ba na Olšanském hřbitově u Prahy jsou i »zapůjční brobky«.

³⁾ Někteří, na př. prof. Dr. Randa (Vlastnictví), neuznávají rozdilu mezi vlastnictvím úplným a neúplným, říkáce, že každé vlastnictví jest úplné, ale některé obmezené právy jiných. Na naší argumentaci to mnoho nemění. Místo »vlastnictví domu přímé« řekli bychom: »vlastnictví domu, obmezené právem nájemníkovým, obývatí jej«, a místo »vlastnictví domu užitné«, řekli bychom: »vlastnictví domu, obmezené právem majitelovým,

nium perfectum) a vlastnictví neúplné (dominium imperfectum). Jestli pak vlastnictvím právo, volně rozhodovati o věci nějaké, jakožto o své, ve svůj vlastní prospěch. Toto právo jest tedy dvojité, předně: „rozhodovati o věci nějaké jakožto své“, a pak: „rozhodovati o věci nějaké ve svůj vlastní prospěch.“ A v tom záleží vlastnictví úplné, ničím neztencené, že nejen o věci samé, nýbrž o jejím užívání smí majitel rozhodovati (disponovati). Toť také první a popřední účel majetku soukromého; neboť k tomu člověk věci nabyvá a k tomu je drží, aby jich mohl užiti; res fructificat domino. Po zákonu přirozeném smí člověk (ač chce-li a nevádí-li mu nic) přenést práva svá na kohokoliv jiného. To platí po výtce o vlastnictví, jež člověk může buď bezúplatně neb úplatně smlouvou přenést na jiného čili postoupiti. O tom nelze pochybovati a nepochybuje také nikdo, kdo vůbec právo vlastnické uznává.¹⁾ Poněvadž pak tento postup vlastnictví závisí na dobré vůli držitele posavadního, blízka jest otázka, zdali mu možno jest právo své také jen částečně postoupiti a částečně si ponechati? Odpovídáme: Je-li toto právo dělitelné, nelze proti tomu, aby pouze část z něho odstoupil, a proti oprávněnosti takového jednání ničeho namítati, dle zásady: Cui licet plus, licet utique, quod est minus. Zdali však právo nějaké dělitelné jest nebo ne, o tom poučiti nás může jen zkušenost. K té pak přihlízejíce poznáváme, že dá se vlastnictví dělit směrem dvojím, co do předmětu a co do rozsahu.

Vlastnictví lze dělit dle předmětu. Kdo pole své rozdělil na více dílů a sobě ponechává jeden z nich, ostatní daroval neb prodal, rozdělil vlastnictví své dle předmětu, lépe řečeno, rozdělil předmět vlastnictví svého; dle rozsahu však zů-

disponovati o něm; i tak došli bychom ku přesvědčení, že věci nezuživatelné mohou míti dva vlastníky, věci zuživatelné však jenom jednoho.

¹⁾ Pro blaho obecné (aby na př. nezletilí nebyli přelstěni) musí arci zákon občanský toto přirozené právo v určitých některých případech obmeziti.

stalo v případě tom vlastnictví neztenčeno, neboť on a všichni noví majitelové jednotlivých dílů mají nyní každý na svém díle tatáž práva, jaká on měl dříve na celku. Dělení takové dá se provésti jen tenkrát, je-li předmět dělitelný; stává se však patrně nemožným při předmětě nedělitelném; možno na př. dělití pole, nemožno však dělití koně. Pro naši úvahu dělitelnost předmětu nemá nižádného významu; nechávajice ji tedy stranou, pokračujeme dále.

Vlastnictví lze dělití dle rozsahu. Přihlížíme-li totiž k výměru vlastnictví, vidíme v něm (jak již řečeno) dvojí moment: 1. právo disponovati o věci nějaké jakožto své; 2. právo disponovati o věci nějaké ve prospěch svůj, čili věci užívati. Kdo dům svůj pronajal, rozdělil vlastnictví své dle rozsahu, anebo zkrátka: rozdělil vlastnictví své; předmět (dům) zůstal neztenčený, ale vlastnictví samo dle obou svých momentů jest rozděleno na vlastnictví přímé a užitné. Vlastnictví přímé jest právo, disponovati o věci jakožto své; vlastnictví užitné jest právo, disponovati o věci ve prospěch svůj. Majitel domu, pronajav jej, vyhradil si vlastnictví přímé a popustil vlastnictví užitné; avšak mohl by i obráceně učiniti; kdo na př. odstupuje dům svůj a vyhrazuje si právo, až do smrti ho užívati, přepouští vlastnictví přímé a ponechává si vlastnictví užitné. Spojeno-li obojí vlastnictví, přímé i užitné, v ruce jediné, nazýváme je vlastnictvím úplným, a na ně se hodí výměr svrchu uvedený; rozděleno-li však vlastnictví přímé od užitného a spočívá-li každé v ruce jiné, nazýváme každé z nich vlastnictvím neúplným, poněvadž mu něco (totiž to druhé vlastnictví) do úplnosti schází.

Přihlížíme-li pak ke zkušenosti, tážice se, zda vždy a všude ono dělení na vlastnictví přímé a užitné provésti se dá, seznáme, že dá se provésti při věcech plodných a nezuživatelných, avšak nedá se provésti při věcech neplodných, zuživatelných, na prvo spotřebných.

Věci plodných, nezuživatelných, lze častěji užiti, aniž by se spotřebovaly; opotřebují se sice během

času, avšak jedním užitím nezanikají; nástrojem neb strojem lze vícekrát pracovati, dům lze obývati, pokud stojí, pole lze každý rok osévat a z něho úrodu kliditi atd. To jsou plody (fructus) věcí těch. Plodnost věci se nemění, nastupuje-li jiný uživatel, a může se i více uživatelů vystřídati, ač dovolí-li majitel; tak na př. v obývání domů může se více osob vystřídati (nájemníci se stěhují), pole může užívati každého roku někdo jiný. Vejde-li vlastník Cajus s Titem ve smlouvu, dle níž Titus po nějakou dobu výhradně smí oné věci plodné užívati, takže nejen nikdo cizí, ale ani sám vlastník Cajus mu v tom brániti nesmí, na př. pronajme-li Cajus Titovi na rok dům nebo propachtuje-li mu na šest let pole, odděleno vlastnictví přímé od užitného. Cajus podržel si vlastnictví přímé, Titus pak má po celý ten čas, co smlouva trvá, vlastnictví užitné.

Rozdělení vlastnictví přímého a užitného do různých rukou bývá obyčejně jen dočasné, tak že po nějaké době (po vypršení smlouvy) zase obojí vlastnictví jakožto úplné v jedné ruce se spojí; vždyť majek má pouze tenkrát pro majitele cenu, může-li ho užití; pročež spočívá těžiště majetku ve vlastnictví užitném. Holé vlastnictví přímé, nedává-li zároveň nárok na budoucí vlastnictví užitné, jest bezvýznamné; holé však vlastnictví užitné, třeba bylo jen dočasné, má význam svůj. Proto také neuzavírají se smlouvy, jimiž by nabývalo se holého přímého vlastnictví věci plodné, bez vlastnictví užitného a bez práva na ně v budoucnosti; a uzavírají-li se přece, jest to jen jakési podivínství a netřeba nám k němu přihlížeti. Nabývá se však navždy vlastnictví úplného, aneb po tu dobu pouze přímého a teprve v budoucnosti úplného, smlouvami skupiny první, darováním, směnou, smlouvou tržovou; a nabývá se dočasně vlastnictví užitného smlouvami skupiny druhé, půjčkou, nájmem, pachtem.¹⁾

¹⁾ Pravíme a) dočasně, b) vlastnictví užitné; právo zná sice také dědičný pacht neb dědičný nájem, jímž vlastnictví užitné navždy přecházelo do cizích rukou; někdy obsahoval v sobě

Věci naprvo **spotřebných**, **zuživatelných**, na př. **potravin**, **lze užiti** pouze jednou, jelikož právě tím **prvním a posledním**, tedy jediným užitím již **zanikají**. Číši vína lze pouze jednou vypít, podruhé již jest to nemožno. Tvrdíme tedy, že při věcech takových existuje pouze vlastnictví úplné, neúplné však, ať si již pouze přímé bez užitého, ať si užité bez přímého, že není možné; a dokážeme to kratičkou úvahou. Dejme tomu, že Cajus, majitel takovéto věci, na př. oné číše vína, přepustil Titovi její vlastnictví užité; smí tedy Titus užiti vína, a nikdo, ba ani Cajus, nemá práva brániti mu v tom (neboť jediný, jenž by toto právo měl, Cajus, se ho vzdal, postoupiv vlastnictví užité). Užiti vína však může Titus pouze vypítím, čímž víno zaniká. Jelikož pak po zániku věci zaniká i veškeré její vlastnictví, zaniklo tím její vlastnictví i užité i přímé; užité jediným užitím, přímé zánikem věci. Postupuje-li tedy Cajus Titovi vlastnictví užité, opravňuje ho i k tomu, bez čeho vlastnictví užité provést se nedá (*conditio sine qua non*), opravňuje jej disponovati o zániku věci, čímž vlastnictví mu postupuje i vlastnictví přímé; vlastnictví však užité a přímé spojeno, jest vlastnictví úplné. Při věcech na prvo spotřebných, zuživatelných, dá se tedy mysliti jen vlastnictví úplné; při takových věcech vlastnictví neúplné vůbec ani možné není.)

Avšak (čímž vracíme se k zápůjčce) předmětem zápůjčky jsou právě věci na prvo spotřebné, zuživatelné. Pročež i při zápůjčce nemůže býti o žádném jiném vlastnictví řeči, než jen o úplném.

klausuli, aby za jistých podmínek (na př. při nevykonání služby ujednané) přestal; pak ptece byl jen dočasný; byl-li však bez klausule uzavřen, podobal se v podstatě své spíše prodeji celé věci za stálý důchod na věci samé pojištěný, a přestával býti nájmem neb pachtem. Dnešní dobou dědičný nájem a pacht (*emphyteuse*) jest u nás bez významu, neboť dle zákona ze dne 21. prosince 1867 možno vykoupiti každou povinnost vázající na nemovitostech z titulu rozděleného vlastnictví, v budoucnosti pak nesmí žádná nemovitost nevýkupnou povinností stížena býti.

‘) Náhled oněch právníků, kteří rozdilu mezi vlastnictvím úplným a neúplným neuznávají, alespoň při věcech zuživatelných a na prvo spotřebných, jest velmi případný.

Zvláště pak nelze nám mluvit o pouhém povolení vlastnictví užitného; vždyť věřitel dovolil dlužníkovi, užiti věci zapůjčené, a tím již mu dovolil, rozhodnouti o zániku věci, kdy a jak věc zaniknouti má. To však jest zajisté značkou vlastnictví úplného, neboť nelze mysliti si úplnější vlastnictví. leč právo, rozhodovati o samém dalším trvání či netrvání věci. Při zápůjčce přechází tedy úplné vlastnictví věci na prvo spotřebné, zužitkatelné, s věřitele na dlužníka.

Ale pak již jest samozřejmo, že zápůjčka podstatně liší se od smluv skupiny druhé, totiž půjčky, nájmu a pachtu, a že podstatou svou valně se přibližuje skupině první, totiž darování, směně, smlouvě trhově.

Vyložme nejprve rozdíl mezi zápůjčkou a smlouvami skupiny druhé: půjčkou, nájmem, pachtein.

Při půjčce, nájmu a pachtu přechází pouze vlastnictví užitné, avšak vlastnictví přímé zůstává při posavadním pánu. Zejména přijde-li věc přirozeným způsobem ke zkáze, má škodu v první řadě vlastník přímý, dle zásady: „věc přirozeně hyne pánu“ (res naturaliter perit domino); vlastník užitný (ač nezhyne-li věc jeho vinou) není mu k náhradě povinen; na př. shořel-li dům, škodu má domácí pán; nájemník (zachránil-li šťastně majetek svůj) nemá jiné nepříjemnosti, než že si musí hledati nový byt. Činzi však již neplatí, bez ohledu, zda doba nájmu již uplynula neb ne. — Při zápůjčce přechází úplné vlastnictví s věřitele na dlužníka. Od té chvíle, kdy zapůjčená věc mu byla odevzdána, jest on jejím pánem; on s ní může nakládati, jak chce; avšak zahyne-li věc, zahyne jemu, neboť i zde platí, že věc přirozeně hyne pánu, to jest dlužníkovi; věřitel nemá z toho žádné škody. Zapůjčil-li na př. Cajus Titovi metrický cent pšenice a shořela-li pšenice ta při požáru neb vzala-li jakýmkoliv jiným způsobem za své, škodu z toho má jedině Titus, a ačkoliv pšenice již nemá a nikdy jí neužil, přece jest povinen, v určitý čas splatiti dluh svůj.

Liší se tedy zápůjčka nejen předmětem svým, nýbrž důsledně i podstatou svou od půjčky, nájmu

a pachtu, od smluv skupiny druhé; za to však valně se přibližuje smlouvám skupiny první, kam jsme vřadili darování, směnu a smlouvu trhovou; darování jest bezúplatné, směna a smlouva trhová jsou úplatny. A přihlížíme-li k tomu, že smlouva trhová jest vlastně jen jakousi směnou, v níž se předmět koupený nehlavně prodáný vyměňuje za peníze, máme ve skupině první jen dvě smlouvy, bezúplatné darování a úplatnou směnu. Které z nich stojí zápůjčka blíže?

Zápůjčky nelze přirovnati k darování; neboť věřitel nedaruje dlužníku, čeho mu zapůjčil, nýbrž žádá na něm svým časem splátku.¹⁾ Za to však mnohem spíše blíží se zápůjčka směně. Věřitel vzdává se vlastnictví nad věcí zapůjčenou, dlužník pak se zavazuje, že dluh svůj věcí zástupnou svým časem zaplatí. Věřitel postupuje dlužníkovi *jus in re*, to jest úplné vlastnictví té věci napravo spotřebné, zužitkatelné, již dlužník právě nyní potřebuje; dlužník postupuje věřiteli *jus ad rem*, an se zavazuje, že věcí zástupnou v určitý čas dluh svůj zapraví, čímž dává věřiteli právo, dluh na něm vymáhati, a kdyby platiti nechtěl, právními prostředky ho ke placení dluhu donutiti.

A tak stojí zápůjčka asi mezi darováním a směnou, avšak tak, že mnohem blíží jest směně. Při všech smlouvách, při darování, při směně, při zápůjčce odstupuje se vlastnictví úplné, tedy *jus in re*: při darování zadarmo, při směně za jiné *jus in re* (vlastnictví úplné věci vyměněné), při zápůjčce za *jus ad rem* (závazek dlužníkův ke splátce). Zápůjčka jest tudíž směně velmi blízká, ba možno i říci, že ona sama jest směnou. *Zápůjčka jest směna práva ve věci za právo na věc*, čili zápůjčka jest směna, již vyměňuje se úplné vlastnictví před-

¹⁾ Čítá-li se tedy zápůjčka ke smlouvám bezúplatným (*contractus gratuiti*), lze to vykládati jediné v tom smyslu, že věřitel povinen jest povolití ji bez lichvy, »zadarmo«, čímž nabývá podobnost s půjčkou, jež také »zadarmo« se děje. Snad také odtud dlužno vysvětliti si spřízněná pro obě smlouvy pojmenování »půjčka, zápůjčka«, ačkoliv je mezi nimi tak podstatný rozdíl.

mětu zužitvatelného, na prvospotřebného, zástupného za nárok a právo na splátku, již svým časom dlužník věřiteli v téže jakosti a kolikosti učiniti má.

Zápůjčka tudíž není smlouvou jednostrannou (*contractus unilateralis*), nýbrž smlouvou oboustrannou (*contractus bilateralis seu synallagmaticus*), ana oběma stranám uděluje práva a ukládá povinnosti. Práva a povinnosti jsou vzájemné, neboť právo na jedné straně ukládá povinnost na straně druhé, a obráceně. Rozeznáváme pak 1. práva a povinnosti oběma stranám společné, 2. práva a povinnosti každé straně zvlášť náležité.

Právo oběma stranám příslušné a tudíž obě strany vízící jest doba splátky, jež ustanovena ve prospěch obou kontrahentů. Stanoví si totiž dobu splátky věřitel, věda, jak dlouho zapůjčené věci může beze škody postrádati, a kdy jí (vlastně věci zástupné) zase bude potřebovati; stanoví si dobu splátky dlužník, věda, kdy mu bude možno, opatřiti si věc zástupnou, aby jí splatil dluh svůj. Byla-li pak takováto doba oboustranně umluvena (což arcíť státi se má ihned při uzavření zápůjčky), jest pro obě strany závaznou, arcíť pro každou jinak. Věřiteli tato doba jest „*terminus a quo*“, neboť pak teprve smí po právu vymáhati zaplacení dluhu; dlužníkovi však jest ta doba „*terminus ad quem*“, neboť do té doby musí se o věc zástupnou postarati. Každá strana může ustoupiti od svého práva ve prospěch druhé: věřitel může dovoliti, aby splátka později se stala, dlužník pak může se splátkou si pospíšiti, a dříve splatiti, ač nebylo li vyjednáno, že dříve splátka státi se nesmí.¹⁾ Nebyla-li žádná lhůta vyjednána, ponechána oběma stranám volnost, ukončiti kdykoliv dobu smlouvy. Dlužník může kdykoli splatiti, jest však povinen také vyhověti přání věřitelovu, kdykoliv on si splacení přeje. Poněvadž by pak tako-

¹⁾ Takováto smlouva má pak sice podobnost se smlouvou o přechování, jest však v podstatě zápůjčkou a musí jako zápůjčka vykládána býti. Ob. zák. obč. § 959.

váto povinnost dlužníkovi mohla býti nejen obtížnou, nýbrž i škodlivou, ano i záhubnou, jelikož by mohl věřitel naň právě tenkrát uhoditi, když by on nejméně splátky schopen byl, zmírňuje se ostrost její podmínkou o lhůtě výpovědi, t. j. o době, která mezi výpovědí věřitelovou a placením dlužníkovým nastati má.

Právo svědčící dlužníkovi a povinnost připadající věřiteli spočívá v tom, že věřitel svého vlastnictví ve věci zuživatelné na prospěch dlužníkův se vzdává, načež věc zapůjčená přechází v úplné vlastnictví dlužníkovu. Jest arcíť věcí věřitelovou, aby uvážil, zdali a jak dlouho může věci zapůjčené bez rozpaků postrádati.

Právo svědčící věřiteli a povinnost připadající dlužníkovi jest budoucí splátka věci zástupnou v téže jakosti a kolikosti. Toto právo k věci má význam svůj jen tenkrát, jsou-li poměry dlužníkovy takové, že splnění povinnosti budoucí jeví se býti možným a pravděpodobným, jinak řečeno, může-li se mu úvěr povoliti čili uvěřiti. Uvážiti to, jest věcí věřitelovou, který nejsa žádným zákonem spravedlnosti¹⁾ k tomu vázán, dobrovolně a o své újmě zápůjčku povoluje. Avšak ještě více jest to věcí dlužníkovou, a spravedlnost mu to přímo ukládá; neboť zajisté rovná se to krádeži, dělá-li někdo lehkomyslně dluhy, nevěda, jak by je splatil; a hřeší zajisté dlužník, uzavírá-li zápůjčku, dobře věda, že později nebude moci splatiti. V případě takovém (kde totiž o budoucí své schopnosti ku placení pochybuje, anebo kde myslí, že později bude moci platiti, nyní však neví, kdy) jest jeho povinností, aby věřiteli upřímně řekl, jak to s ním stojí. Povolí-li mu i přes to věřitel, znaje jeho poměry, žádanou zápůjčku, může ji dlužník s dobrým svědomím přijati, neboť „scienti et consentienti non fit injuria.“

¹⁾ Pojednáváje zde o zápůjčce se stanoviska spravedlnosti. nepřiblížím k lásce k bližnímu, jež arcíť někdy velí, poskytnouti zápůjčku i chudému, o němž se třeba již předem ví, že nebude moci platiti; takováto zápůjčka se pak rovná almužně; jest pak i almužna za jistých okolností přikázána.

Má však věřitel právo, hned při uzavření zápůjčky žádati na dlužníku zajištění budoucí splátky, což se může státi dvojím způsobem: zástavou nebo rukojemstvím.

Smlouva o zástavu (pignus) jest vedlejší smlouva mezi věřitelem a dlužníkem, jež (obyčejně ve formě podmínky) hned ke smlouvě o zápůjčku se připojuje. V zástavu může dáti dlužník svůj statek movitý i nemovitý. Věc movitá dává se v zástavu odevzdáním a sluje „zástava ruční“ (aneb zkratka jen „zástava“), věc nemovitá daná v zástavu jest „hypotheka“ čili „zástava gruntovní“, a zaznamenává se (vkládá, vtěluje se) v knihách veřejných.¹⁾

Věřitel není oprávněn užívati zástavy, ať movité, ať nemovité, bez dovolení dlužníkovy (o. z. o. § 459), a je-li movitá, jest povinen ji opatrovati. Nesplatí-li dlužník v čas, může po právu přirozeném věřitel zástavu si podržeti neb prodati, jest však povinen, aby přebytek zbývající po zaplacení dluhu dlužníkoví vrátil. Aby však nebyl dlužník utiskován, obvyčejně zákon občanský toto právo obmezuje, a vůbec předpisuje, jakým způsobem vykonáno býti má.²⁾

Smlouva o rukojemství (fidejussio) jest smlouva samostatná, uzavřená mezi věřitelem a někým třetím (tedy ne dlužníkem), již tento třetí, jenž sluje ručitel či rukojmí, zavazuje se převzítí na sebe povinnosti dlužníkovy o splacení dluhu, kdyby tento platiti nemohl neb nechtěl; v tom totiž případě věřitel má právo hojiti se na ručiteli, týž pak na dlužníku. (Příslušné zákony o. z. o. §§ 1343—1367). Ru-

¹⁾ Zajímavý byl způsob, jímž se v některých místech staré Hellady »zaznamenávala« hypotheka; napsal se totiž obnos dluhu i jméno věřitelovo na dům, tak že hypotheka každému byla zjevna. Vedle toho však byly také knihy veřejné.

²⁾ O. z. o. § 461—464 nedovoluje věřiteli zástavu si podržeti neb prodati; týž však může na soudu žádati, aby zástava ve veřejné dražbě prodána byla; dlužník může před prodejem zástavy ji vyplatiti, při dražbě však účastniti se nesmí; přebytek z dražby vytištěný patří jemu, nedoplatek však vázne na něm dále jako dluh.

kojemství má cenu jen tenkrát, jestliže rukojmí má ony vlastnosti, jichž věřitel u dlužníka postrádá.

Tím myslím, že řečeno bylo to nejdůležitější, co o zápůjčce říci se mělo. Zdá-li se, že někde až příliš obšírně vykládáno bylo, omlouvám se tím, že částečně to byly věci, na něž dějepisný nástin narážel, částečně věci, o nichž při dalším rozhovoru ještě bude řeč, a jež vyložiti na tomto místě za nutné jsem pokládal.

Seznali jsme ono pole, na kterém vlastně a jedině lichva bují. Může se sice lichva vyskytnouti také při jiných smlouvách a obchodech, přece však vždy jen tam, kde se pracuje s úvěrem; úvěr však lze považovati za zápůjčku, připojenou ke smlouvě jiné; neboť jediný rozdíl mezi zápůjčkou a úvěrem spočívá v tom, že při zápůjčce (přihlížíme okamžitě jen k zápůjčkám peněžitým) suma zapůjčená dlužníkovi hotově se vyplácí, kdežto při úvěru věřitel dlužníkovi vydává zboží v ceně uvěřené; jest pak výsledek týž, jako kdyby (při prodeji) věřitel zapůjčil dlužníkovi sumu potřebnou, a ten ihned touto potřebnou sumou byl zaplatil zboží koupené.

2.

Lichva jest úplata, kterou žádá věřitel na dlužníkovi přes splátku ze zápůjčky za zapůjčené věci zužitkatelné.

Pravíme: „Lichva jest úplata,“ při čemž poznamenáváme, že slovo „úplata“ trochu šířeji se musí vykládati, než snad v řeči obecné se děje. Míní se totiž úplatou každá věc, materiálně ocenitelná, jež za jinou věc neb službu prokázanou se dává. Při lichvě děje se úplata obyčejně v téže věci zástupné, ve které zápůjčka se dala, tak že se oplácí dluh v téže jakosti, ale ve větší kolikosti (munus a manu). Může však, jak již sv. Tomáš a po něm katoličtí bohoslovci vůbec vykládají, díti se i četnými jinými způsoby, na př. užíváním zástavy (pactum antichreseos), uloženými službami a závazky (munus ab ohsequio),

přímluvou (munus a lingua), vyžádanými milostmi a úřady atd., vůbec vším, co materielně oceniti se dá.

Pravíme dále: „přes splátku“, čímž naznačeno, že věřitel na dlužníkovi žádá splátku i úplatu, tedy více, než bylo zapůjčeno; a právě ono superplus, onen rozdíl mezi tím, co zapůjčil věřitel, a tím, co později zaplatil dlužník, jest lichva.

Pravíme pak: „ze zápůjčky“ (ratione mutui), chtějíce tím naznačiti titul, v němž se lichva zakládá; titulem tím pak je nějaká okolnost, jež k zápůjčce nutně náleží a při každé zápůjčce nutně se vyskytnouti musí.

Slova „za užití věci zužitvatelné“ mohla býti ve výměru vynechána; sloužít jen k vysvětlení předcházejících slov „ze zápůjčky“ a vytykají jednu z oněch při každé zápůjčce se vyskytujících okolností; vytyká pak se tato právě, poněvadž každý lichvář buď na ni přímo se odvolává (což nejčastěji skorem se děje), aneb alespoň udává titul, který s vytčenou okolností úzce souvisí a na ni uvěsti se dá.¹⁾

Jest tedy lichva jakousi vedlejší smlouvou, uzavřenou mezi věřitelem a dlužníkem a přidanou ke hlavní smlouvě, totiž k zápůjčce, ve formě podmínky.

Přicházíme nyní k otázce, zdali takováto vedlejší smlouva, po případě podmínka, anebo zkrátka, *zdali lichva po zákonu přirozeném dovolena jest nebo ne.*

¹⁾ Výměr svrchu podaný liší se sice ve slovech od výměrů daných v zákonodárství církevním, avšak co do věci s ním úplně souhlasí. Lev X. dí: »ex usu rei, quae non germinat«, čímž jest označen předmět zápůjčky: věc neplodná, zužitvatelná; slova »nullo labore, nullo sumptu, nullo periculo« značí totéž, jako »ze zápůjčky«, neboť práce, náklad, nebezpečí jsou věci, které nahodile sice se zápůjčkou spojeny býti mohou, avšak nenáleží k ní. — Benedikt XIV. nepodává výměr, nýbrž spíše opisuje a vykládá, an dí: »quod quis ex ipsomet mutuo (quod suapte natura tantundem dumtaxat reddi postulat, quantum receptum est) plus sibi reddi velit, quam est receptum, ideoque ultra sortem lucrum aliquod, ipsius ratione mutui, sibi deberi contendat.« Výměr náš jest jakýmsi výtahem těchto slov.

Souhlasně se všemi katolickými bohoslovci rozhodně odpovídáme: „*Nikoliv!*“ tvrdíce, že *po zákonu přirozeném lichva dovolena není*. Důkaz pak tohoto tvrzení podáme nejlépe, sledující cestu svatého Tomáše a jiných po něm katolických bohoslovců. Jsou pak slova svatého Tomáše (II. II. q. 78 a. 1) asi tato:

Bráti lichvu ze zápůjčky jest nespravedливо, neboť prodává se tím něco, co není. Jsou totiž některé věci, jichž lze užiti jen spotřebou; na př. užívajíce vína za nápoj neb pšenice za pokrm obé spotřebujeme; při takových tedy věcech nelze užiti oddělití od věci samé; komu se povoluje právo užiti, tomu se povoluje i věc sama, a proto zápůjčkou přenáší se vlastnictví věcí těch. Kdyby tedy chtěl někdo zvlášť prodati víno a zvlášť prodati užiti vína, prodával by tutěž věc dvakrát anebo prodával by to, co není; hřešil by tedy samozřejmě proti spravedlnosti. Podobně hřeší proti spravedlnosti, kdo zápůjčiv víno nebo pšenici žádá dvojí náhradu, jednou splátku v rovnocenné věci, jednou úplatu za užiti; což se nazývá lichvou. Některé však věci jsou, jichž užívání neděje se zničením jich; užíváme domu, obývajíce ho, a ne snad boříce jej. Protož při takových věcech lze to i to zvlášť postoupiti, jako na př. odevzdá-li kdo jinému vlastnictví domu, vymíniv si užívání jeho na nějaký čas, neb obráceně, dovolí-li někdo jinému užívati domu, ponechav si vlastnictví jeho. A proto smí člověk, aniž by se prohřešil, bráti úplatu za užívání domu, a mimo to žádati, aby mu byl dům potom bez porušení zase odevzdán, jako se vůbec při najímání domu děje. — Peníze pak podle filosofa ¹⁾ (Ethic. lib. V. cap. 5. Polit. lib. I. cap. 5. et 6.) slouží v první řadě k provedení směn. Proto tedy vlastní a popřední účel peněz jest jejich spotřeba čili vydání, pokud totiž vydávají se na směnu. Proto dle zákona přirozeného (secundum se) není dovoleno, úplatu žádati za užívání peněz za-

¹⁾ Rozuměj: Aristotela.

půjčených; což právě jest lichva. I jest tudíž člověk povinen, aby nahradil a vrátil, čeho lichvou nabyl.

Tot slova svatého Tomáše.

V důkazu a myšlenkovém sledu poznáváme zcela zřetelně tři části: návěst hořejší, návěst dolejší a závěr. Návěst hořejší mluví o lichvě vůbec, čili o úplatě ze zápůjčky vůbec, ať si jest jejím předmětem jakákoliv, jen když zuživatelná věc, i vrcholí ve větě: Každá lichva ve věci zuživatelné přiči se spravedlnosti. Návěst dolejší dí: Peníze jsou věci zuživatelnou. Závěr pak vyvozuje: Lichva ze zápůjčky peněžité přiči se spravedlnosti.

Především přesvědčme se o správnosti návěsti hořejší, pak promluvíme o návěsti dolejší. Výsledek vyvine se samoděk.

Z prvního dílu, totiž z návěsti hořejší, snadno lze vyčísti, kterak sv. Tomáš rozumí lichvě. Pravíť (l. c.): „Injustitiam committit, qui mutuatur vinum aut triticum, petens sibi dari duas recompensationes, unam quidem restitutionem aequalis rei, aliam vero pretium usus, quod usura dicitur.“ Pouze při zápůjčce (qui mutuatur) možno tedy mluvit o lichvě, zápůjčka pak a lichva mohou se vyskytnouti pouze ve věcech, quarum usus est ipsarum rerum consumptio, jež sv. Tomáš přesně rozeznává od předmětů, quorum usus non est ipsa rei consumptio. Děje se zápůjčka věcmi, jichž nelze jinak užiti leč spotřebou jich, jako na př. vínem, pšenicí. My jsme nazvali takovéto věci na prvo spotřebnými, zuživatelnými, zužitnými, res primo usu consumptibiles, jež dlužno rozeznávati od jiných, nezuživatelných; vystihli jsme tedy rozvrhem svým úplně rozvrh světcův. Lichva pak děje se dle světce andělského způsobem asi tímto: Dejme tomu, že Cajus zapůjčil Titovi hektolitr vína nebo metrický cent pšenice (budiž mi prominuto, že užívám míry moderní), žádá však úpis na půldruhého hektolitr vína neb na půldruhého centu pšenice. Žádá tedy Cajus náhradu dvojí; předně žádá náhradu za zapůjčený hektolitr vína, která přece nemůže obnášeti více, než zase jeden hektolitr; poněvadž však

žádá nad to ještě půl hektolitr, jest to patrně náhrada za něco jiného, jest to pretium usus, a to se nazývá lichvou. Vystihli jsme tedy světcův náhled o lichvě i my definicí svou, řkouce, že lichva jest úplata (= půl hektolitr), kterou přessplátku (= jeden hektolitr) žádá věřitel na dlužníku ze zápůjčky za užití zapůjčeného vína. A důkaz svůj o nedovolenosti takovéto lichvy zakládá sv. Tomáš právě na pojmu věcí zužititelných, jak jsme jej již prvé, vykládající zápůjčku, vyložili. Pro jasnější pak pochopení vykládá světec souběžně i o věcech neužitelných.

Za příklad věcí nezužitelných volil světec dům; mohl právě tak voliti i pole, strom atd. Pole se osévá, úroda se sklízí a zvlášť prodává; ovoce se stromu se česá a prodává zvlášť; může tedy někdo zcela dobře postoupiti, prodati, darovati, směniti, spotřebovati, vůbec jakýmkoli způsobem disponovati nad úrodou, nad ovocem, aniž by tím zároveň disponoval nad polem, nad stromem. Podobně i disponuje nad užíváním domu, aniž by disponoval nad domem samým; užívání domu prodává, dům však si ponechává; což se nazývá nájem. Prodává nájmem obývání domu, řekněme šestileté; po uplynutí doby té může žádati, aby dům vrácen byl in statu quo ante. Smí tak činiti právem, aniž by proti spravedlnosti se prohřešil, a právo jeho zakládá se na faktické zkušenosti, že lze oddělití vlastnictví užitné od přímého, a tudíž prodati dočasně jedno (užitné) a ponechati si druhé (přímé).

Za dob sv. Tomáše také asi sotva byl, kdo by pravdivost těchto slov popíral. Jinak arcíť jest za dob našich, kde komunisté a socialisté právo nájmu popírají, žádající, aby každý to, čeho nepotřebuje, odstoupil tomu, kdo toho má zapotřebí;') protož má-li Cajus ve svém domě prázdný byt, Titus však nemaje domu, hledá byt, jest Cajus prý povinen dáti mu ten byt zadarmo a nesmí od něho žádné náhrady za to žádati. Náhled ten po řádu spravedl-

') Z téhož důvodu odsuzují také nejen lichvu, nýbrž i úrok.

nosti¹⁾ nemůžeme sdíleti. Mohli bychom na to poukázati, že sotva asi doděláme se příznivých výsledků, chtěje statky co užívání dělití jen dle potřeby. Než, toho nechme; přihlížejme jen ke spravedlnosti. Cajovo právo, pronajmouti dům svůj, vyplývá přímo z jeho práva, míti soukromý svůj majetek, kteréžto právo bylo by bezvýznamné, kdyby tohoto majetku nesměl zároveň užívati. Cajus tedy, maje svůj dům, má zároveň i právo celého toho domu užívati a obývati všechny části jeho, aneb, má-li domů více, zaříditi si jeden jako byt letní, jiný jako byt zimní, aneb v jednom obydlí, v druhém dílnu a p. Chce-li se obmeziti na menší byt a se uskrovniti aneb výdělku z dílny plynoucího se vzdáti pro dobro Titovo, aby jemu mohl bytem posloužiti, žádá zase spravedlnost, aby Titus jej za to odškodnil, t. j. aby mu za byt platil; a to právě jest nájem. Chceme-li přibrati příklad o poli a stromu, Cajus mohl by sám pole své vzdělávati a úrodu z něho sklízeti, mohl by sám stromy v zahradě své ocesávati a ovoce prodati; on však to přenechává Titovi; spravedlnost arcí velí, že smí od Tita žádati pacht. A tak, kdo upírá právo nájmu a pachtu, upírá zároveň právo soukromého majetku. Pročež pochopujeme, proč právě komunisté nechťi nájmu a pachtu trpěti. Jednak jest to konsekvence jejich učení, jednak má to býti jakousi slabší formou kommunismu a přechodem k němu, jestliže ponechávajíce ještě osobní majetek, tedy vlastnictví přímé, nedovolují, aby vlastnictví užité bylo dočasně prodáváno, a žádají-li, aby zdarma potřebným bylo dáváno.

Je-li však dovoleno dočasně prodávati nájmem a pachtem užité vlastnictví věcí nezuživatelných, není dovoleno lichvou tak činiti ve věcech zuživatelných. Neboť lichva nemůže se podobati činži a nájemnému, právě tak, jako zápůjčka podstatou svou se liší od nájmu a pachtu. Při zápůjčce přenáší se

¹⁾ Pravím; »po řádu spravedlnosti«; neboť mohou býti případy, kde Cajus by byl povinen z křesťanské lásky zadarmo přijati Tita do bytu; o těchto případech arcí zde nemluvíme.

úplné vlastnictví s věřitele na dlužníka; úplné pak vlastnictví obsahuje v sobě vlastnictví i přímé i užité, pročez přešlov zápůjčce již samou zápůjčkou vlastnictví užité na dlužníka. Kdyby věřitel ještě něco za ně žádal, prodával by tutéž věc, totéž vlastnictví užité, dvakrát, jednou ve vlastnictví úplném a jednou o sobě zvlášť; aneb jinak řečeno: poněvadž vlastnictví užité se ve věcech zužitkatelných od přímého a vůbec od úplného ani oddělití nedá a proto také žádné pouze užité vlastnictví ve věcech zužitkatelných neexistuje, prodával by věřitel něco, co vůbec neexistuje. Ať tak, ať onak, vždy by zhřešil proti spravedlnosti. Po právu tedy nemůže a nesmí věřitel nic více žádati, než splacení dluhu, právě tolik, mnoho-li bylo zapůjčeno. Zapůjčen-li hektolitr vína, smí ve splátku žádati zase jen hektolitr vína; kdyby žádal více, byla by to lichva.

Nedá se mysliti, že by důkaz náš, v hlavních rysech svých již svatým Tomášem provedený, zůstával bez námitek. Vždyť kazí¹⁾ životní zaměstnání tolika lichvářů, a třeba i mnozí nikterak se nestarali, zda jednání jejich správné neb nesprávné jest, přece jsou mezi nimi někteří, kteří by jednání své rádi ospravedlnili, a brzy ten brzy onen důvod ze zápůjčky vzatý za příčinu dovolené lichvy vyhlašují.

Obhájcové lichvy k tomu rádi poukazují, že věřitel odstupuje věc, kterou v přítomnosti drží, a za to dostává nárok na budoucí splátku, že tedy méně dostává než dává, neboť přítomná věc vždy lepší jest než budoucí; jest prý tedy spravedливо, aby dlužník přídatkem nějakým tuto nerovnost vyrovnal.²⁾ Jestliže na př. Cajus na měsíc zapůjčuje metrický cent mouky, vzdává se nyní mouky té a nabývá nároku na jinou mouku, která

¹⁾ Poznámka ta týká se spíše minulých, méně přítomných dob; neboť dnes nelze mírný úrok nazývati lichvou.

²⁾ Thesis 41. ab Innocentio XI. damnata: „Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam praesentem quam futuram; potest creditor aliquid ultra sortem a mutuuario exigere, et eo titulo ab usura excusari.“

mu však teprve za měsíc vydána bude. — Na tuto námitku nelze nikterak přistoupiti. Byla by zajisté oprávněna, kdyby Cajus dokázati mohl měsíční (= měsíc trvajíc) užívání mouky; to však dokázati nemůže, jelikož mouky té vůbec užívati nemůže po celý měsíc, nýbrž pouze jednou. Jestliže ji spotřebuje hned, nemá jí později, chce-li jí však upotřebiti až po měsíci, nesmí nyní již k ní sáhnouti. V obojím případě, ať dnes, ať za měsíc mouku spotřebuje, zaniká mouka hned po první (a jediné) spotřebě. Má-li však v zásobě ještě jinou mouku, a má-li tolik, že po celý měsíc nepřijde do rozpaků, jest to zcela lhostejno, zdali právě oním metrickým centem, o který se zde jedná, kryje se již potřeba dnešní aneb teprve po měsíci, jako to vůbec lhostejno jest, kterou částí mouky kryje se ten neb onen den, jen když se vůbec kryje. Ostatně jest to věci věřitelovou, uvážiti, zdali sám se svými věcmi stačí, a vidí-li, že by sám své potřeby krýti nemohl, může zápůjčku odepřít; vždyť není nucen, povolit ji.

Namítá se dále (a to jest jen pokračováním námitky předešlé), že to, co jest doma, jest jistější než to, co jest venku, a protož to, co doma, třeba i méně, že lepší jest, než to, co jest venku, třeba i více (lepší vrabec v ruce nežli holub na střeše). — Námitka ta oprávněna jest při věcech, jichž námahou, lstí, vytrvalostí a p. dobytí nutno, aniž by však jisto bylo, že se tak kdy stane. Tak zvěř ulovená zajisté bez odporu lepší jest než zvěř, která ještě po lese běhá. Při dluhu však, ač je-li dlužník spolehlivý a poctivý člověk anebo nárok věřitelův jakýmkoli způsobem jest zajištěn, nelze tak mluvit; neboť ačkoliv nárok na splátku jest jus ad rem (a nikoliv jus in re), přece jest to jus strictum, cogibile, jež možno žalobou vymáhati. Nad to jistota není doma větší, ba někdy ještě menší. Neboť kdyby Cajus zapůjčený metrický cent mouky byl doma podržel, byl by jej musil hlídati a opatrovati, zápůjčkou však tato povinnost svalena na Tita. Pročež, ač neupíráme, že námitka tato při dluhu nejistém oprávněna jest (však se k tomu ještě vrá-

time), při dluhu jistém nelze nám ji připustiti. A to přece snad by nikdo nechtěl tvrditi, že všechny dluhy jsou nejisté. Připojuje-li se pak, že nárok na splátku nikdy nemá tutéž cenu, jako splátka sama (jinak řečeno: že jus ad rem nikdy není tolik, jako jus in re), odpovídáme, že to jedině na tom záleží, zdali jest zároveň jistota, a jaká, že se nárok uskuteční. Je-li pak tato jistota dostatečná, jest zájisté jus ad rem právě tak cenné jako jus in re; obdobně i pětizlatová státočka má tutéž cenu jako pět stříbrných zlatníků, a desítizlatová bankovka úplně se rovná desíti zlatým. Ba mohou býti i poměry, že jus ad rem jest lepší a výhodnější než jus in re; tak na př. tisíc zlatých v papírech každý raději ponese než ve stříbře; kdo plaví se na moři v lodi bouří zmítané, aneb kdo cestuje lesem loupežníků nejistým, zajisté lépe jest na tom, má-li sto zlatých někde na jisté pohledávce, než má-li těch sto zlatých při sobě.

Uvádí se dále, že zápůjčka jest smlouva, uzavřená jedině ku prospěchu dlužníka.¹⁾ Věřitel prý ze zápůjčky žádné výhody nemá, nýbrž jen dlužník. Jest tedy spravedlivě, aby dlužník jednak za ochotu věřitelovu, jednak za svou vlastní výhodu něco při splátce přidal. — Avšak ani s touto námitkou souhlasiti nelze. Ukazuje-li se k ochotě věřitelově, odpovídáme, že ochoty jest vůbec zapotřebí při každé smlouvě. Společnost lidská nemůže obstáti beze smluv, smlouvy však jsou dobrovolná ujednání, dobrovolnost pak již v sobě uzavírá ochotu; bez ochoty by tedy vůbec ani žádných smluv nemohlo býti. Tato ochota pak musí býti vzájemná; dnes potřebuje Cajus, zítra může potřebovati Titus, a tak jako dnes těžil Titus z ochoty Cajovy, těží zítra Cajus z ochoty Titovy.²⁾ Ochota věřitelova směřuje k dobru společnosti lidské, a tedy i k jeho dobru vlastnímu. Při žádné však smlouvě nelze ochotu

¹⁾ A proto také někteří ji počítají mezi smlouvy jednostranné.

²⁾ Myslím, že Cajus, znaje neochotu Titovu, mohl by zcela dobře přidati podmínku: „Zapůjčím ti, ač jestliže mi slibiš, že

přiraziti k ceně trhové, pročez také ne při zápůjčce. Poukazuje-li se pak k tomu, že ze zápůjčky jen dlužník má prospěch, lze i zde podobně jako dříve odpověděti, že zápůjčka v první řadě slouží ku prospěchu dnes se dlužícího Tita, může však právě tak sloužiti zase ku prospěchu zítra se dlužícího Caja. Chci však ještě k něčemu jinému v odpověď poukázati. Zápůjčka jest směna práv a musí býti tedy podle těchže pravidel, jako každá jiná směna, jako na př. smlouva trhová, posuzována. Tu pak jest známo, že cena věci (pretium) má býti přiměřena její hodnotě (valor). Jmenovitě pak není dovoleno prodáváči zvýšiti cenu věci proto, že z ní bude míti kupec zvláštní nějaký užitek, který by jiní neměli, anebo že kupec věc koupiti musí; jakož i kupci není dovoleno snížití cenu věci jediné z toho důvodu, že prodáváč (nucen jsa na př. bídou) věc prodati musí. Podobně při zápůjčce, směně práv. Není dovoleno věřiteli, za své odstoupené jus in re žádati více, než jeho cena jest, proto, že dlužník ze zápůjčky bude míti prospěch, anebo jeho přiřknuté jus ad rem níže ceniti, poněvadž dlužník nyní právě v nouzi se nalézá a k zápůjčce nucen jest. Právě tak, jako prodáváč, zvyšuje-li nespravedlivě cenu věci prodané, a jako kupec, snižuje-li nespravedlivě cenu věci koupené, hřeší a k restituci zavázán jest: tak i věřitel, zvyšuje-li nespravedlivě cenu svého jus in re a snižuje-li nespravedlivě cenu nabytého jus ad rem, k restituci jest povinován.

Což tedy nikdy není dovoleno, zavázati dlužníka, aby více splatil, než přijal?

Odpovědi snadno se doděláme, užijeme-li opět známé věty, že zápůjčka jest směnou práv; obdobně i při prodeji lze cenu věci někdy zvýšiti, i při koupi cenu věci někdy snížití, jak nás o tom mravouka

i ty podruhé budeš ochotným.« Proto myslím, že jest to příliš přísný náhled, dí-li sv. Tomáš (II. II. q. 78 a. 2. ad 4): »Et ideo licet simul mutuanti unum aliquid aliud mutuuum recipere, non autem licet eum obligare ad mutuuum in posterum faciendum.« Skutečně také nesdílí všichni boboslovci náhled ten, a mnozí se proti němu vyslovují.

poučuje. Podobně jest i při zápůjčce. Pokud odstoupené jus in re a nabyté jus ad rem jest stejné (a tak jest i při každé za obvyklých kautel uzavřené zápůjčce), není arcif dovoleno žádati na dlužníku něco více. Jinak však může býti, přistoupí-li k zápůjčce zvláštní zevnější (ab extra) okolnost, jež kromobyčejně buď cenu odstoupeného jus in re zvyšuje anebo cenu nabytého jus ad rem snižuje.

Může pak cena odstoupeného jus in re z dvojí nahodilé okolnosti, vně přistupující, zvýšena býti, a to vzchází-li věřiteli odevzdáním věci zápůjčené zvláštní škoda, anebo uniká-li mu zvláštní zisk (damnum emergens vel lucrum cessans). Musí to býti tedy zvláštní škoda, jaká obyčejně při zápůjčkách vůbec se nepřihází. Kdo ku př., prosbami přítele pohnut, zápůjčí mu sumu, kterou si ušetřil na vykoupení z censu, trpí zápůjčkou škodu, poněvadž census, z něhož by se byl již nyní vykoupil, dále platiti musí, až potřebnou sumu poznovu ušetří anebo dluh se mu zaplatí. Kdo ušetřil 40 zlatých, aby mohl se dát zapsati jakožto člen dědictví svatého Prokopa, a tuto ušetřenou sumu příteli zápůjčuje, pozbývá po tu dobu, než si nových 40 zlatých ušetří neb než mu je přítel splatí, výhody podílu a tím mu uchází zisk. V prvním případě jest damnum emergens ročního důchodu, o který obět věřitelova se zvyšuje; v druhém případě jest lucrum cessans, jehož nárok na splátku nenahrazuje. V obou případech však jest věřitel úplně v právu, aby na dlužníku žádal za vzešlou škodu, po případě za ušlý zisk, nějakou náhradu; není-li dlužník s tím spokojen, pak mu arcif nezbývá, než hledati zápůjčku jinde, kde mu může beze škody vzešlé a bez ušlého zisku poskytnuta býti.

Poněvadž však škoda vzešlá a ušlý zisk jsou okolnosti, jež se nevyskytují při každé zápůjčce, nýbrž jen výjimečně při některé, a poněvadž, kdykoliv se vyskytnou, věřitel nejlépe je posouditi dovede, jest jeho věcí, aby dlužníka na ně upozornil a je zároveň spravedlivě ocenil; dlužník pak posoudí, zdali je přijati a zápůjčku uzavřiti může. Musí

však hned při uzavření zápůjčky ustanoveno býti, mnoho-li dlužník na odškodněnou (interesse) platiti má;') sic jinak by se za to musilo míti, že věřitel škodu tu ze svého nésti chce. Rozhodně nemá práva, později na tuto škodu se odvolávati, neboť dlužník správně by mohl namítati, že by byl snad za takových podmínek ve smlouvu nevešel. Žádá pak dále spravedlnost, aby jistá škoda cenila se dle skutečné hodnoty své, a nepřepínala se. Škoda pouze pravděpodobná musí arcíť níže býti ceněna, dle větší neb menší pravděpodobnosti své. Zisk pak (ač není-li zcela jistý) budiž trochu níže ceněn, zvláště, nelze-li ho bez práce nabyti.

Potřebuje-li dlužník zápůjčku na dlouhou dobu, a zavazuje-li se věřitel, že po celou tuto dobu mu nechá zápůjčku bez výpovědi, nelze upříti, že takováto zápůjčka neobejde se bez vzešlé škody neb ušlého zisku věřitelova. Proto také nelze vykládati věřiteli ve zlé, jestliže vzhledem k delší době žádá nějakou náhradu, ať si již na konci při splacení dluhu splatnou, ať si v ročních (neb jinak umluvených) lhůtách povinnou, arcíť přiměřenou škodě utrpěné neb ušlému zisku.)

Právě tak, jako zvláštními okolnostmi může cena odstoupeného jus in re býti zvýšena, tak může zase cena nabytého jus ad rem býti snížena.) Mohou však okolnosti druhu poslednějšího býti hlavně

') Interesse značí zájem, jež někdo na uzavření nějaké smlouvy neb nějakého obchodu má, a oceňuje se, pokud možno, v penězích; v užším smyslu pak jest to zájem ušlého zisku při zápůjčce; odtud pak toto pojmenování přeneslo se na úroky.

2) Tomu se nepřiči, že Alexander VII. zavrhl tuto 42. thesi: »Licetum est mutuanti, aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus;« neboť »certum tempus« může býti také doba krátká, třeba týden; a proto byla these zavržena. Že dlouhá doba závazku rovná se škodě, dosvědčují mnozí boboslovci, mezi nimi i sv. Alfons, jež dobu 3 neb 4 let považuje již za dobu dlouhou. (Theol. mor. lib. III. 760. Homo apost. tr. 10. n 146.)

3) Okolnosti, kterými by se obráceně cena postoupeného jus in re snížila neb cena nabytého jus ad rem zvýšila, nelze si mysliti.

dvě: obava, že by dlužník nesplatil v pravý čas, aneb obava, že by dlužník vůbec nesplatil.

Obavou, že by dlužník nesplatil v pravý čas, nabyté jus ad rem, t. j. právo na splátku, ztrácí na své ceně. Věřitel umí posouditi, jak dlouho zapůjčené věci by mohl postrádati; znaje pak dobu, kdy splátka se stane, učiní dle toho své dispozice. Kdyby pak dlužník svému slibu nedostál, snadno by mohl věřitel přijíti ve značné rozpaky, ano i škodu utrpěti. V takových případech lze zeslabené ceně nabytého jus ad rem pomoci pomocnou podmíněnou smlouvou trestu (poena conventionalis), kteroužto dlužník se zavazuje, že hotov jest, kdyby dluh svůj nesplatil v době určité, podrobiti se trestu předem již smlouvenému. Při stanovení tohoto trestu není zapotřebí úzkostlivě si počínati a škodu nedodržením lhůty povstalou důkladně oceňovati z obavy, že by dlužníku křivditi se mohlo; ba poenale může býti značně výše položeno, jelikož jedině na dlužníku záleží, chce-li se mu vyhnouti neb ne. Poenale pak jest právoplatné i tenkrát, jestliže dlužník svou insolventností není vinen, neboť tak káže dobro obecné; věřitel však má si v takovém případě, kde dlužníkovina nevina jest očividna, počínati dle řádu lásky křesťanské, a nemá státi neúprosně na úpise svém.¹⁾

Ještě více ztrácí v ceně své nárok na splátku obavou, že by dlužník vůbec nebyl s to, aby platil. Nedá-li se této obavě předejiti pojištěním pohledávky (zástavou neb rukojemstvím), jest dluh či spíše zapůjčená suma v nebezpečí (periculum sortis), cena pak pohledávky stoupá neb klesá s pravděpodobností splátky.²⁾ Zápůjčka mění se ve smlouvu od-

¹⁾ Dnešní dobou neužívá se tohoto titulu při zápůjčkách, a nahrazuje se zvýšeným úrokem (úrok z průtahy). Za to však užívá se ho při jiných smlouvách, zvláště při takových, kde se jedná o dodání nějakého zboží nebo dobotovení nějakého díla neb nějaké práce, nejobyčejněji tenkrát, když jest to práce potřebná pro dobro obecné, pro komunikaci a p.

²⁾ Tato pravděpodobnost dá se mathematically vyjádřiti prvním zlomkem $\left(\frac{a}{b}\right)$, kde číselník a značí počet všech příznivých,

vážnou (*contractus aleatorius*) a, ztrácejíc povahu směny věci jisté za jistou, nabývá povahy směny věci jisté za nejistou, kde arcif nejistota věci vyšším obnosem vyvážena býti musí. Z toho výkladu již vysvítá, že nebezpečím nemíní se nebezpečí obecné (neboť takovému podléhá vše), nýbrž nebezpečí zvláštní, pouze při této zápůjčce se vyskytující, jako na př. potřebuje-li dlužník zápůjčky k obchodu zámořskému.¹⁾

Tím asi vyčerpány jsou okolnosti, jež vně přistupující k zápůjčce ospravedlňují věřitele, aby na dlužníku žádal nějaký přídavek; jsou to tedy: vzešlá škoda, ušlý zisk, smluvený trest a nebezpečí jistiny, známé to tituli ab usura excusantes. Poznáváme také, že tituli tyto nebyly snad od bohoslovců během času zavedeny, aneb že by měly býti jakousi koncessí, nýbrž že z věci přímo vyplývají a přirozeným zákonem jsou dovoleny, právě tak jako lichva přirozeným zákonem zakázána jest.

Přesvědčili jsme se o pravosti hořejší návěsti, jež přihlíží k lichvě vůbec, při předmětě neplodném, zástupném, na prvo spotřebném, zužívatelném. Při-

jmenovatel b počet všech možných (tedy příznivých i nepříznivých) pádů. Je-li cena jisté pohledávky $= m$, jest cena této nejisté pohledávky $= m \times \frac{a}{b}$. Někdy se však (ani zkušeností ani úvahou) poměr mezi a a b vůbec ani stanoviti nedá.

¹⁾ Takovéto obchody byly již i starým Řekům a Římanům známy pode jménem *τοκοῦ νευτικῶς*, *foenus nauticum*. I ve středověku se zápůjčky podobného druhu častěji vyskytovaly, a mnozí peněžníci snažili se jimi si pomáhati a rozmnožovati majetek svůj; mohli při jedné smlouvě i značné sumy vydělati i celou jistinu prodělati. Paralysovali to množstvím smluv a tak ztrátu ve smlouvě jedné nahrazovali ziskem ve smlouvě jiné. Dnešní dobou pozbývá tento titul při zápůjčkách veškeré platnosti, neboť dluhy půjčují se na hypoteky nebo za jiných zajištění, a i obchody nejisté, jako na př. plavby, lze pojistiti. — Někteří bohoslovci čítají ku *periculum sortis* i tu okolnost, je-li dlužník člověk nespolehlivý, marnotratný, nemajetný atd. Nesouhlasil bych s tím, neboť zdá se mi, že by pak nebylo těžko ospravedlniti titulem tímto jednání oněch nevědomitých lichvářů, kteří nezletilým zhýralcům nebo čekancům dědictví zápůjčují peníze, potřebné na prostopášný život jejich, a nejistotu kapitálu vyvažují ohromnými úroky.

chážíme nyní k návěsti dolejší, jež dí, že peníze takovýmto předmětem jsou. Zkoumejme tudíž, zdali i toto tvrzení se skutečností souhlasí.

3.

Abychom dobře pochopili význam peněz, dlužno nám v kulturní historii daleko nazpět zaběhnouti, až téměř k prvopočátkům společnosti lidské, což zdá se nám býti nezbytným.

Zvíře obstarává si veškery své potřeby samo; ono nepotřebuje pospolitosti, a i ona zvířata, která ve společnosti žijí, mohla by v čas potřeby uživiti se sama; nedorostlé mládě bývá sice ošetřováno a živeno rodiči svými, avšak jakmile povyrostlo, trhá se páska mezi rodiči a mládětem, a ono hledá si potravu samo.

Jinak člověk, jenž jest *animal sociale* (l. q. 96. a. 4. et alibi). Člověk patří do společnosti lidské, a to po celý život svůj, nejen po čas svého dětství. Robinsonady příjemně se čtou, a mnohý čtenář snad i závidí Robinsonu některému, arcit vybájenému, jeho spokojené živobyті; pravím „vybájenému“; neboť nešťastník, jenž samojediný po delší dobu by na osamělém ostrově žíti musil, konečně by přestal (*sit venia verbo*) býti člověkem, on by se zbláznil. *Homo est animal sociale*.

První a nejpřirozenější společností lidskou jest rodina, a v nejstarších dobách větších společností asi ani nebylo. Rodina stačila sama sobě a musila stačiti. Ve společném, zcela primitivním obydlí (třeba v jeskyni nějaké) společně se živili chovem stád a vzděláváním rolí, honbou neb rybolovem. Silnější členové, otec a dorostlý syn, vykonávali práce namáhavější, slabší členové, matka, dcera, nedorostlé děti, obstarávali domácnost. Rodina, zosobněná v hospodáři, hlavě své, ukájela své potřeby, jež arcit musily býti velmi skromné; byt neúhledný, šat teplý sice, avšak nemotorný (z koží), pokrmý zcela jedno-

duché, bez střídání skorem stále tytéž; pohodlí snad jen o něco málo lepší, než má ta nemá tvář.

Lépe však již bylo, když více rodin se sešlo, a nastal mezi nimi přátelský poměr; alespoň si mohly vespolek vypomáhati. Stalo se zajisté, že některý hospodář měl věci přebytečné, jichž jiný postrádal, za to zase tento jiný měl věci, jichž první neměl a přece potřeboval. To byla okolnost, jež sama již vybízela ku vzájemné výpomoci směnou, již položen základ k obchodu; jestli směna nejstarší obchodní smlouvou.

Směna byla jaksi obchodní vychovatelkou člověka; opatrovala mu mnohé, co sám si opatření nedovedl. Následkem toho přestal obmezovati potřeby své a počal přemýšleti, čím by způsob svého života zpříjemniti a pohodlnějším učiniti mohl. A poněvadž jeden člověk sám nemohl vše to poříditi, čeho k pohodlí bylo zapotřebí, nastalo samo sebou dělení práce. Vzáť některý člen společnosti lidské na sebe úkol, zhotovovati výhradně tu neb onu užitečnou neb potřebnou věc; mohl tak učiniti bez obavy pro vyživení své, jist jsa, že směnou tovaru svého nabude všeho toho, čeho k živobytí třeba. Tím se vyvinulo a zdokonalovalo řemeslo.

Ač však směnou velký učiněn byl krok, přece záhy poznalo se, že to nestačí, a že nutno pokročiti dále. Tak na př. Cajus potřeboval věc, kterou měl neb vyráběl Titus, Titus však nepotřeboval ničeho z toho, co Cajus měl, nýbrž potřeboval to, co vyráběl Sempronius, jenž zase žádal si toho, co měl Tullius. Potřeba každého z nich byla jiná: jeden potřeboval více, druhý méně, jeden dnes, druhý až za měsíc atd. I počali se lidé ohlížeti po nějakém předmětu, který by každému byl vítán, tak aby zaň každý mohl si opatření potřeby své, po případě hotov byl zaň přebytek svůj vyměnit, tedy po předmětu, který by jim jejich směny zprostředkoval. Úkol směnného prostředku čili měnidla připadl arcit věci nějaké, jež v dostatečném množství byla po ruce a měla nějakou cenu. Arcit že věci ty různé

byly u různých národů, vždy dle individuální povahy národů těch; u kmenů pastýřských byla to domácí zvířata, u kmenů loveckých kožešiny, u kmenů zemědělských obilí; a tak každý kmen vyhledal si nějaké měnidlo. Dvojí však vlastnost každé měnidlo musilo míti, musilo býti: 1. snadno přechovatelné, 2. každému cenné. Jak nám cestopisci vypravují, jsou do dnešních dob národové (na příkl. v Africe) na tomto stupni vzdělání stojící.

U vzdělanějších národů veškera ta měnidla během časů byla vytlačena kovy, jež měly mimo to i tu výhodu, že se mohly státi měnidlem mezinárodním. Hodily pak se kovy za měnidla nejlépe; jsou ve své hmotě všude stejné a proto veskrze zástupné, dají se snadno dělit a přenášeti; přechovávány nekazí se, neztrácejí se; zůstávají třeba i po dlouhou dobu nezměněny. Nejvzácnějším pak mezi kovy jest zlato a stříbro; jim přikládána nejvyšší cena, a když tato obecně byla uznána, uznány tím také první peníze.¹⁾

Kde poprvé bylo zlata a stříbra jako peněz užíváno, nelze stanoviti, jako nelze udati dobu, kdy se tak stalo.²⁾ Předpokládáť užívání peněz vždy jakousi kulturu. Snad že jeden národ od druhého tomu se přiučoval; jinak se věc mysliti nedá. První a nejstarší pramen historický, jímž jest bez odporu Písmo svaté, mluví již v dobách Abrahamových o penězích, arcif ne o penězích v našem slova smyslu, čili o penězích vypočítaných a vysázených, nýbrž o zlatě a stříbre odváženém.³⁾ Čtemeť v Gen. 13, 2., že Abra-

¹⁾ Co zde řečeno, nedá se arcif historickými doklady do-
svědčiti, neboť když se process tento dál (a on se dál po dlouhou
dobu), nepsal se dějepis; ale zdravý rozum soudí, že nemohlo
se díti jinak.

²⁾ Nemohlo se tak státi dříve, než až člověk naučil se kovy
zpracovati a z nich různé zbraně, nástroje, náradí a nádoby zho-
tovovati, neboť tím teprve kovy, prve bezcenné, staly se cen-
nými.

³⁾ Po dlouhou ještě dobu zlato a stříbro se vážilo, a teprv
později pro pohodlí označovaly se stejné, odvážené kusy zlata a
stříbra značkou. mnoho-li váží, což bylo přechodem ku ražení

ham byl bohatý velmi na dobytek, na zlato a na stříbro; v Gen. 20, 16. dává Abimelech darem tisíc stříbrných Abrahamovi a v Gen. 23, 14. kupuje Abraham od Efrona za čtyři sta lotů stříbra dobré obecné mince pole na pohřebiště Sárino. Tím nade vší pochybnost jest dokázáno, že za dob Abrahamových bylo užívání peněz obecné (alespoň v krajích, kde Abraham dlel); neboť, že se peníze darem dávaly a za ně také beze vší obtíže se kupovalo a prodávalo, dokazuje dávnověký jejich v tehdejších již dobách obyčej. Byly tedy peníze již dávno před Abrahamem v obyčeji.

Penězi teprve přiveden byl obchod a veškera výroba v pravé koleje. Všechn ostatní pokrok v peněžnictví, jako na př. zavedení peněz papírových, organisace campsorů ve středověku, v moderní době clearinghouse atd., jak se to vše zdá býti velikolepým, přece není nic více, než důsledné provedení základní myšlenky peněz. A zajisté, není od Abrahamových šekelů ku clearinghousu tak veliký krok, jako od pouhé směny k penězům, ke smlouvě trhové, ke koupi a prodeji za peníze.

Jsou tedy peníze popředně směnným prostředkem čili měnidlem, jímž lze zboží prodávati a kupovati; jsou též pro snadnou přenosnost svou pohodlným platidlem, jímž lze povinné závazky (na př. úplatu za prokázané služby) snadno vyrovnati; jsou dále jednotnou měrou pro ocenění různých předmětů a tudíž i srovnání jich dle ceny; a jsou konečně i přechovavateli hodnoty, jelikož peníze za zboží dnes obdržené lze uložit i uschovati, a teprve tenkrát, když potřeba se jeví, za ně věci nutné koupiti.¹⁾

Význam peněz ve společnosti lidské jest veliký, avšak pouze ve společnosti lidské. Nikdo sice neupírá, „že peníze světem vládnou“, ale ke

minci. Avšak podnes rozhoduje o mezinárodní ceně mince zrno, t. j. dle váhy své udané množství ryziho kovu v minci obsaženého

¹⁾ Srv. Dr. Kaizl, Národní hospodářství, 146. Cathrein Moralphilosophie, II. str. 284.

vládě té právě potřebují „světa“, t. j. lidí, lidské, kultivované společnosti. Robinsonovi, uvrženému na pustý ostrov, zachráněný měsíc plný peněz nic neprospěje; několik obilných zrnek jest mu pokladem mnohem větším a prospěšnějším. A přece zase týž měsíc v ruce obchodníka ve velkém městě, jak mnoho působí! Odkud rozdíl ten? Robinson posuzuje peníze pouze dle jejich hmoty, obchodník v nich vidí věc oběhu schopnou.

Pozorujeme-li peníze, přihlížejíce jen k jejich hmotě, dlužno uznati pravost zásady: „nummus non parit nummum“; nemnoží se jako sráda, nevyrůstají z nich peněžonosné stromy neb klasy, nerostou a nemnoží se. Uloží-li kdo neb uschová-li peníze na bezpečném místě, po roce a po letech nalezne je tam tak, jak je uložil; a přijde-li náhodou na ně vnuk jeho, zůstávají vždy týměž chladným, nezměnitelným, neplodným kovem; jest to tedy věc sama se bou neplodná (res ex se sterilis), a nějaké přirozené plody peněz (fructus naturales) jsou naprosto nemožny.

Musíme však pozorovati při peněžích nejen jejich hmotu, nýbrž i jejich oběh ve společnosti lidské. Účel tohoto oběhu krátkými a jasnými slovy vyložil již Aristoteles, a po něm svatý Tomáš, an (l. c.) dí: „Pecunia principaliter est inventa ad commutationes faciendas“. Tak bylo za Abrahama, tak jest i podnes. Peníze z jedné směny činí dvě, a výhoda tohoto rozdělení spočívá v tom, že netřeba vykonati obě tyto směny zároveň, nýbrž že možno každou z nich položit v příhodný čas. Rolník v příhodnou dobu prodává obilí své (směna první, prodej), a když potřebuje oblek, koupí si jej za stržené peníze (směna druhá, koupě). Předkřesťanský i křesťanský filosof pak vyvozuje z toho dále: „Et ita proprius et principalis pecuniae usus est ipsius consumptio, sive distractio, secundum quod in commutationes expenditur.“

Avšak právě u těchto slov nutno jest se pozastaviti.

Užití peněz jest jejich spotřeba; peníze neprospějí člověku jinak, leč vydány, a bez vydání jejich neplyne z nich žádný prospěch; tedy peníze musí býti spotřebovány, aby byly užitečné. Zdá se, jako bychom byli již u konce argumentace, a nezbyvalo nic, leda říci: „exinde sequitur“; to však by bylo trochu přenáhlené; neboť nestačí¹⁾ říci jen: „užití peněz jest jejich spotřeba“, nýbrž dlužno nám tázati se: Jak á jest to spotřeba?

Dle učení národohospodářského jest spotřeba²⁾ dvojí: buď úkojná, buď výrobní. Spotřeba úkojná slouží k ukojení potřeb lidských, hladu, žízně, zimy a p.; spotřeba výrobní slouží k vyrábění hodnot nových: ze železa vyrobí se nástroj, uhlí mění se v sílu. Jest spotřeba peněz úkojná či výrobní? Odpovídám: spotřeba peněz není ani úkojná, ani výrobní, nýbrž směnná; i chci toto své tvrzení objasniti a zároveň i odůvodniti příkladem.

Jest rozdíl, spotřebuje-li rolník hektolitr pšenice a spotřebuje-li deset zlatých.³⁾ Spotřeba hektolitru pšenice mohla se díti dvojím způsobem. Buď ji rolník rozemlel na mouku a upraviv z mouky pokrmu ukojil hlad svůj a čeládky své; v případě tom po pšenici ničoho nezbylo, rolník jest chudší o hektolitr pšenice, který z majetku jeho vymizel. Anebo rolník zasel pšenici na pole své; i v tom případě byla její hodnota zmařena a rolník jest chudší o je-

¹⁾ Za dob Aristotelových a za dob sv. Tomáše stačilo; ale za našich dob nestačí.

²⁾ Spotřeba jest částečný anebo úplný zmar hodnoty statků. Rozeznává se spotřeba úmyslná a neúmyslná; spotřeba úmyslná právě jest ona, o níž nahoře v textě je řeč, jest ona, již člověk sám je původcem, užívaje věci dle vůle své, a dělí se na úkojnou a výrobní; spotřeba neúmyslná jest však spotřeba způsobená přírodními, organickými i neorganickými silami, na př. požárem, povodní, rzi, plisní, vypařováním, vůbec každou zkázou; k této poslední nepřiblížíme. Snad by bylo lépe, spotřebu neúmyslnou nazvati zmarem neb zkázou neb zhoubou, a slovo „spotřeba“ obmeziti na spotřebu úmyslnou (jako v textě se stalo); lid alespoň tak činí.

³⁾ Mluva lidová rozdíl ten dobře tuší; dle ní pšenice se „spotřebuje“, peníze však „vydávají“; ten pak, kdo peníze vydává na věci zbytečné a nepotřebné neb neužitečné, „utrácí“ je.

den hektolitr pro přítomnost; avšak pro budoucnost získána tím naděje na hodnotu novou, ač jestliže obilí se urodí. Jsou sice rozmanité způsoby, jakými může rolník užiti svého obilí (abychom nepřestávali pouze na pšenici), avšak každý z těchto způsobů blíží se více méně buď první nebo druhé spotřebě v příkladě vylíčené; první spotřeba jest úkojná, druhá výrobní.¹⁾ Avšak ani první ani druhé spotřebě nerovná se, vydal-li rolník deset zlatých. Nepřihlížejíce k případům, že je daroval neb ztratil, že mu shořely neb ukradeny byly, že byl o ně ošizen a pod. (vždyť pravíme „vydal-li“), seznáváme, že vydáním nestal se rolník o deset zlatých chudším (jako prvé o jeden hektolitr pšenice zchudl), jelikož na jedné sice straně, v hotových penězích, sumy té pozbývá, avšak na jiné zase straně stejné hodnoty nabývá: koupil-li za ně něco, má věc koupenou; zaplatil-li povinný dluh, zmenšila se nejen jeho aktiva, nýbrž i jeho passiva o desítku, takže rozdíl zůstává nezměněný; dal-li peníze čeledínovi, získal si tím právo na čeledínovu práci atd. Zkrátka, vydáním desíti zlatých nebyla hodnota jejich zmařena, rolník nabyl za ně hodnotu rovnocennou. Z čehož vysvítá, že spotřeba peněz není ani úkojná ani výrobná, nýbrž jiná, kterou nazveme spotřebou směnnou (*secundum quod in commutationes expenditur*), ba, přísně vzato, není to ani tak spotřeba, jako spíše směna čili výměna čili proměna v jinou rovnocennou hodnotu.

Toť tedy factum nepopíratelné, že peníze vydané dále trvají v rovnocenně své čili ve věci koupené.²⁾ Toto factum dá se však též obrátiti a říci, že věc koupená byla již dříve dle rovnocenniny své, to jest dle peněz, v majetku kupující-

¹⁾ Rolník mohl by také pšenici svou vyměnití za to, čeho má zapotřebí; k tomuto případu nepřiblížím, poněvadž tu obilí nemá více povahu obilí, nýbrž peněz.

²⁾ Nejinak jest i v přírodě; žádný atom se nezmaří, žádná síla neztrátí; práce se mění v teplo neb elektrinu, a tato zase v práci atd.

cího. Peníze jsou poukazem čili assignatem (jednou pouze vydatelným) na všechno to, co za peníze koupiti lze. Lidová mluva by řekla srozumitelněji: Mohu-li vůbec něco koupiti, kdykoliv se mi zlíbí, a mám-li peníze na to, pak jest již, jako bych to měl.

A k tomuto nepopíratelnému faktu dlužno nám přihlížeti, chceme-li správně posouditi význam peněz v oběhu.

Ve hmotě své nejsou peníze ničím více než mrtvým zlatem a stříbrem, tedy věcí v sobě samé neplodnou; v oběhu svém jsou peníze tím, co za ně koupiti lze. Proto ani tak nezáleží na tom, zdali kdo peníze má, nýbrž kdy a kde je má. Již jsem poukázal na rozdíl mezi Robinsonem na pustém ostrově a obchodníkem v lidnatém městě; podobně tak jest i u cestujících: kdo cestuje krajinami pustými a neobydlenými, neběře sebou peněz (ty by mu nezpomohly), nýbrž potravu do zásoby; kdo cestuje po Evropě, neběře sebou potravín (ty by jej tížily), nýbrž peníze, za něž si může opatřiti vše, čeho potřebuje, jízdu, nocleh, pokrmy, nápoje, zábavy.

Přicházím nyní k jádru pojednání svého, vyvozuje důsledek z věty o několik řádek výše vyslovené.

Ve hmotě své čili přímo jsou peníze věci neplodnou a zůstanou jí: peníz penízu nerodí. Abychom si nejlépe porozuměli, vyjádřeme tuto myšlenku slovy: peníze jsou přímo neplodné. V oběhu svém čili nepřímou jsou peníze tím, co za ně právě na tomto místě a právě v této době a snadno, bez namáhání neb dlouhého hledání koupiti lze; lze pak za ně koupiti po případě věc naprvo spotřebnou čili neplodnou, po případě plodnou. Vyjádřeme i tuto myšlenku pro snazší porozumění (v dalším průběhu rozpravy naší) krátce slovy: peníze jsou nepřímou po případě neplodné, po případě plodné.

Pokud jsou peníze nejen přímo, nýbrž i nepřímou neplodné, v plné platnosti trvá svrchu

uvedená argumentace Aristotelova a sv. Tomáše; nejen hořejší, nýbrž i dolejší návěst v celém svém rozsahu jest správná, a tudíž i správný závěr: lichva vůbec, lichva a úroky z peněz zapůjčených zvlášť, obé přirozeným zákonem jest zakázáno.

Jinak však, dlužno-li prohlásiti peníze za věc přímo sice neplodnou, ale nepřímou plodnou. Přijmeme prozatím tuto větu tak, jak zní, nezkoumajíce skutečnost její, neboť o té bude nám jednati později. Jasně jest, že i v tomto případě v argumentaci obou filosofů proti platnosti hořejší návěsti (v níž právě obsažen jest zákon přirozený, jus) ničeho nelze namítati; avšak dolejší návěst (factum) již se nehodí.

Jest to případ, který nejen při tomto, nýbrž i při mnohém jiném zákoně přirozeném se vyskytuje. Učí nás totiž obecná mravouka, že ze zákona přirozeného nelze dispensovati, jako vůbec zákon přirozený jest naprosto nezměnitelný. Za to však předmět zákona přirozeného jest měnitelný, ano může i tak dalece se přeměnit, že přestává býti předmětem dotyčného zákona přirozeného. Tak se děje i v případě našem. Předmětem zákona (přirozeného) o lichvě jest věc sama sebou neplodná, naprvo spotřebná, zužitovatelná. Takovou věcí jsou přímo i peníze; stávají-li se však peníze nepřímou plodnými, nemohou již býti předmětem zákona o lichvě; potom spadají (avšak pouze pro ten případ) pod ony zákony, jichž předmětem jsou věci plodné; pak lze peníze právě tak pronajímati, jako dům, ale pak lze také z toho nájmu úplatu vybírat, jako z nájmu domu, a úplata ta již není lichvou, nýbrž úrokem.¹⁾ To však platí pouze pro ten případ, lze-li přičítati penězům plodnosti.

Ještě na jednu věc dovolím si upozorniti. Nazýváme-li nějakou věc plodnou, nepřehlídíme tím ke

¹⁾ Dle toho tedy: lichva jest úplata ze zápůjčky peněz neplodných, úrok jest úplata ze zápůjčky peněz plodných; rozdíl pak mezi lichvou a úrokem byl by kvalitativní, nikoliv však kvantitativní.

skutečnosti, nýbrž k možnosti. Tak na př. **veliký** dům činžovní nazýváme věcí plodnou, ať v něm nájemníci bydlí anebo ať je prázdný. **Nezáleží** na tom, zdali majitel jej skutečně pronajal, to **jedině** rozhoduje, zdali jej pronajati mohl. Pole nazývá se věcí plodnou, ať leží úhorem, ať je oseto; **nezáleží** na tom, zdali majitel je osévá, to **jedině** rozhoduje, zdali by je osévati mohl. A podobně, přičítáme-li v některé době a na některém místě penězům plodnosti, nemíníme tím, že peníze ty zase jiné peníze plodí, t. j. vydělávati musí, nýbrž **jedině** to, že tyto peníze jiné peníze vydělávati nebo vůbec hodnoty vyráběti mohou.

Dlužno nám nyní blíže přihlížeti k této plodnosti, jež, jak jsem již dříve řekl, jest plodností nepřímou a proto i pa plodností (quasifertilitas) sluje. Jest pak ku plodnosti peněz zapotřebí lidského přispění, jež, ač může býti rozmanité, přece dá se vřaditi do čtyř tříd; jsou to:

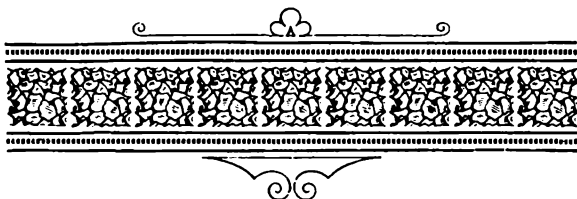
1. koupě, po případě nájem a pacht různých pozemků a budov, tedy nemovitostí;
2. zlepšování čili meliorisace jich;
3. obchod a účastenství v něm;
4. výroba různých tovarů ze surovin buď ruční prací nebo pomocí strojů, tedy v menších rozměrech řemesla, ve větších rozměrech průmysl továrnický a účastenství v něm.

Jiných způsobů, jako na př. zakupování důchodu a p., neuvádím (ač dobře vím, že mnozí moralisté tak činí), neboť tím nevyrábějí, nevydělávají se hodnoty nové, nýbrž jen staré, již existující, s jednoho majitele na jiného se přenášejí.¹⁾

Ku konci tohoto třetího dílu ještě jednu otázku,

¹⁾ Totéž možno říci i o úrocích. Namítá-li mi kdo, že obchod nevyrábí hodnot nových, jelikož obchodník zboží s místa na místo jen přenáší, nepřisvědčím mu, nýbrž tvrdím, že právě toto přenášení věci jí dodává nové hodnoty, alespoň relativně; tak na př. libra kofení na místě, kde roste, má hodnotu malou, v Evropě velkou; mimo to obchodník zboží nejen přenáší, nýbrž i konserveje, opatruje a upravuje, aby déle vydrželo, čímž hodnota jeho roste. —

po případě poznámku: Tedy se uchylujeme od svatého Tomáše a jiných katolických bohoslovců před ním a po něm, uznávající plodnost peněz? Odpovídám: Nikoliv! I za dnešních dob, jak jsem vyložil, peníze jsou přímo neplodny, a proto lichvou jest bráti přídatek ze zápůjčky tam, kde peníze nemohou vyvinouti nepřímou svou plodnost; kde však mohou peníze svou nepřímou plodnost vyvinouti, dlužno rozeznávati mezi lichvou a úrokem. Svatý Tomáš a starší bohoslovci byli o přímé neplodnosti peněz přesvědčeni, a nepřímé jejich plodnosti ještě neznali, ba znáti nemohli. Moderní bohoslovci tedy, berouce ohled i k nepřímé plodnosti peněz, učení starších bohoslovců nezavrhují, nýbrž jen doplňují, což zjevným se stane v díle čtvrtém.

IV.

Nepřímá plodnost či neplodnost peněz, to jest ono Sesam, onen klíč, jímž otevřítí lze přístup k porozumění veškerého zjeveného i církevního zákonodárství o lichvě a úrocích. A vykonáme tím zároveň trochu práce apologetické. Seznáme totiž, že ve všech těchto zákonech, ač zdá se na oko, jakoby některé z nich jiným odporovaly, přece jen vládne jedna základní a zásadní myšlenka, jež v různých dobách i různých způsobů ku provedení svému vyžadovala. A poněvadž nelze za to míti, že ve Starém Zákoně Mojžiš, v Novém Zákoně jednotliví papežové tak výtečnými byli národohospodáři, aby do všech podrobností této myšlenky vnikli. ba poněvadž přímo za to míti musíme, že nemáme po ruce těch vědomostí, jakých přítomnost má, myšlenku tu veskrze proniknouti ani nemohli, nezbyvá nám nic, leč uznati, že to nebyl Mojžiš, že to nebyli papežové, z jichž vnitra zákony ony se prýštily, nýbrž že tu spíše bylo vyšší jakési vedení, a to vedení Ducha svatého. A ještě něco seznáme: Ačkoliv Církev není k tomu založena a poslána, aby se starala o národohospodářský blahobyť, přece jenom vždy jej měla na zřeteli, a pokud národové jejím vedením se řídili, bylo dobře.

Přístupme k věci. Nejprve pozorujme Písmo svaté Starého Zákona.

V něm, zvláště pak v knihách Mojžšových, nalézáme zákony trojího druhu, totiž:

1. Předpisy mravní (*praecepta moralia*), jež (až na některé přidané okolnosti) jsou vlastně jen promulgací zákona přirozeného a zavazují tudíž každého člověka v každé době. Příklad: Nezabiješ.

2. Předpisy obřadní (*praecepta ceremonialia*), jež řídily bohoslužbu a svým symbolickým a typickým významem na Spasitele poukazovaly. Vázaly národ vyvolený, ale jen do utrpení Krista Pána; potom bylo každému Židu volno, je zachovávatí anebo nezachovávatí; avšak post divulgationem evangelii (70 po K.) i tato volnost přestala a hřešil by křesťan, který by tvrdě jejich závaznost ještě je zachovával. Příklad: obřízka.

3. Předpisy vládní, politické a státní (*praecepta judicialia*), jež vydával Bůh jakožto král národa vyvoleného, aby uspořádal jeho politické a sociální poměry. Předpisy ty měly platnost pouze pro stát israelský, jako každý jiný zákon světský pro příslušný stát, a pozbyly své platnosti, jakmile národ israelský pozbyl své politické samostatnosti. Příklad: desátky.

Kam patří starozákonní zákaz lichvy?

Bohoslovci většinou jej počítají mezi předpisy mravní; zdali však právem? O tom velmi pochybují a snad se mi podaří laskavého čtenáře pro svůj náhled získati.

Zákaz lichvy netvořil žádný samostatný v sobě uzavřený celek; on byl (a příliš se na to zapomíná, ba snad se to i přehlíží) pouze částí oněch zákonů, jež upravovaly sociální stav národa israelského, speciálně majetkovou otázku. Byl pak majetek zcela jinak upraven u Židů, než u jiných národů. Po příchodě do země zaslíbené byla tato rozdělena mezi kmeny a rodiny (jedinému Levi vykázán desátek); každý kmen měl své přesně ohraničené pozemky, jež vzdělával, takto výživy si dobýváje; neboť národ israelský byl a měl býti jen a jen národem

zemědělným. Majetek se dědil, nýbrž celý dědictvím přecházel s otce na syna; nebylo dovoleno majetek prodávati (vide: Nabothova vinice), ba i zadlužení jeho bylo jen dočasné, a v roce jubilejním měl se vrátiti statek zadlužený a zastavený. Israelita nebyl neobmezeným pánem majetku svého, do jisté míry musil chudým dovoliti spolužívání (trhali hrozny ve vinicích neb klásky s pole k utišení hladu, paběrkovati). Toť jsou, jak každý zajisté uzná, předpisy vládní, *lex civilis*, nikoliv snad předpisy mravní, *lex naturalis*, ač nelze upříti, že zbudovány jsou na přirozeném, mravním podkladě, jak vůbec každý rozumný světský zákon zbudován býti má. V rámci těchto předpisův o majetku, jímž i rozluštěna a zažehnána měla býti u Židů otázka sociální, jest i zákaz lichvy. Dovolená lichva byla by zajisté všechny tyto zákony uvedla v niveč (však to pozdější dějiny národa židovského dokázaly); a proto právě byly by majetkové zákony starozákonní kusé bez zákazu lichvy, jež byla integrující jejich částí. Byly-li však majetkové zákony předpisy vládními, byla předpisem vládním i podstatná jejich část, zákaz lichvy. A proto (*posito sed non concessio*) kdyby ve Starém Zákoně peníze byly i plodnými, uvnitř národa israelského přece lichva byla by musila býti zakázána. Nad to pak skutečně peněz Israelitův, pokud v Israeli jen obíhal, zůstal neplodným; pozemků nakoupení nebylo lze, obchod domácí provozoval se jen, pokud byl k nabývání životních potřeb nutný, řemesla provozovala se v malém jen rozměru. V Israeli scházela lichvů půda. Proto vystříhati se lichvy jest občanskou ctností; kdo nelichvaří, utvrzuje majetkové poměry israelské v původním svém zařízení; kdo lichvaří, podkopává je. Jinak však bylo mimo Israel; cizinec nebyl ve svazku theokratickém, jeho sociální, zvláště pak majetkové poměry byly zcela jiné. Theokratická vláda sice to nerada viděla, obchodoval-li Israelita s cizincem; stalo-li se však přece tak, obchod ten nepodléhal zákonu theokratickému, nýbrž přirozenému, a tu plodnost peněz zcela dobře mohla přijíti ku platnosti své. Cizinci, t. j. sousedy Israelitů,

byli foeničtí námořníci a chaldejští obchodníci; oba potřebovali a dlužili se peníze do obchodu; byly tedy peníze, jež Israelita zapůjčil cizinci, skutečně nepřímou plodnou, arcí i nebezpečí obchodu vydány; směl tudíž Israelita na cizinci ze zápůjčky žádati úrok, částečně propter quasifertilitatem, částečně propter periculum sortis.

Myslím, že pohlízíme-li na věc takto, nejjednodušeji rozřešil se zdánlivý odpor místa Deuter. 23, 20. s místy ostatními. Laskavý čtenář nechť věc posoudí. Jenom jedno ještě: úzkou souvislost zákona majetkového a zákazu lichvy dokazují další dějiny národa israelského; jakmile zákony majetkové pozbyly své platnosti, upadl v zapomenutí i zákaz lichvy.

Kdo tedy chce nám křesťanům mluvit o dovolednosti či nedovolenosti lichvy, nesmí citovati Starý Zákon; ne snad, jakoby Starý Zákon pozbýval platnosti (Mat. 5, 7. Trid. sess. VI. can 19.), nýbrž proto, že nelze dokázati, že by místa citovaná obsahovala zákon mravní, přirozený.

Zcela jiného rázu jsou zákony o zápůjčce v evangeliích, jež prvním svým pohledem jeví se býti zjevenou promulgací zákona přirozeného. Jsou to jen dvě místa, označující hlavní rysy, totiž: „Mutuum date nihil inde sperantes — Půjčujte, ničeho se za to nenadějte“, Luk. 6, 35. a „Volenti mutuari a te ne avertaris — Od toho, kdo by si chtěl od tebe vypůjčiti, neodvracej se“, Mat. 5, 42. Příčinou zápůjčky nebudiž snaha po zisku, nýbrž snaha, pomoci bližnímu; k této pak pomoci křesťan vždy ochoten býti má, pokud síly jeho stačí, z lásky křesťanské; nemá se odvracet od bližního a opouštět ho, třeba to i s nepohodlím spojeno bylo.

Pozorujeme, že slova evangelia zakazují sice ziskuchtivost, že však zákaz úroků (liším arcí úroky od lichvy) z nich dokázati se nedá, a že obyčej mírného úroku s nimi zcela dobře se srovnává. Kdo totiž v dobách nepřímé plodnosti peněz (jako na př. nyní a u nás) půjčuje na mírný, zákonitě dovo-

lený úrok, netěží ze zápůjčky, nýbrž z plodnosti peněz a nehřeší proti výroku prvnímu, nehledaje zisk inde ex mutuo, rationo mutui, nýbrž ex fertilitate pecuniae; a srovná-li povolování a vymáhání zápůjček, jakož i vyměřování úroků s požadavky křesťanské lásky (vide: mravouku zvláštní, § de elemosyna), nehřeší ani proti výroku druhému.

Slova evangelia obsahují pouze hlavní, ať nedím, pouze nejhlavnější rysy zákona o zápůjčce; proč asi to? Těžko nám lidem, udati příčinu; není celé zjevení obsaženo v Písmě svatém, a proto bylo by zajisté velmi přenáhleno, říci, že o zápůjčce (po případě o lichvě) není více zjeveno, než co v evangeliích čteme. Avšak přese všechno nebudeme asi pravdy příliš dalecí, míníme-li, že právě pro různé okolnosti různých dob, k nimž v první řadě měnivá plodnost peněz náleží, Spasitel označil jen hlavní, nezměnitelné rysy, ponechávaje Církvi, aby zákon přirozený a kladný zákon Boží blíže vykládala a zákony své dle časových poměrů přidávala, a ponechávaje vrchnosti světské, aby ve svém oboru otázky majetkové posuzovala a svými zákony pořádala.

I jest nyní naším úkolem, abychom onu měnivou okolnost, onu plodnost peněz (Sesamem jsem ji nazval) dále stopovali průběhem století od dob Krista Pána až na časy naše. I zdá se mi, jako bych všechna ta století vzhledem ku plodnosti či neplodnosti peněz směl rozdělit na tři (nestejně) doby a každou z nich opatřiti případným heslem:

Doba první, od počátku Církve až k počátku století dvanáctého: peníze jsou přímo i nepřímo neplodny.

Doba druhá, od počátku století dvanáctého až do konce století osmnáctého: peníze celkem neplodny, v rukou některých stavů plodny.

Doba třetí, století devatenácté: peníze mohou v rukou každého člověka býti plodny.

Arciť, samozřejmo jest, že se nesmějí doby ty tak brát, jakobych trvání každé na rok a na hodinu určití chtěl; spíše jedna pozvolna přechází do druhé

(jako na př. středověk do nového věku), a přechod ten trvá třeba i staletí; však se laskavý čtenář o tom přesvědčí.

Pro *dobu první* vymezil jsem prvních 11 století křesťanského letopočtu.

V počátku trvání svého Církev neměla žádné příčiny, vydávati zákony proti lichvě. Křesťané, nejsouce jisti svým životem, tím méně jisti byli svým majetkem, což zajisté nelákalo k lichvě; a pak také taková dokonalost mravů u nich panovala, že by se byli nijak neopovážili, prohřešiti se lichvou. Když však později tento duch přestal býti údělem všech křesťanů, a někteří z nich, svedeni beztrestností světského zákona,¹⁾ lichvařiti počali, Církev již ostře proti lichvě vystupuje a má k tomu plnou příčinu. Ci mohla býti řeč o plodnosti peněz v dobách krvežíznivých tyranů na císařském římském trůně, kde skoro nebezpečno bylo, býti bohatým? A sotva že časy počaly v tom směru se klidnit, nová hrozila bouře, a vypuknuvši trvala po staletí. Bylo to stěhování národů. Nastala děsná nejistota majetku: vždyť nikdo nevěděl, zdali zítra ještě anebo po roce sídliti bude na roli své. Věčné pak války, se stěhováním spojené, nejen že ničily majetek,²⁾ ale pře-

¹⁾ Zdalíž na základě s'arých těchto zákonů a zákonníka Justinianova bylo by možno zbudovati titulus legis permittentis? Rozhodně to popíráme; peníze tehdy byly neplodny a jenom nejisté a nebezpečné foenus nauticum mohlo je po případě plodnými učiniti. Také zákony ty byly spíše dány, aby přílišnou lichvu poněkud umírnily a tak zlo menším učinily. Z té příčiny, že byly malum minus, mohla je Církev ignorovati, nikdy však, ani neptímým »non esse inquietandos« na ně přistoupiti.

²⁾ Za dob císaře Konstantina Velikého byly většinou jen stříbrné peníze a množství jejich připadající na Evropu čítá se dle přibližného odhadu asi na 15 000 milionů korun. Stěhováním národů ztratila se větší část hotovosti té, a přes to, že záhy ve středověku již stříbro se dobývalo, jen pomalu rostla, tak že před objevením Ameriky v Evropě obíhalo stříbra v penězích asi za 400 milionů korun (při čemž arcí stříbrné šperky, nádoby, náčiní, zbraně atd. nejsou čítány). Měly však také tenkrát peníze větší cenu než nyní; možno bylo za ně as desetkrát tolik koupiti, jako v dobách nynějších. Po objevení Ameriky, kdy z Nového Světa velikého množství stříbra do Evropy se dostalo, rostlo množství peněz. Již koncem 18. století obíhalo v Evropě

kázely i obchodu. Kdož také byl by se mohl věnovati obchodu, když ruka jeho nucena byla třímati meč! Proto obchod zůstal onomu národu, jenž s nižádným nejsa spojen, mezi všemi bloudil, — semitům. —

Nadešla doba Karla Velikého; národové konečně se usadili, a Církev mohla počítati kulturní své dílo. Říše se konsolidovala, kočovní bojovníci byli se již proměnili v zemědělce, kteří na své roli a ze své role žili. Pravda, že rytíř neoral a nežal sám, k tomu měl lidi své; ale on přece sídlil na půdě své. Peněz bylo málo. Však také bylo jich málo potřeba, snad na nějakou tu výzbroj, která se pak dědila s otce na syna; čeho rytíř dále potřeboval, poskytoval mu statek, a jen něco málo donesl neb dovezl některý ten po různu se vyskytující obchodník. A když opět po nějakém století vzrůhati se počal stav měšťanský, bylo jeho zaměstnáním v první řadě řemeslo, jež pěstoval a ku značné povznesl výši. Byli arcíť mezi nimi měšťané obchodníci, a musili býti, avšak jejich obchody nebyly větší, než jak právě zapotřebí bylo, aby měšťané (a po případě i některý ten soudní rytíř) mohli nakoupiti potřeby své.

Tyto poměry trvaly asi do konce století jednáctého; doba dá se označiti heslem: peníze přímo i nepřímo neplodny. Za takových okolností arcíť nebylo lze, naléztí nějaký titul pro dovolenost lichvy, a byla skutečně lichva nejen zakázána zákonem církevním i světským, nýbrž ona byla i také u lidu v opovrzení. Dlužil-li se kdo, jistě se nedlužil z rozkoše, nýbrž z potřeby, snad i z bídy a z nouze

stříbra asi za 5000 milionů korun, a nyní (dle přibližného odhadu) asi za 8000 milionů korun. Stříbrná mince se dosti rychle opotřebuje; počítá se, že způsobem tím ztratí se stříbra za rok skoro asi 2 proc. Zde byla teč pouze o Evropě a o stříbře; o zlatě chybí podobné údaje. Poměr mezi cenou stříbra a cenou zlata byl r. 1159 1:9; r. 1521 1:11; r. 1680 1:15; dnes asi 1:19. Sněm z r. 1579 má toto ustanovení: »každou hřivnu stříbra feynu Pražské váhy po desíti zlatých českých, zlatay za čtyřmeciľma grošův, a groš za sedm peněz... lot zlata feynu po sedmi zlatých dvanácti grošich; to jest 1:12.

(úvěr byl pouze spotřebný); proto obracel se k bohatšímu sousedu a příteli o zápůjčku. Zapůjčil-li soused, vykonal tím skutek křesťanské lásky, avšak bylo mu tak učiniti bez úplaty; úplata byla by se považovala jako krvavý peníz; hřích lichvářův dle názoru lidu rovnal se hříchu utiskování vdov, sirotků a chudých; však zajisté, jest to utiskování chudého, žádati na něm, aby ze zápůjčky, ze které nevydělává a vydělávati nemůže, platil lichvu.

V poměrech těch křížáckými válkami nastal obrat, nikoliv náhlý (jako vůbec obraty na poli sociálním, na němž se pohybujeme, nikdy nejsou náhlé), nýbrž pozvolný. Byť i tedy ne hned počátkem válek křížáckých, přece průběhem jich počala *doba druhá*, již jsem označil heslem: peníze celkem neplodny, v rukou některých stavů plodny.

Majetek nemovitý ještě více se ustálil, než v předešlých stoletích, a bylo velmi těžko, ba skoro nemožno, zakoupiti nějaký, abychom moderně se vyjádřili, velkostatek. Latifundie náležely Církvi, knížatům, šlechtě; avšak žádný z těch tří faktorů je neprodával. Církevní beneficiati nebyli pány obročí svých, aby je směli prodávati, oni spíše byli povinni hájiti a v celistvosti udržeti beneficium své; však právě proto, že statky církevní navždy účelu svému byly přiřknuty, přezděno Církvi „mrtvá ruka“. Kníže latifundií neprodával, nýbrž hodnostářům svého dvora a vojínům udílel v léno. Však ani nižší šlechta nemohla, ba nesměla statků svých prodávati, jelikož to byly statky lénní, jež přecházeli s otce na syna, a nikdy na rodinu jinou, odčítáme li řídké ony případy, kde nejvyšší lénní pán stáhl na se léno po vymření rodiny vasalské aneb pro felonii; ale i v tom případě léna neprodal, nýbrž jinému držiteli udělil. Nechci právě říci, že by bylo zhořle nemožno, zakoupiti latifundie; někdy se to stávalo přece jen. Bylo to však spojeno s mnohými obtížemi; kdo chtěl koupiti, dlouho musil čekati, nežli vůbec něco našel, a podobně čekati musil, kdo chtěl prodati. Dála-li se kdy nějaká koupě, byly předmě-

tem jejím vždy jen menší pozemky, zvláště v městech, pokud jich bylo zapotřebí ke stavbě domů a p. Celkem možno říci, že v městech častěji se pozemky prodávaly a kupovaly, než na venkově; ale městské pozemky nebyly produktivní. Ostatně i menší živnosti, selské statky, zřídka se prodávaly, zvláště později, kdy robotou byly stíženy. Můžeme tudíž říci, že majetkové poměry ve středověku byly velmi ustáleny.

A tato ustálenost vydatně byla podporována zvláštním oním kastovnictvím, jež během středověku se vyvinulo a všechny vrstvy proniklo. Jediná Církev byla v pravdě liberální, přijímajíc do duchovenstva světského i řeholního muže všech stavů a stavíc je po tonsuře nebo po professi úplně na roveň. Jinak bylo ve světě. Rytíř zůstal rytířem a podobně i jeho syn; ani na mysl mu nepřipadalo, opustiti rodný hrad svůj, vzdáti se boje a po případě i loupeže, a usídliti se v městě; řídký byl případ, aby rytíř měšťanem se stal, třeba že některý velmož vystavěl si neb zakoupil v královském neb vévodském sídle dům, aby při častých svých dochůzkách ke dvoru měl svůj byt; proto však nestal se měšťanem. Však také měšťan, zvláště bohatý měšťan, ač dobře uměl vládnouti mečem, ač vyznal se v umění válečnickém a rád na rytíře pasovati se dal, přece rytířem se nestal a nevystavěl si hradu v krajině; útrpně a pohrdavě shlížel na rytíře mnohem chudšího, a zůstal za svými hradbami, kde mu bylo nejvolněji. Jestliže pak rytíř a měšťan jen zřídka kdy změnil stav svůj, ještě řídkěji směli to učiniti dii minorum gentium, jimž obyčejně i volnost změny stavu byla odňata. Nevolník vázán byl na hroudu svou, od níž proň skorem žádného vykoupení nebylo (ač nechtěl-li se státi poběhlíkem), leda že mohl se státi žoldnéřem svého pána; čeledín neměl žádné naděje, že by kdysi mohl se státi hospodářem; ba i ve městech, kde přece sídlil měšťan vedle měšťana, záhy utvořily se takovéto třídy; přísně lišili se měšťan patricij, bohatý majitel půdy poblíže města neb obchodník, a měšťan plebej, řemeslník žijící z práce rukou

svých v malém sice, ale přece vlastním domku svém (neboť řídký byl případ, aby měšťan bydlil v domě cizím, najatém, a ještě řídkší, aby dvě cizí rodiny bydlily v jednom domě). Mimo ně pak byla ještě ona misera plebs, které v každém městě bylo dosti, která však ku měšťanům hlásiti se nesměla a jen v podřízeném postavení nádennickou prací se živila a nejvýše snad námezdní služby vojenské konala.

Třídy od sebe odloučené nejen že se nesbližovaly, nýbrž spíše ještě více se drohily (ač lze-li to drobením nazvati), ježto osoby stejného zaměstnání k sobě se pevněji přimknuly, tvoříce známé cechy a jiné družiny.

Za takových tedy poměrů, ač to nebylo právě naprosto nemožné, přece alespoň bylo to velmi těžké, uložití peníze v pozemcích a je takto plodnými učiniti.

Také meliorisace pozemků již nahytých neslbovala mnoho; vždyť bylo pozemků právě tolik, jako nyní, ale lidstva mnohem méně, a bylo snadno, uživiti je, aniž se na půdě mnoho žádalo. Však leželo vždy dosti půdy ladem, i bylo mnohem snazší a vydatnější, přibrati něco půdy, když již to musilo býti, než meliorisací zvýšiti plodnost půdy již užívané.

Také v řemesle nedaly se peníze uložití, alespoň ne mnoho. Řemeslník vůbec mnoho peněz do řemesla nepotřeboval; vydělával spíše svou zručností a dovedností, ty mu byly kapitálem, nikoliv peníze. Ve městě bydle, obyčejně převzal řemeslo i dílnu po otci nebo se k oběmu přiznal, anebo samoděk nepatrným nákladem dílnu si zřídil a řemeslo zavedl. Nesměl však učiniti tak, kdy a kde se mu zlíbilo; musil řemeslu se přiučiti a do cechu přijat býti. Mimo to magistráty a cechy přísně k tomu přihlížely, aby počet řemeslníků stačil potřebám v městě, aniž by jeden druhému překážel; i zavládl namnoze jakýsi numerus clausus; výživa řemeslníková nesáhala dále než město jeho; měl tedy tolik práce, mnoho-li sám s několika tovaryši

snadno zmohl; avšak rozšířiti řemeslo své a „strčiti“ do něho peníze nemohl, alespoň ne mnoho. Nebylo tedy ani řemeslem lze, učiniti peníze plodnými.

Jediný způsob, jímž ve středověku z peněz mohly peníze býti vydělávány, čili plodnými učiněny, byl obchod; a ten právě křížáckými válkami zaveden byl v nové, posud neobvyklé koleje. Lidé seznali z autopsie neb z doslechu vzdálené krajiny, a s nimi i plody a výrobky jejích; mnohé pak se zalíbilo a i zakupovalo. Vzájemný styk národů se množil, přecházeli lidé sem a tam, přinášejíce různé cizozemské věci, avšak odnášejíce také domácí plodiny a tovary. I vyvíjel se znenáhla světový velkoobchod, jenž záhy utkvěl (vždyť jinak ani nemohlo býti) v rukou bohatých měšťanů. Provozoval pak se obchod ten mezi západem a východem, nikoli však přímo, nýbrž prostřednictvím několika obchodních domů na různých místech, tak že zboží prošlo vždy několik skladišť, než z místa výrobného dostalo se do rukou posledního majitele. Skladiště volívala se v městech, jichž zeměpisná poloha výhodnou byla, a tak povstávala bohatá ona města obchodní. Aby pak odbyt čilejším a pohodlnějším se stal, odbývány trhy v určitých dobách a na určitých místech. Obchodem lze vydělati velké, až i báječné sumy; avšak do obchodu bylo i velikých sum zapotřebí, a jen notoričtí boháči mohli se do něho pouštěti; jim jedině obchod byl přístupen a vyhrazen. Neboť obchodník středověký nemohl poštou neb telegrafem zboží objednat (a to snad dle vzorků dříve jemu zaslaných), aby bylo parníkem, drahou, speditérem dopraveno až do jeho skladiště, načež by on po půllétě poštovní poukázkou neb chekem zapravil povinnost svou. Ačkoliv mnohá obchodní zařízení již byla dobře vyvinuta, takového pohodlí obchodník přece neměl. Musil sám vypraviti se na cestu aneb poslati spolehlivého zástupce,¹⁾ musil (on neb zástupce) vzíti s sebou značnou

¹⁾ Mnohé obchodní rodiny, i když počet členů jejích se rozmnožil a na několik domácností dělil, přece rády v obchodě

sumu peněz ve stříbře neb ve zlatě (papírů nebylo), musil zboží vyhledati a domů dopravit; jindy zase musil zboží odvážeti a stržené peníze za ně domů přinést. K dopravě potřeboval dobrých vozů a silných potahů, neboť silnice nebyly tak pohodlny jako dnes. Běda však kupci, jenž by se byl vydal na cestu sám anebo jen s několika málo služebníky. Na silnici, v lese číhal hladový, loupeživý rytíř; i bylo zapotřebí přibrati četný ozbrojený průvod. Mohl sice obchodník vykoupiti se aneb bezpečný průvod si zaplatiti; to však nerad činival, neboť konečně byla ochrana právě tak drahá a bolestná, jako při přepadnutí ztráta. Na cizího vůbec obchodník nerad spoléhal, nejraději spoléhal na sebe. Také nerad cestoval ve spolku s jinými obchodníky; vždyť právě to zvyšovalo cenu jeho zboží, že neměl konkurentů, poněvadž nikdo nevěděl, odkud a jak nabývá zboží svého. Že takováto výprava mnoho stála, jest samozřejmo; jedna však nestačila, musilo jich býti vždy několik na cestě, nejen aby zásoby v čas byly obnoveny, ale i aby se nesázelo vše na jednu kartu. Toť byl obchod pozemní, jež později vystřídal obchod námořský (koncem stol. 15. a počátkem stol. 16.). Tu bylo třeba, vypravit lodi, pevné a objemné, s odhodlaným a spolehlivým mužstvem, neboť i lodím hrozilo mnohé nebezpečí, nejen bouře a vlny, ale i námořští loupežníci. A také lodí musil míti obchodník více, na každé pak značné jmění; možno říci, že námořský obchod vyžadoval ku provozování svému jmění ještě většího, než pozemský. Obchod středověký byl velkoobchod v obrovských rozměrech a ničím jiným nemohl býti, měl-li vůbec býti. Malý muž obchodovati nemohl, to mohl jen boháč, a to ještě ne obyčejný boháč, nýbrž . . . schází mi výraz, rád bych řekl „milionář“, přihlížeje ku dnešním poměrům; miliony

zůstaly spojeny; tím jim bylo umožněno, že v čele každého důležitějšího podniku i v cizině mohl státi některý člen rodiny a nebylo jim třeba přibrati cizí osoby a jim odhalovati obchodní tajemství svá.

arcíř právě nebyly potřebny, ale přece takové sumy, které v tehdejší době vydaly právě tolik, jako miliony dob našich.

Výtěžek jeho byl však ohromný, a jím jedině vysvětliti lze ono knížecí, báječné jmění středověkých obchodníků, u nichž králové, mnohdy praví chudasové proti nim, tak rádi se dlužili. A když pak některý ten . . . řekněme bankéř, královskému dlužníku při pohoštění zvláštní chtěl prokázati poctu a před jeho očima dluhové jeho úpisy spalil, tu králi pomohl z veliké tísně, sám však toho málo jen pocítil; ještě dlužní úpis hořel, a již nové sumy plynuly do domu, z nichž snad hosti svému nových mohl na věčnou oplátku poskytovatí zápůjček.

Než nemysleme si, že by byli bankéři, darující vladařům ohromné ty sumy, činili tak z vlastenectví neb věrnosti; byloť to dobře vypočteno, a spaluje dluhopis ukládal tím samým bankéř sumu tu na ohromná procenta. Neboť vladař byl tím přinucen, zamhouřiti jedno oko, a bylo-li toho třeba, i obě, aby neviděl, co se děje. Děsným způsobem vyssávali oni bankéři lid, zvláště pak rádi jednotlivě anebo ve spolku monopolisovali obilí a mouku, víno a olej, ba i maso a různé jiné potraviny, t. j. skoupili všechny zásoby (peněz k tomu měli dost) a pak je, kdž nastala o ně nouze, draho prodávali. Než to leží mimo rámec tohoto mého (již až přespříliš obšírného) pojednání; koho by to zajímalo, nechť si přečte Janssenovu *Gesch. d. d. Volkes* I. pg. 406 nn. Jen tolik ještě přidám : koncem 15. století byli obchodníci přes ohromné bohatství své v opovržení u lidu obecného, jenž je nenazýval jinak leč vydřiduchy, lotry, loupežníky a podobnými čestnými tituly.

Církvi často se vytýká, že nepřála obchodu. Takové tvrzení jest buď nevědomost neb zlomyslnost; poctivému obchodu Církve nebyla nikdy nepřítelkyní, nepoctivý obchod však odsuzovala. Ona starala se vždy o národohospodářské blaho svěřenců svých (arcíř že teprve na místě druhém, jelikož věčné blaho stojí na místě prvním); pokud obchod je pod-

poroval, a poctivě podporoval, těšil se z přízně její; pokud však je podkopával, arcif u ní v lásce nebyl.

Vůbec, národohospodářská péče Církve byla ještě příliš málo oceněna, a zásluhy její v oboru sociálním jakoby ani neexistovaly; tak se o nich mlčí, ba namnoze i neví.

Že i ve středověku ten neb onen ocítil se v peněžité tísní, snadno si domyslíme, jelikož bývalo tak za všech dob; a dle starého počtářského pravidla: „Nemohu, musím si vypůjčiti“ nezbyvá v takové tísní nic jiného, než dlužiti se čili „dělati dluhy“. Ale dluh jest velmi zlá věc; nepraví nadarmo přísloví naše, že dluh s člověkem z mísy jídá, zvláště je-li to dluh spotřebný, uzavřený na velká procenta. A právě ony stkvělé středověké obchody byly toho příčinou, že zápůjčku přese všechny zákazy lichvy bylo možno jen na velká procenta dostat. Ždánlivě tu nevidíme žádné logické souvislosti, ač přece tu jest, jak ihned vyložím.

Někteří velkoobchodníci hleděli zřízence své nabádati ku věrné službě, dovolujíce jim, aby přidali úspory své jakožto vklad k některému jejich obchodu a za to brali ze zisku přiměřený podíl, anebo aby na svou pěst provozovali nějaký malý obchod pod ochrannou záštitou a s pomocnými prostředky velkoobchodu. Jindy zase odměňovali jejich dlouholeté, věrné, závodu prokázané služby tím, že přijímajíce jejich úspory do svého velkoobchodu, učinili je tím jakýmsi tichými společníky a tak jim zajistili bezstarostné stáří. Z počátku dalo se tak vždy jen výjimkou, a to jen u vlastních lidí; později prokazovány takovéto ochoty i jiným; konečně však mnozí obchodníci, snad že chtěli způsobem tím rozšířiti obchody své, snad že neměli po ruce dostatečných kapitálů, snad i také, že chtěli peníze přivést v čilejší oběh, snad i z jiných příčin, přibírali do závodů svých vklady od různých osob bez rozdílu, i vypláceli na ně vypadající zisk buď v poměru k zisku celkovému (*contractus societatis*) anebo procenty předem již pevně stanovenými. (To vše v historickém dílu bylo vyloženo). Ač věc ta ne-

byla bez nebezpečí, přece jen mnozí úspory své způsobem tím chtěli rozmnožiti, a proto nebylo lze, od nich zápůjček obdržeti. A když přece se odhodlali k zápůjčce, předstírajíce titul damni emergentis anebo lucri cessantis, anebo i bez titulu, přes zá-
kazy církevní a státní, požadovali ze zápůjčky úplatu čili úroky. A byly to úroky strašné (v historickém přehledu jsem to vyložil), ať pomlčím o tom, že ještě vydán byl dlužník věřiteli na milost i nemilost. Nebyloť tehdaž žádných bank ani záložen, ze kterých by bylo možno, vypůjčiti si peníze na annuity. A právě do těch dob zasahuje požehnaná činnost Církve na poli národohospodářském. Ona ukázala, jak pomoci hledajícím úvěru, aby chráněny byly zájmy obou stran. Pro majitele pozemků ukázala na census čili zakoupení důchodu; pro ty, kteří žádných pozemků neměli, zřídila montes pietatis. Poněvadž pak o těch již byl dostatečný hovor, zbývá mi jen, abych objasnil národohospodářský význam censu a zvláště jeho rozdíl od dluhu a úroku náležitě vysvětlil.

Odkazuji k tomu, co jsem v druhé části o censu řekl. Cajus zaplatil hotově 120 kop, a pokud je nedostane zpět, dostává ročně 10 kop, tedy $8\frac{1}{2}\%$. Tu mnohý rozhorlen zvolá: „Zdaž to není lichva in optima forma? A Církev, která tak neúprosně proti lichvě horlí, dovoluje census? Že změnila jméno, na tom nesejde; Církev stala se nevěrnou zásadám svým!“ A skutečně, z mnohých stran již Církvi tyto výtky byly činěny; arcif neprávem. Mohl bych poukázati k tomu, že 7—10% v tehdejších dobách bylo procentem velmi mírným; ale tím bych výtku nevyvrátil. Chci raději hned rozlišiti census a dluh: zápůjčky smí věřitel vypověděti kdy chce, census však nikoliv; při zápůjčce pánem situace jest věřitel, často na zhoubu dlužníkovu; při censu pánem situace jest dlužník, aniž by věřitel trpěl. A v tom právě leží veliký národohospodářský význam censu; proto jej Církev doporučovala. Ve středověku zápůjčky výrobní mohli uzavíratí jen velkoobchodníci (v podobě vkladů); ostatní lidstvo šmahem uzavíralo jen zápůjčky spotřebné. Vydluživ

si sumu potřebnou pomohl si majitel půdy (jiný census přijímati nesměl) pro okamžik přítomný z nouze, uvalil však na sebe zlo jiné, ještě nebezpečnější a větší; neboť dluh nejen že pro úrok z mísy s ním jídal, ale i, třeba bezúročný, stále visel nad ním jako Damoklův meč, jelikož věřitel mohl jej upomínati, kdykoliv chtěl. Dalo se však mysliti, že v časech zlých, kdy věřitel sám by potřeboval, nejspíše by na dlužníka uhodil, a ten nemoha dluhu zaplatiti, musil tak přijíti o majetek a statek svůj, jež právě dluhem chtěl zachrániti. Nenamítejž nikdo, že proti tomu může dlužník chrániti se pevně stanoveným termínem; dlužník že nejlépe poměry své zná a také nejlépe ví, kdy mu bude možno platiti. Mohl bych říci, že tomu není tak, jelikož dlužník často přijímá jen termín, který věřitel chce; musí jej přijati, aby jen získal času a na nějakou ještě dobu svou finanční smrt zadržel. Ale i kdyby dlužník termín dle své vůle voliti směl, víme, že každý dlužník vidí poměry své v růžovějším světle, než jsou; a kdyby i toho nebylo, a on určí si termín na př. na 3 léta, může věděti, co během těch tří let se stane? Může všechny podrobnosti budoucích tří let znáti? Nemůže. Dluh jest v národohospodářském ohledu velké nebezpečí! Vše to při censu schází. Cenou důchodu najednou vyplacenou pomohl si z nouze, a census, k ceně té poměrně malý, ho netísní. Censualista nemůže kapitál vypověděti a proto žádný Damoklův meč nad censuařem nevisí. Avšak census není železnou krávou; kdykoliv chce, může censuař z něho se vykoupiti, ba může i po částech se vykupovati; anebo když již sumu na výkup povinnou má pohromadě, může ji, chce-li, ještě jednou obrátiti; „strčí“ ji na meliorisaci do gruntů svých a zatím platí census dále; a tak sám zápůjčku původně spotřebnou proměnil na výrobní, čímž může nejen snadno census platiti, ale i výkupné si uspořiti: a přece při tom meliorisace trvale zůstává v půdě.

Census dnešní dobou nazvíce náleží již jen historii; nahrazují jej, ač ne úplně,¹⁾ zápůjčky na annuity. Těch však tehdyž nebylo. Ale Církev prostředkem době přiměřeným dovedla chrániti prospěch kapitalistův a získati mu důchodů z peněz jeho, aniž tím člověk potřebný musil se vrhati v nebezpečí dluhu. Tím dovoluji si dáti „mravné naučení“ těm, kdo tvrdí, že Církev jest nepřítelkyní národohospodářského vývoje a že zakazuje zisk.

A k tomu ještě jedno „mravní naučení“: Důchodem umožnila Církev majitelům malých sum, ukládati peněz a vydělávati jimi, kdežto jinak (ač nečítáme-li vkladů do obchodů) pouze velké sumy ve středověku vydělávati mohly.

A poněvadž do třetice všeho dobrého, hle ještě třetí „mravné naučení“: V 15. století dva faktorové ukazovaly cestu, jak těžiti z malých sum: Církev a velkoobchod; Církev doporučovala census, velkoobchod vklady; census sliboval důchod mírný sice, ale jistý, velkoobchod sliboval důchod trochu větší, ale velmi nejistý, jak jsem v druhém díle vyložil.

Kdo z obou malému muži lépe posloužil, Církev anebo velkoobchod?

Církev pomýšlela na blaho národohospodářské obecné, velkoobchod pomýšlel jen na prospěch svůj.

Právě v 15. století objevil velkoobchod nový pramen příjmů, ale zase jen pro sebe, jen pro „milionáře“, a z těch zase jen pro ty nejbohatší „*les riches*“; byly to doly. Až do těch dob doloval zpravidla jen zeměpán; když však potřeboval peněz a neměl, co by v zástavu dal, zastavil doly, v nichž potom peněžníci dolovali na svůj vlastní řád. Tak Fuggerové z dolů Tyrolských mívali ročně zisk 200.000 zlatých. Arciť že dolování vyžadovalo hoto- vých peněz, jakých právě zase jen měli Fuggerové a podobní. Ne nadarmo se říkalo: Jen tomu vynášejí doly stříbrné, kdo do nich zavádí zlaté prameny.

¹⁾ Ne úplně; při censu byl pánem situace dlužník, při annuitách přece jen banka neb záložna; leda že by vzdala se práva výpovědi, pokud dlužník alespoň úroky plati, což však se needěje

Situace se tím jen potud změnila, že velkokapitál nebyl poukázán pouze na velkoobchod, nýbrž že nabyl i jiných ještě cest, peníze své učiniti plodnými. Přece však to byl vždy jen velkokapitál, který z peněz peníze vydělávati mohl.

Ani objevení Ameriky nezměnilo celkem na těchto poměrech mnoho. Pravím „celkem“, poněvadž v detailech (a jinak nebylo možno) změny státi se musily; změnily se totiž cesty obchodní a obchod přišel do jiných rukou. Doprava po moři byla mnohem lacinější, pohodlnější a po případě rychlejší, ba i jistější, než doprava po suchu; zboží tolik netrpělo, a dalo se ho jedním rázem mnohem více převézt. Když pak obeplut byl mys Dobré Naděje, nebral se již asijský obchod přes Itálii a Německo, nýbrž přímo, a města, jež posavade jako přechodní stanice obchodu proslula, ztrácela na významu, jehož za to nabývala města jiná. Ba ani války dob následujících, v 16., 17., 18. století, neuškodily obchodu vůbec, ačkoliv mnohou obchodní existenci zničily, neboť obchod jejich vlivem z jednoho místa neb z jedné krajiny vytlačený ujal se zase v městě jiném a v zemi jiné. Zvláště pak to byli Holanďané a Angličané, kteří uměli sousedy své válkou zaměstnané vytlačiti z obchodních posicí, v nichž pak sami se usadili.

Ale i v té době obchod byl jen velkoobchodem a zůstal privilejem velkokapitálu.

Možno tedy říci, že v oněch stoletích, jež jsem vřadil do doby druhé, peníze celkem jsou neplodny, a jen v rukou některých stavů plodny. Mohl bych přesněji se vysloviti a říci, že v době té pouze velkokapitál byl plodný, neboť vklady tichých společníků závisely jen na jeho milosti a tvořily pak také jeho část. Zbýval tu sice ještě census; ale jednak bylo to vždy poněkud s obtížemi spojeno, nalézti spolehlivého censuaře, a pak záleželo trvání censu na vůli tohoto censuaře, a proto nebyl to žádný obrat peněz, nýbrž jedině zakoupení se do důchodu, na němž pak censualista musil přestati.

Celkem tedy malý kapitál byl a zůstal v té době neplodným.

Avšak v posledních asi dvou stoletích doby té chystal se jakýsi přechod, který sliboval, že i malý kapitál stane se plodným, a příčinu k němu podal právě exklusivní velkoobchod sám. Týž byl totiž v dřívějších stoletích, jak jsem již s dostatek vyložil, v rukou několika velkokapitalistů a obmezen na některá jen města. Drobný prodej obstarávali tito velkoobchodníci sami personálem svým ve svých skladech a na trzích. A personál jejich úplně stačil, jelikož drobný ten prodej nesmíme si mysliti, jako nynější; neprodávalo se na lokte a loty, nýbrž na větší míry. Když však obchody vždy více a více se šířily, a do obchodů přicházely věci, jako na př. koření a kolonialní zboží vůbec, jež nejen drobného, alebrž již i nejdrobnějšího projeje vyžadovaly, jelikož jednotlivý konsument jenom nepatrné množství spotřebovati mohl, a když lidé nejen ve velkých obchodních sídlech, nýbrž i v menších městech věci ty odbírali se naučili, nestačili již velkoobchodníci se svým personálem; filiálky by se byly nevyplácely; a tak potřebou vsunula se mezi velkoobchodníka a konsumenta třída nová, maloobchodníci, kramáři, kupci.¹⁾ Mělt i maloobchodník z obchodu zisk, arcit mnohem menší, než velkoobchodník; za to však také nepotřeboval velký kapitál. K tomuto drobnému obchodu malý kapitál stačil, a tu teprve obchod stal se přístupný lidem i méně zámožným, a dovoloval jim malé peníze své plodnými učiniti. Arcit že, jak samozřejmo, byli kramáři již dříve a musili býti; byli však dříve v poměrech, jež s poměry řemeslníků měli velmi mnoho podobnosti, alespoň potud, že k oběmu jen málo peněz bylo třeba. Kramář století 14. na př. mohl jen nepatrný peníz uložit v krámě svém, jen tak asi, že

¹⁾ Nazývali se »kupci«, poněvadž zboží své nedovázeli přímo od pramene, nýbrž od velkoobchodníků je kupovali. Lépe by bylo nazývati je prodávati, neboť kupcem je ten, kdo do krámu přichází, aby tam zboží koupil.

z toho měl živobytí; bylť tedy kramář řemeslníku roven, ba někdy i dosti hluboko pod ním stál, neboť řemeslo bylo vždy „počestné“, kdežto o kramářích se totéž netvrdilo, a světské vrchnosti často byly nuceny tepati je přes prsty. Poměry ty však se změnily, když malý kapitál kramářství přejal. Musil sice také i dříve kramář do obchodu míti nějakou tu kopu neb nějaký zlatý, to však nebylo lze zváti kapitálem, ba ani ne malým kapitálem. Chci se vyjádřiti ještě jasněji. Mezi velkoobchodníka, jenž operoval, řekneme, desítitisíci, a mezi malého kramáře, který operoval nějakou jen kopou neb několika zlatými, řadil se obchodník, jenž operoval sty, po případě tisíci. A v tom právě spočívá význam jejich, že se svými kollegy nahoru i dolů měli něco společného, a přece zase něčím se od nich lišili. Jako malí kramáři převzali drobný obchod v různých věcech do rukou svých; nejezdili však se zbožím svým po jarmarcích a nesnášeli všechnu slotu a psotu jako oni, nevyhledávali odběratele v jeho domově, nýbrž očekávali jej ve svém, vši potřebou zařízeném krámě. Jako velkoobchodníci objednávali zboží ve větším množství; poněvadž však je nedovázeli z dalekých krajin, nýbrž u bližšího velkoobchodníka (anebo, poněvadž v různém zboží kupčili, u různých velkoobchodníků) je objednávali, nepotřebovali sumy tak veliké; stačila sta, nejvýše snad tisíce. A když pak v obchodním životě zavládl i úvěr, dal se těmito poměrně malými sumami zavésti dosti rozsáhlý obchod. Tak se vyvinul střední obchodní stav, jenž se rekrutoval z řad zámožného měšťanstva. Vážnost jeho stoupala, a v 18. století již zaujímal mezi živnostníky místo první. Význam jeho socialní pak spočíval v tom, že ukázal cestu, jíž malý kapitál plodným státi se mohl, což až posud vyhrazeno bylo pouze velkokapitálu.

A nyní již věci vyvíjely se rychlým, ač při tom přece jen přirozeným krokem.

Stav kupecký vyžadoval nejen peněz (malý kapitál), nýbrž i některých osobních vlastností. Tu pak nebylo právě řídké, že někdo měl kapitál, avšak

k obchodu se nehodil; jiný zase byl by výtečným obchodníkem, avšak ani toho malého kapitálu neměl. Toť byly okolnosti přímo vybízející, aby kapitál a práce se spojily. I stalo se tak buď smlouvou společenskou nebo úvěrem výrobním.

Smlouva společenská byla arcíť něčím již dávno známým. Kdežto však ve středověku malý kapitál pouze jaksi z milosti od velikého kapitálu do smlouvy společenské připuštěn byl a proto majiteli malých sum dosti nesnadno bylo nalézt k ní příležitosti, byly nyní střední třídy ve věci té nezávisly na třídách vyšších, jelikož nebylo těžko, nalézt společníka obchodu schopného, který nemaje vlastního kapitálu, anebo alespoň nemaje dostatečného kapitálu, rád pomocné ruky přijal. Nad to společenské smlouvy s malým kapitálem menší sice měly užitek, ale byly zase jistější, než s kapitálem velkým; jako vůbec střední obchod, pohybuje se v užších mezích, jež snáze přehlédnouti bylo lze, menší měl risico.

Úvěr výrobní přirozeným způsobem vyskytoval se mnohem častěji než v dřívějších dobách; dříve býval jen výjimkou, nyní však pozvolna asi počet zápůjček výrobních převyšoval počet zápůjček spotřebných. Ze zápůjček výrobních brátí úrok nepřičilo se svědomí mnohých věřících tak, jako lichva ze zápůjček spotřebných. Vždyť dlužník penězi těmi vydělával, a když zaplatil úrok, vždy mu ještě ze zisku něco zbylo. To již nebylo utiskováním chudého dlužníka, to bylo spíše přispíváním a pomáháním k poctivému zisku. A skutečně, jestliže po té stránce přihlížíme k věci, nemůžeme se ubrániti závěru následujícímu: Dlužno lišiti úvěr spotřebný a výrobný, dle toho, za jakým účelem dlužník zápůjčku hledá. Při zápůjčce spotřebné chce dlužník odpomoci bídě a potřebě své; peníze u něho jsou neplodny, úrok nedovolen. Při zápůjčce výrobní užívá dlužník cizího kapitálu k zisku, i jest *dignum et justum*, aby část tohoto zisku postoupil tomu, kdo kapitál zapůjčil; v tom také případě argumentace filosofa pohanského a křesťanského o nedovolenosti úroků

nepřiléhá, poněvadž věta, na níž se zakládá, že totiž peníze jsou neplodny, nejví se býti správnou; neboť právě při úvěru výrobném peníze jsou plodny.¹⁾

Poměry právě líčené byly velmi vítány světským vrchnostem; vždyť se takto množil blahobyť poddaných, a to nejen malého počtu vyvolenců (jako dříve bývalo u velkoobchodníků), nýbrž celých tříd. Se vzrůstem středního obchodu vzrůstala i řemesla; přicházelo více peněz mezi lid a výdělky se množily. Lidé poznávali vždy víc a více, že v dobách pokojných bylo lépe peněz užití a je obrátiti, než uschovávatí a zakopávati je. Užívání peněz a možnost operovati jimi nabývalo hodnoty, a zcela přirozeně počal lid tuto hodnotu oceňovati, cena pak vyvíjela se, jako všude, tak i zde. poptávkou a nabídkou; per consuetudinem vznikla obecná úroková míra, a tu bylo na místě, aby zákon světský ji sankcí svou potvrdil. Ač, nestalo se tak hned a náhle, nýbrž pozvolna.²⁾

Tím objevil se ve světě titulus legis permittentis. Že bohoslovci ihned počali se obíratí titulem tím, v díle druhém jsem již vyložil.

V polovici posledního století této doby druhé vydal Benedikt XIV. ono mistrovské dílo své, které podnes nás naplňuje obdivem, konstituci „Vix pervenit“. V ní zračí se učení Církve a vyloženo duch zákonů až posud platných, z nichž ani jota se neubírá, k nimž však také ani jota se nepřidává. A což podivuhodno: do rámce encykliky té dá se i devatenácté století dobře vpravití, aniž by encyklice v nejmenším bylo činěno násilí. Směle možno

¹⁾ Úrok ze zápůjčky výrobné požadovaný není ratione mutui, nýbrž jako podíl na zisku jistém, jest to contractus societatis v jiné formě. Nepřičí se tudíž encyklice Benedikta XIV. „Vix pervenit“.

²⁾ V některých zemích, na př. v Prusku, rozeznávalo zákonodárství mezi úvěrem spotřebním (k němuž i meliorisace statků se počítala) a úvěrem výrobním pro obchod. V úvěru výrobním byl trochu větší úrok povolen.

tvrditi, že my nyní encyklice té lépo rozumíme, než snad mnohý současník. Vládněť zajisté v Církvi Duch svatý.

Byla to poslední větší enunciacie církevní o lichvě; co dále následovalo, byly jen krátké, k praktickým potřebám přihlížející odpovědi na učiněné dotazy.

V druhé polovici století osmnáctého plodnost peněz ještě více se rozmnožila, vlastně jen přirozeně vyvinula. Jakmile obchodníci smlouvami společenskými a zápůjčkami výrobními seznali, že možno operovati cizím kapitálem, užili zkušenosti té v rozsáhlejší míře. Odvážili se na podniky větší, k nimž více osob poskytl potřebný kapitál; zisk pak se dělil dle poměru vkladů. Tak povstaly již v osmnáctém století akciové společnosti; arciť že neměly toho významu, jako za našich dnů, a také nepracovaly s tímže výsledkem; ale na tom nesejde: počátek byl učiněn, alespoň onde a tudy (byť i ne všude) se zdarem.

Také zpola zapomenutý census opět nabyl platnosti, arciť ve formě trochu pozminěné; obnovily jej vrchnosti a korporace, potřebující peněz. Manipulovalo se obyčejně takto: Vláda neb obec vydávala dluhopisy či obligace na sumu nějakou, na př. na 100 zlatých; kdo takovouto obligaci koupil,¹⁾ nabyl tím práva, navždy každoročně bráti z důchodů státních neb obecných nějaký obnos, pravidelně 5%. Obnos ten vyplácel se majiteli obligace. Vrchnost anebo obec mohla obligaci splatiti kdykoliv; majitel ji vypověděti nemohl, nýbrž měl jen právo na úrok. Byl to tedy starý census. A přece zase nebyl, neboť census byl osobní neb dědičný, obligace pak spíše reální, jelikož úrok vyplácel se tomu, kdo se obligací vykázal, a majitel její ji mohl komukoliv cizímu prodati.

Dospěli jsme ku konci této druhé doby: z počátku jsou v době té peníze plodny pouze v rukou ně-

¹⁾ Koupě ty nebyly vždy zcela dobrovolny, časem bývaly i vynucovány. Zvláště beneficiím a klášterům se rozkazovalo, mnoho-li takovýchto obligací zakoupiti mají.

kterých stavů, znenáhla však nabývají plodnosti obecné.

Vrcholu plodnosti dosáhly peníze ve století devatenáctém.

Prosim však, aby mi dobře bylo rozuměno: pravím-li, že plodnost peněz dosáhla svého vrcholu, nemíním, že by blahobyť člověčenstva vrcholu svého byl dosáhl. Jsou lidé, kteří tvrdí, že plodnost peněz a blahobyť lidský v přímém poměru stejně stoupají a stejně klesají. Myslím však, že není tomu tak; byly doby, kde peníze byly úplně neplodny, a lidem se vedlo dobře; zda nyní se jim vede lépe, nevím; také nepiši o blahobytu, nýbrž o plodnosti peněz.

Století devatenácté náleží *době třetí*: peníze mohou v každé ruce býti plodny. Peníze stávají se kapitálem v tom smyslu, v jakém slovo to (kapitál) vykládá učení národohospodářské, jakožto hodnotu, jež jiné hodnoty plodí. Spočívá pak nynější plodnost peněz hlavně na tom, že skoro každý kapitál lze za peníze koupiti, jinak řečeno, že není dnešní dobou skorem žádného pramene příjmů, který by za peníze nebyl přístupný.

Pozemků, jež v dřívějších dobách stabilně v těchže rodech se udržovaly aneb v případě změny majitele jen do rukou osob určité třídy náležejících dostati se směly, dnešní dobou za peníze snadno lze nabýti. Latifundií získati může každý, kdo jen má k tomu několikrát sto tisíc, bez ohledu na svůj stav a původ. Jsou sice ještě statky svěřenské a několik málo praebend, to však v ostatním množství mizí. Kdo dnešní dobou chce býti velkostatkářem neb majitelem panství, snadno najde, co by mu vyhovělo; a nechce-li hledati, vyhledá to za něj agent neb inserát v době poměrně krátké. Či však mysl se nenese tak vysoko a kdo malým hospodářstvím se spokojiti chce, potřebuje si jen vybrati, a v každé krajině nalezne objektů dosti, jež koupiti lze; a chce-li menší nějakou část pole neb zahradu získati, snadno nalezne prodavače, neboť pozemky jsou dělitelný. Podobně má se to i s domy. Kdo

chce okusiti slasti domácího pána, nepotřebuje ničeho více než peněz; ty jsou arcíř nezbytny, avšak vše ostatní, jako příslušnost anebo právo měšťanské, jsou věci vedlejší. Dnešní dobou lze jakoukoliv sumu peněžní v kratičké době vyměnit za pozemky, tedy za kapitál čili hodnotu plodící jiné hodnoty, čímž peníze samy kapitálem se stávají.

V řemesle pak dají se mnohem větší sumy umístiti, než dříve bylo možno. Dříve rozhodovala zručnost a cechovní příslušnost, dnes jen peníze. U řemeslníků není již žádný numerus clausus,¹⁾ (jenž zájmů jednotlivce chránil), nýbrž bezměrná konkurrence, v té však nevítězí nejzručnější, nýbrž zámožný řemeslník. Řemesla zmocnil se kapitál. Dotýkám se tím velmi bolestné stránky; avšak řekl jsem již dříve, že netvrdím vzrůst blahobytu, nýbrž jen vykládám plodnost peněz. Znáť zajisté každý pořekadlo: „Řemeslo má zlaté dno“. Ano, mělo; ale přišel kapitál, a zlatem svým vyrazil řemeslu zlaté dno. Kapitalista nespokojí se dílnou, on ji proměňuje v továrnu, a každá taková továrna pohlcuje několik malých dílen. Bývali kdysi mistři, jádro měšťanstva a středního stavu; avšak již vymírají anebo degradováni jsou na pouhé dělníky; to pak, co oni kdysi vyráběli, vyrábějí nyní továrny anebo alespoň velkozávody. Než o tom jsem nechtěl psát; chtěl jsem jen uvést, že peníze lze velmi dobře v živnostenské výrobě uložit, že tedy i v tomto ohledu peníze plodny jsou, ano plodnější než sama zručnost a příčinlivost.

A pozorujme konečně obchod; ten byl vždy pramenem příjmů, jest však nyní mnohem pohodlnější, než byl dříve. O loupežných rytířích již jen se čte, obchodník však se jich nebojí. Také ho ne-

¹⁾ Liberální snaba jej odstranila; r. 1860 zavedena svoboda živností. Podivno, nedlouho na to tiž liberální živlové ze všech sil volali, aby u advokátů numerus clausus zaveden byl. Nyní vracíme se zase poněkud ke starým řádům, jelikož na každém provozovateli živnosti žádá se průkaz způsobilosti; ale jak snadno se průkaz ten obcházt, dobře jest známo.

lekají obtíže cesty. Ze svého comptoiru, aniž nohou hne, přehlíží celý obchod svůj; telegraf, telefon, pošta, chec, clearinghouse, bursa, to vše mu slouží. A musí-li již cestovati, jakých pak vlastně zakouší obtíží ve vagoně první třídy? Ba i proti možným ztrátám chrání se assekurací.

Kdo pak by nechtěl sám se obírat obchodem, účastní se obchodu cizího. A jak snadno jest koupiti akcie nějakého podniku buď obchodního buď výrobního, jako jsou železnice, doly, hutě, cukrovary, pivovary, továrny atd., pracující s cizími penězi. Ke koupi takovýchto akcií ani není zapotřebí větších sum; aby i méně zámožným umožnilo se účastnění a z něho pocházející zisk (někdy však i něco jiného!), ustanovují se podíly menší.

Komu to se nelíbí, koupí si nějakou tu obligaci, a práce jeho obmezí se pak na stříhání kuponů. A komu i to jest mnoho, má po ruce spořitelny a záložny, jež přijímajíce jeho vklady jimi na svůj vrub operují a určitý, předem již v procentech stanovený úrok vyplácejí. A právě tyto spořitelny a záložny svým úrokem nejlépe ilustrují plodnost peněz našich dob.

Za těch a takových poměrů nelze již více brániti, jestliže někdo při zápůjčce požaduje mírných úroků, neboť peníze jsou dnes a u nás plodny. Právě tak, jako majitel domu nebo pole jest v právu, žádá-li za užívání nájem nebo pacht, a to z té příčiny, že by sám předmětu užívati mohl, právě tak jest i při penězích. Majitel peněz mohl by jich sám užívat, on však ponechává užívání jich někomu jinému; a za to žádá vším právem úrok. Církev však by jej zkracovala v tomto jeho právu, kdyby chtěla mu zakazovati, aby nebral úroků, právě tak jakoby zkracovala domácího pána, jemuž by chtěla naříditi, aby z bytu nebral nájemného; proto známé ono: „non esse inquietandos.“

Pozastavme se poněkud a přehlédněme činnost Církve v různých těchto třech dobách.

Že Církev hned v prvních stoletích svého trvání tak rozhodně a přísně proti lichvě zakročila, bylo

oprávněné a moudré; a že v následujících stoletích pokračovala ve snaze své, může jí ve zlé vytýkati jen nevědomost neb zlomyslnost. Táže se jen: Kam by byla asi došla společnost lidská, nemající oněch protilichevních kanonických zákonů? Císař Justinian přiznává se, že v Thracských provinciích obilní lichváři mnohého rolníka o veškeren jeho majetek ošidili, někteří obyvatelé přehli, jiní hladem zemřeli, a bída byla právě taková, jako kdyby byli barbaři zemi zpustošili. Innocenc III. bál se, že lichvařící židé obezračí celý křesťanský svět. I opakuji otázku svou: Co by se bylo stalo, kdyby byla Církev trpěla lichvu? Dr. Jos. Kaizl (Národní hospodářství, 282) praví: „Skutečnost ze souvěkých poměrů národohospodářských pocházející, že totiž úvěru z pravidla jenom vyhledáváno bylo od dlužníků strádajících k ukojení pilné potřeby, že tudíž dlužník netěžil výrobou z peněz zapůjčených, a že průpověď „nummus nummum non parit“ pravdou byla: dodává tomuto zákazu úrokovému jakési hospodářské ospravedlnění.“ Opakuji, že jenom nevědomost neb zlomyslnost ještě může vytýkati Církvi nařízení protilichevní ze století minulých.

Tím však ještě nejsme hotovi s apologetickým naším úkolem; vždyť se jedná o Církev, a tu se dá mysliti, že protivníci po vyvrácení výtky jedné ihned mají po ruce výtky jiné. Oni totiž praví: „Třeba by i oprávněnost dřívějších úrokových zákazů byla dokázána pro tu dobu, pokud peníze byly neplodny, přece Církvi nelze prominouti, že nezměnila ihned svého stanoviska, jakmile peníze plodnými býti počaly. Mravouka katolická i nadále odsuzovala úrok jakožto hříšný, a první „non esse inquietandos“ ohlasylo se dosti pozdě.“

Výtka ta konfunduje Církev a bohoslovce, a přičítá Církvi, co škoře přičítati má. Jestliže moralisté odsuzovali úrok i v době, kdy peníze již plodnými byly, činili tak moralisté, nikoliv Církev; ostatně jsem již řekl, že nečinili tak všichni, ba naopak, že počet těch, kteří dovolenost úroků hájili, den ode

dne se množil. Ale, transeat; učinme odpůrcům potěšení to, a sledujme je na jejich pole. Tedy Církev, anebo po případě bohoslovci (dle odpůrců jest to totéž) měli i hned vystoupiti pro dovolenost úroků, jakmile peníze plodnými se staly. Dobře; řekněme „mea culpa“ či „nostra culpa“, a uznávajíce duševní nadvládu odpůrců našich a kořice se jim, jenom ještě jich poprosme, aby poučujíce nás, laskavě nám řekli: Kdy staly se peníze plodnými? Jisto jest, že jednou byly neplodny, nyní pak jsou plodny, tedy kdysi staly se plodnými. To jest historické faktum, po jehož čase se tážeme. My známe čas čili datum jiných historických událostí; my víme na př., že sv. Václav zavražděn byl dne 28. září r. 935 ráno, a tak známe dobu mnohých jiných historických událostí, nejen rok, nýbrž i měsíc, ba i den a hodinu. I prosíme tedy uctivě všech odpůrců Církve a vědy katolické, zvláště oněch mezi nimi, kteří národohospodářských studií svých k nekalým útokům zneužívají, aby přispěli nevědomosti naší, a přesně nám řekli: Kterého roku, kterého měsíce a dne staly se peníze, až potud neplodné, plodnými? *Alespoň rok*, prosíme, aby nám udán byl; měsíc, den a hodinu ani již znáti nemusíme.

Již vidím, jak ten neb onen učenec ústa svá stahuje k útrpnému úsměvu, a diví se té mé „pošetilé otázce“, a milostivě mne snad poučí, že takové přechody na poli kulturním, socialním, národohospodářském nedějí se jako bitvy za den neb za noc, neskončí se jako války za rok neb desíletí, takové přechody a přeměny že vyžadují dlouhé doby, třeba století a i více, že vůbec dějí se pozvolna, nepozorovatelně. Děkuji za poučení; to, právě to poslední jsem chtěl věděti. Mysleme si tedy nějakého bohoslovce zrovna uprostřed té přechodní doby. Zvyklý učiti se z knih, čte, co bohoslovci před ním napsali o lichvě; světa kolem sebe si mnoho nevšímá; a když i tak činí, může se mu to vykládati ve zlé, že nepozoruje přechodu, jenž pozvolna a nepozorovatelně se děje? Jest to něco divného, že na poli národohospodářském přehlíží bohoslovec, o čem

sami odborníci¹⁾ nevědí? Pochopitelně, neboť kdo pluje v proudu, nikdy nemá toho přehledu, jako ten, kdo stojí na mostě neb na vyvýšeném břehu nebo na skále nad řekou. Mimo to nezapomeňme, že nejen Církev, ale i škola jest konservativní, a že i zde platí zásada: „In dubio melior est conditio possidentis“; poněvadž pak v dřívějších letech neplodnost peněz byla notorická, což divno, že i ten, kdo pozoroval jakýsi přechod, přece jen čekal, až co se z toho vyklube? Kdyby tedy všichni bohoslovci a vůbec celá škola theologická byla pozorovala plodnost peněz, až by se stala notorickou, nebylo by možno, vykládati to ve zlé. Ale jak jsem již řekl, nebylo tomu tak; vždyť škola již v sedmáctém století horlivě se otázkou tou obírala.

Tolik na obranu školy; a nyní ještě na obranu zákonodárství církevního, jemuž se vytýká, že „pokulhávalo“ za poměry časovými, odpovídám, že přece nemohlo pokulhávat před nimi. To právě společno jest zákonodárství církevnímu i světskému, že napřed tvoří se poměry, a podle nich teprve vynášejí se zákony pozitivní, nikdy obráceně. A poukazuje-li se na to, že první výnosy úrokům přející byly dány teprve r. 1830, přidávám, že bez přímého dotazu byly by ani ty nevyšly; nebyloť jich zapotřebí; *aequiprobabilismus* a *probabilismus* byly by bez nich také sem došly, a *probabiliorismus* bez toho již umírá, ač jestliže již neumřel.

Nechť však nikdo nemyslí, že již s výtkami jsme hotovi; přichází ještě jedna, poslední, a té nečiní pouze nepřátelé Církve, nýbrž i mnozí upřímní katolíci. Rozumují takto: Plodnost peněz nyní jest očividná; proč tedy Církev neodvolá všechny své dřívější protilichevní zákony? Když druhdy slavně a rozhodně úroky zakazovala, proč neprohlásí nyní právě tak slavně a rozhodně, že dovoleno bráti

¹⁾ Ještě počátkem tohoto století někteří právníci a národohospodářští učitelé prohlašovali úrok za něco nedovoleného, a to i v té době, kdy první „*non esse inquietandos*“ již bylo prohlášeno.

úrok? Proč obmezuje se na své stereotypní „non esse inquietandos“ a vždy přidá „dummodo sint parati“?

I to má moudrý důvod svůj. Přímou, samy sebou peníze jsou neplodny a zůstanou tak až do skonání světa. Plodnými jsou pouze nepřímou, ve společnosti lidské, nalézají-li se v oběhu. Ba ani pouhá lidská společnost nestačí; ta existuje již od stvoření světa, chceme-li, od Noema, a přece byly peníze dříve i nepřímou neplodny. Ku plodnosti peněz jest zapotřebí, aby v této společnosti lidské zavládly určité poměry, takové na př., jaké právě nyní u nás jsou. Avšak zůstanou navždy, až do soudného dne? To musí býti napřed konstatováno, než možno žádati (sit venia verbo) na Církvi rozhodný a určitý výnos o naprosté dovolenosti úroků. Když Církev čelila lichvě, bylo zcela jasno, že peníze přímo i nepřímou neplodny jsou. Přímá neplodnost platí podnes, jen o nepřímou se jedná; ta však není žádným pravidlem, nýbrž výjimkou. Ona je u nás; zdali však je také v jiných krajích, v Sahare, ve vnitřní Africe, v Polynesii, v prairiích, na severní a jižní točně? Ona jest nyní, ale zdali potrvá? A přece zákony, zvláště derogující, musí míti charakter generální, musí býti pro všechna místa, pro všechny doby. Nedá se sice mysliti, že místo poměrů nynějších, plodnosti peněz příznivých, nastoupí jiné, nepříznivé, zvláště v krajinách civilisovaných a civilisaci přístupných; avšak vyloučena nikdy není a nebude alespoň možnost takovéto změny.

Svrchu jsem řekl, že snadno lze omluviti ony muže, kteří (ač byli právníky, učiteli národohospodářskými, učiteli) žijíce uprostřed přechodu národohospodářského, přece ho nepozorovali. A pro nás by takové omluvy nebylo? Dnešní dobou všude se to píše, a každý to ví, že opravdu v přechodě jsme, ale také jisto jest, alespoň pravděpodobno, že nelze nám postřehnouti všechny jeho podrobnosti.

Že v přechodě jsme, dokazuje již i stálá fluktuace národohospodářských poměrů.

Jest tomu nyní čtvrt století; ve Vídni finančním světem otrásl známý „krach“; boháči přes noc stali se žebráky. Nebyl to jediný svého způsobu krach, Berlín, Paříž a jiné bursy v podobných specialitách také něco dovedly. Podobná událost byla by ve středověku naprosto nemožna. Jest to znamení stálých poměrů?

Před krachem mluveno velmi mnoho o plodnosti peněz; aby ta se mohla neobmezeně vyvinouti, musily r. 1866 a 1868 zrušeny býti zákony proti lichvě. Stalo se tak. A stoupl tím blahobyť? Anobě stoupla plodnost peněz? Před 30 lety nebylo lze, ani na dobrou hypoteku získati zápůjčku pětipercentní, platilo se ze zápůjček 6%, 8% ba i více. Každá spořitelna a záložna dávala 5% na vklady, mnohá i 5½% nebo 6%. A dnes? Jen ozvatí potřebuje se majitel dobrých realit, a dostane zápůjčku na 5%, ba i na 4%, spořitelny pak a záložny již jen některé úrokují vklady s 4%, jiné s 3½%, a některé ještě níže. Jsou-li však úroky ve spořitelnách a záložnách obrazem plodnosti peněz, pak jest samozřejmo, že plodnost peněz klesá; a to nesvědčí o ustálených poměrech.

Jest zcela přirozono, že plodnost peněz měříme dle úroků spořitelen a záložen, avšak úrok (a tedy i plodnost peněz) nestojí v přímém poměru ke kultuře a národohospodářskému vývoji. Praví Dr. J. Kaizl (Nár. hosp. str. 281): „Úrok v zemích národohospodářsky pokročilých bývá nižším, než v zemích menší hospodářské kultury; lze pravidlem vytknouti, že úrok u vývoji a pokroku poměrů národohospodářských má tendenci klesavou.“

V posledních letech klesl úrok k „žalu“ všech kapitalistů dosti značně. Jak bude za 10, za 50, za 100 let? Klesne dále ještě, či stoupne opět?

Kdyby dnes Církev slavnostně prohlásila, že dovoleno bráti a žádati úrok, nutně by ihned připojiti musila, do jaké výše ad extremum jíti se smí; sic jinak by nesvědomitý člověk žádaje a vymáhaje 100% neb více mohl se na církevní dovolení odvolávati. Avšak výši úroku při dnešní fluk-

tuaci determinovati nelze. Sazba, jež dnes zdá se býti přiměřenou, za jeden lidský věk může býti přemrštěnou anebo příliš mírnou. Však zákony se nedávají, aby po době jednoho lidského věku musily zase býti měněny. Proto oprávněno jest vyčkávací stanovisko Církve, a ona sotva asi jiné zaujme. A čeho by nám ještě bylo třeba? Že se nyní úroky žádati a bráti smí, prakticky jest jisto (*certitudo practica*), třeba by theoreticky ještě pochybno bylo (*dubium speculativum*); a v jaké výši úroky bráti se smějí, o tom nechť pojedná škola; toť úkol jí přiměřený. Nechť škola vždy všechny okolnosti dobře uváží, a pak dle důvodnosti úsudek svůj pronese.¹⁾

Chci zakončiti tento čtvrtý díl výkladem, jak věda dnešní dobou rozumí titulu *de lege permittente*. V historickém přehledě uvedl jsem jednotlivé důvody, jež svědčí pro i contra, avšak tam nebylo příhodného místa, posouditi je, jelikož předesláno býti musilo, co v díle třetím a čtvrtém psáno; nyní můžeme doplniti, co tam opomenuto.

Slyšme a posuďme nejprve důvody, které se uvádějí proti oprávněnosti tohoto titulu; seznáme snadno, že udržeti se nedají. První důvod, jenž se odvolává na zásadu: „*nummus nummum non parit*“ a jenž zakládá se na neplodnosti peněz, již jest vyvrácen. Také druhý důvod, že lichva jest proti zákonu přirozenému, nemá žádného významu; dokázali jsme, že zákon přirozený zakazuje žádati úplatu za užití věci neplodné, nikoli však za užívání věci plodné, jakou alespoň nepřímo dnes peníze jsou. Ale i třetí důvod pozbývá své síly; odvolává se na Písmo svaté, výroky svatých Otců, sněmy církevní a konstituce papežské, ale s dostatek již vyloženo, jak jim rozuměti jest. Nelze nám tedy přistoupení na důvody, jež se uvádějí proti oprávněnosti titulu zákona světského o úrocích.

Spíše přidržíme se strany opačné, ačkoliv dlužno nám uznati, že i zde všechny důvody za přesvědčující bráti nemůžeme, nýbrž jen některé. Tak se ne-

¹⁾ V posledním díle promluvíme o výši úroků.

srovnává se skutečností, že při každé zápůjčce musil se vyskytnouti některý ze tří dovolených titulů. *Periculum sortis* lze obejítí hypotekou a zástavou neb ručením; *poena conventionalis* odpadá úplně, splatí-li dlužník v pravý čas svůj dluh; a že by vždy bylo se zápůjčkou spojeno *damnum emergens* neb *lucrum cessans*, jest jakási *petitio principii*; neboť jen proto jest s bezúplatnou zápůjčkou vždy spojena škoda vzešlá, poněvadž jinak by bylo možno peníze zapůjčené uložití na úroky; ale o dovolenost těchto úroků se jedná; ostatně přiči se náhled ten i bulle Benedikta XIV. Taktéž nemístno jest, přibíratí smlouvu trojí (*contractus trinus*), jelikož té lze jedině při úvěru výrobním, nikdy však při úvěru spotřebném užití. Rovněž se nám nezamlouvá *volati dominium altum*; nehodí se zde dobře, a mimo to zapomíná se, že spravedlnost žádá, aby při vykonávání tohoto vrchního vlastnictví postiženým poskytnuta byla přiměřená náhrada, o čemž při úroku není ani zdání. Naproti tomu plně přilnouti musíme k důvodu poslednímu, jenž opírá se o plodnost, alespoň nepřímou plodnost peněz v našich dobách; jestiž pak věci zákona světského, konstatovati tuto plodnost a po případě ji oceniti.

Máme zde něco podobného, jako při všech zákonech, které vrchnost světská o poměrech majetkových vydává. Základem jejich jest zákon přirozený, a potud arciž jest zcela správně, že nemůže světská vrchnost ničeho, co zřejmě a jasně zákonu přirozenému se protiví, dovoliti neb právoplatně naříditi; kdyby pak světská vrchnost přece tak učinila, nevázaly by zákony její (*lex sit honesta et justa*), a Církev by byla úplně v právu, kdyby v úkolu svém, jakožto interpretka zákona přirozeného Bohem povoláná, pronesla své: „*Non licet*“. Jinak však se má věc, jestliže vrchnost světská, úplně se držíc v rámci zákona přirozeného, své zákony pozitivní dává o poměrech majetkových; ty jsou ve svědomí závazné, a Církev nemá žádného práva, míchatí se do nich. „*Neutra alteri subijcitur, neutra alterius indiget consensu vel approbatione, neutra potest ad*

suum forum trahere, quae ad alterius forum spectant.“ Encykl. Lva XIII. lz 1. listop. 1885.

Snad nám to také dřívější rozhodné a nynější vyčkávací stanovisko Církve objasní. Pokud peníze byly notoricky neplodny, bylo to úkolem Církve, vykládati zákon přirozený, učiti, že lichva se mu přičí; když však peníze se staly plodnými, a nepřičilo se zákonu přirozenému. žádati a bráti úrok,¹⁾ přešla věc v kompetenci státu. Jeho pak úkolem jest, aby

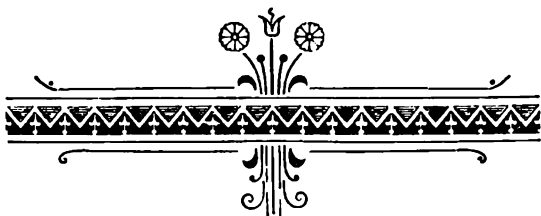
1. plodnost peněz konstatoval, a aby

2. plodnost peněz ocenil, čili úrokovou míru stanovil. To by byla zákonem stanovená cena (*pretium legale*) za povolené užívání peněz; kdyby však stát neuznal za dobré, nařízení vydati o věci té, rozhodovala by cena obvyklá (*pretium vulgare*) neb cena umluvená (*pretium conventionalo*).

Není tedy *titulus permittentis legis civilis* titulem naprostým, nýbrž jen podmíněným; platí pouze tam a pouze tenkrát, kde a kdy peníze jsou plodny.

V takovém však případě stává se nejen dovoleným, nýbrž někdy i závazným, čehož zvláště při vyměřování restituce nutno dbáti. Dlužno totiž někdy restituovati *fructus naturales*. Úroky pak dlužno čítati k nim; jsouť *fructus civiliter naturales*.

¹⁾ Codex Justinianův a koncesse některých světských vrchností ve středověku úrok dovolující (jichž jednání Klement V. na sněmě Viennském odsuzuje) a různá jiná povolení lichvy proto nemohla státi se právoplatnými pro *foro interno*, že přičila se zákonu přirozenému.

V.

Co jest lichva?

Jinak vykládá lichvu bohoslovec, jinak právník, jinak muž z lidu.

Bohoslovec pojímá lichvu podle definice církevní, obsažené v bulle Lva X. na sněmě Lateranském V. a v encyklice papeže Benedikta XIV. Ačkoli však tato definice lichvy se nezměnila, přece pozměnily se předměty, na něž se aplikuje neb aplikovati může, a mnohý čin, který jindy rozhodně za lichvářský by pojat byl, dnes této výtky jest úplně prost. Lichva jest těžení ze zápůjčky věci neplodné; poněvadž pak peníze dnes jsou věci plodnou, těžení ze zápůjčky peněz do jisté míry jest lichevní výtky prosto. Dodávám: „do jisté míry“, chtěje tím naznačiti, že úrok do jisté míry jen (o jejíž výši později pohovořím) jíti smí, tu však že překročiti nesmí. Obdobnost nám věc vysvětlí. Mravouka má paragraf s nápisem „Causae a furto excusantes“ a pod záhlavím tím dvojí se vyskytuje bod, *necessitas extrema* a *compensatio occulta*; abych věc zbytečně nešířil, zůstanu při tajném odškodnění. Dejme tomu, že by někdo za okolností z mravouky známých měl právo na tajné odškodnění v obnose 100 zlatých; nekrade, pokud uedostoupí a nepřestoupí sumy té;

ale třeba jen krejcar sumu tu přesahující již by byl ukradený; *causa a furto excusans* sáhá pouze až po určitý obnos 100 zlatých. Podobně i *titulus ab usura excusans* sáhá jen až k určité výši; výtěžek až po tuto výši není usura, není lichva, ale již krejcar tuto výši přesahující jest usura, jest lichva. Z toho také již poznáváme, co je zvláštní zlobou lichvy (*specifica malitia usurae*), již se od každého jiného hříchu a vůbec od každého jiného činu liší. Jest to ono protiprávně požadované a přijaté *superplus*. Dejme tomu, že někdo (po uvážení všech okolností a titulů) by byl oprávněn, že zapůjčených peněz brátí n zlatých úroků; on však bere více, totiž m zlatých: jednání jeho jest lichevní, a zvláštní zloba jeho hříchu spočívá v tom, že protiprávně žádal a přijal $m - n$ zlatých čili, že poškodil svého bližního o $m - n$ zlatých a sobě je přivlastnil.¹⁾ Ten pak jest rozdíl mezi dobou starší a dnešní, že dříve celý výtěžek m byl protiprávní lichvou, kdežto dnes jest pouze *superplus* $m - n$ lichevné. — Poněvadž pak každé poškození bližního a přivlastnění si cizího majetku jest porušením směnné spravedlnosti a proto povinnost náhrady v zápětí má, jest lichvář povinen restituční; není však povinen nahraditi celý výtěžek m , jako v dobách dřívějších, nýbrž pouze $m - n$.

Úžeji než bohoslovec pojímá u nás lichvu právník, jemuž směrodatným jest zákon ze dne 28. května 1881. Týž liší se od zákonů až do r. 1868 platných tím, že nehledá lichvu v překročení maximální dovolené míry úrokové, nýbrž v možných následcích některých úmluv při zápůjčce. Tu pak stává se, že mnohá zápůjčka, jež před rokem 1868 lichvou byla, po roce 1881 jí není, a to proto, poněvadž jí okolnosti v zákoně vytčené scházejí; ale obráceně, nikdy nestává se, že by po roce 1881 nějaká zápůjčka mu-

¹⁾ Bylo by však omylem, souditi z toho, že lichva od úroku liší se pouze *quantitativně* ($m > n$); liší se i *qualitativně*, neboť jakmile se překročí dovolená míra n , stává se výtěžek nedovoleným, a dovolené od nedovoleného liší se vždy *qualitativně*.

silu býti prohlášena za lichevní, která před rokem 1868 prošla; neboť okolnosti vytčené jsou takové, že jen při nemírném úroku vyskytnouti se mohou. Ačkoliv tedy zákon nemluví explicitě o přemrštěném úroku (leďa bychom snad slova v § 1.: „svou bezměrností“ tak vykládati chtěli), mluví o něm přece implicitě, a k tomuto (implicitě obsaženému) momentu jiné ještě (explicitě) momenty přidává. Dopouští se totiž přečinu lichvy, kdo lehkomyšlnosti dlužníkovy nebo jeho nouze, mdlého rozumu, nezkušenosti nebo rozčilenosti myslí zneužívaje dává sobě neb někomu jinému takovou výhodu ve jmění přislíbíti nebo poskytnouti, která by svou bezměrností mohla dlužníka, co se týče hospodářství, ve zkázu uvésti nebo k ní přičiniti. Lichva však není obmezena pouze na zápůjčky, nýbrž v každém poskytování úvěru za výše řečených okolností jevití se může. Trest, jež na přečin lichvy uvaliti lze, jest tuhé vězení jednoho až tří měsíců a pokuta 100 až 500 zlatých. Za některých okolností, jako provádí-li kdo lichvu za živnost a z obyčeje, může býti trest zostřen. Lichvář ze řemesla může býti trestán tuhým vězením od 6 měsíců až do 2 let, pokutou peněžitou 1000—3000 zlatých a vyhoštěním. Odsouzení pro přečin lichvy má tytéž účinky, jako odsouzení pro přestupek podvodu (ztráta šlechtictví, čestných vyznamenání, titulů, řádů atd.). Trestuhodnost pomine, když věřitel, prve než veřejný žalobník neb trestní soud o tom skutku vědomosti nabude, jednání zákonu odporující zdvihne a dlužníkovi to, co přes míru obdržel, i s úroky zákonem vyměřenými navrátí, a to od toho dne, kdy to obdržel. Jinak ještě pomine trestnost promlčením, jako u jiných přečinů, za podmínek o. z. tr. §§ 531—532 po roce, nárok soukromoprávní trvá však i potom ještě, až i sám promlčením propadne.

Nezávislý na názoru bohosloveckém a právníckém jest názor lidu o lichvě, jenž užívaje slova toho ve smysle nejširším, každého nazývá lichvářem, kdo zápůjčkou bližního utiskuje. Ne tedy jenom lichva ve smyslu mravouky katolické a lichva ja-

kožto přečin neb přestupek ve smyslu trestního zákona, nýbrž i mnohý jiný ještě čin nazývá se u lidu lichvou, ač jí není. Mravouka řadí takovéto činy pod jiné hříchy, jež vesměs buď se přičií spravedlnosti anebo alespoň lásce k bližnímu; některé spadají i pod trestní zákon. Dlužno ostatně přidati, že leccos, co lid lichvařením nazývá, samo o sobě čili ex objecto suo není zlé (na př. jestliže věřitel nežádá ihned zaplacení úroků, ke kapitálu je přiráží), avšak z účelu svého čili ex fine suo zlým se stává (hoví-li věřitel dlužníku proto, aby jej bezstarostným učinil a dluh aby vzrůstal, on pak, aby udeře naň, kdy nejméně platiti může, statku jeho lacině se zmocnil). Myslím, že je zcela zbytečno, abych líčil praktiky lichvářských těch pijavic. Ostatně lichva byla u lidu obecného vždy v opovržení, nejen dříve, ale i nyní, a jest to skorem největší potupou, již možno ve tvář uvrci hamižnému vydřiduchu, řekno li se mu do očí, že je lichvář.

Přicházím nyní k otázce, jež zajisté jest punctum saliens, a zní: Jak vysoký smí býti ujednaný úrok? Již výše jsem řekl, že jest to otázka, na niž škola odpověď dáti má.

Pokud ještě v platnosti byly u nás o. z. o. §§ 993 až 1000, snadná byla odpověď; kde totiž zákon světský stanoví míru úrokovou, závazným jest nejen pro foro civili, nýbrž i pro foro conscientiae, a míru jím stanovenou dlužno považovati za maximální. Avšak r. 1868 zrušeny byly zákony ty, a roku 1881 nebyl žádný maximální úrok zaveden.¹⁾ Nezbývá

¹⁾ Míra maximální dělala poněkud obtíže. Nahlíželo se, že možno někdy platiti více než 5—6 proc., a že to leckdy jen překáží, nesmějí-li úroky 6 proc. přesahovati, že na př. leckdos, jen aby dostal peníze, rád by dal 7—8 proc., ale kapitalista nepůjčí mu; na zákonitý úrok proto ne, poněvadž sám peníze své výhodněji uložit může, a na vyšší úrok proto ne, poněvadž se bojí zákona. Tím pak oběh peněz trpí, sужuje se. Při větší míře úrokové by se uvolnil. Proto v návrhu zákona, jak jej poslanecké sněmovně podala vláda, stanovena maximální míra úroků na 10 proc. Během debaty však bylo na to poukázáno, že všude tam, kde nižší úrok obvyklý jest, objeví se pak snaha, zvýšiti

nám tedy nic jiného, než úvahou dospěti k mínění důvodnému (*opinio probabilis*).

Jelikož oprávněnost úroků jedině na plodnosti peněz spočívá, je samozřejmo, že výše úroku maximálního závisí na plodnosti peněz. Peníze však nejsou samy sebou plodny, a tak výtěžek z peněz nelze bráti za *fructus naturales*; jsou to spíše *fructus industriales* nebo *fructus mixti*, získané prací a námahou. Ať totiž přihlížíme k zemědělství, ať k průmyslu, ať k obchodu, vždy zapotřebí jest jakéhosi přičinění, peníze učiniti plodnými; a kdyby nic jiného nebylo, již samotné vyhledávání plodného předmětu, jenž za peníze opatřen neb zřízen býti má, lze nazývati prací; každá práce pak (užitečná) má nárok na nějakou odměnu. Dejme tomu, že by v určitém případě výtěžek z kapitálu byl v a námahu, kterou výtěžek ten dobyt byl, že by bylo lze oceniti p ; pak jest samozřejmo, že plodnost peněz lze oceniti formulkou $v - p$. Dejme tomu dále, že by kapitál byl vypůjčený; tuť jasno, že úrok nesmí přesahovati $v - p$, sic jinak by dlužník přišel do škody; úrok spíše musí značně pod $v - p$ klesnouti. Děje se zde obdobně jako při pachtu pole. Dejme tomu, že by výtěžek z pole byl v a práce pachtýřova by mohla ceněna býti na p ; pacht nesmí přesahovati $v - p$, sic jinak by pachtýř měl škodu; spíše musí pacht značně klesnouti pod $v - p$; vždyť pachtýř chce vydělati, a proto pole pachtuje; p však nemůžeme označiti jako jeho výdělek, to jest pouze úplata jeho práce; tu by byl vydělal, kdyby byl pracoval i jinde. Zde však pracuje v podniku svém, za který sám na se bere *risico*, při kterém nejen získati, nýbrž i ztratiti může; tuť pak samozřejmo, že i z toho $v - p$ musí mu ještě něco připadnouti za podnikání a *risico*, a proto musí pacht i úrok značně pod $v - p$ klesnouti.

jej. Panská sněmovna zrušila v § 1. pevnou míru maxima (a ještě některé jiné změny co do trestu provedla). Poslanecká sněmovna pak zákon přijala tak, jak z panské sněmovny vyšel.

Formulky tyto dají se theoreticky velmi snadno vyvinouti, avšak prakticky mnohým podléhají obtížím. V jednotlivém případě snadno bude stanoviti v ; trochu obtížnější, ač ne právě nemožno, bude určití p , čímž pak dá se v jednotlivém případě určití $v - p$ čili plodnost kapitálu. Poněvadž však tato plodnost v různých podnicích bude různá, musíme přihlížeti k průměrné plodnosti kapitálů, kterou arcit jen přibližně posouditi lze; průměrný pak úrok, tedy *obyčejný úrok musí býti značně nižší než průměrná plodnost kapitálů*. Jen tak může zápůjčka dostáti úkolu svému. Kde však obyčejný úrok průměrné plodnosti peněz se blíží aneb ji docela i převyšuje, stává se zápůjčka lichvou a jest záhubou národohospodářského života.

Jak již několikráte jsem podotkl, dvojí lze (dle účelu) rozeznávati zápůjčku: výrobnou a spotřebnou.¹⁾

Zápůjčku výrobní neb produktivní uzavírá dlužník, chce-li něco výnosného podniknouti, nemaje k tomu potřebných kapitálů. Zápůjčku spotřebnou neb konsumptivní uzavírá dlužník, který v okamžité tísní potřebuje peněz a nemá jich. Dvě pak jsou věci, jimiž obojí zápůjčky ty se liší a na něž při vyměřování výše dovolených úroků hleděti se musí, totiž:

1. V zápůjčce výrobní peníze skutečně plodnými se stanou a úrok věřitelův jest podíl na plodu, takže takovýto úvěr, byť i nebyl přímo smlouvou společenskou, přece jest jí alespoň velmi blízek; v zápůjčce spotřebné však peníze mohou býti plodnými (aniž by však skutečně plodnými se staly), a nárok věřitelův na úrok jest nejvíce *lucrum cessans*. Ačkoli věc ta nepadá mnoho na váhu, jelikož dlužník vypůjčiv si quasi-plodné peníze musí za užití jich platiti, právě tak jako pachtýř musí platiti pacht

¹⁾ Náhledy o rozvrhu tom jsou různé; někteří staví jej v čelo svých úrokových teorií, a domnívají se, že z něho vše, i oprávněnost úroků vyvinouti se dá; to není zcela správné. Jini mylně vykládajíce encykliku Benedikta XIV. rozvrh ten zhoла zavrhuji; pravda leží asi uprostřed.

z pole, ať ho užívá neb neužívá, a nájemník nájem z bytu najatého, ať v něm bydlí či nebydlí: přece jen jest jasno, že při úvěru ryze výrobním, jež dlužník za výrobní vydává, a o němž věřitel přesvědčen jest, že je výrobním, dá se omluviti poněkud vyšší úrok, poněvadž dlužník skutečně více vydělává; však také větší se žádá činže, pronajímá-li se nějaká místnost jakožto krám, menší však se žádá činže, má-li tatáž místnost sloužiti jen za jednoduchý byt ueb skladiště.

2. Při uzavírání zápůjčky výrobní dlužník jest nepoměrně svobodnějším, jelikož ho k tomu nic nutí než jediná touha po zisku. Můžeme za to míti, že pravděpodobnost a výši tohoto zisku dobře uvažuje a tedy ví, jak daleko při vyjednávání úroků jíti smí, aniž by si ublížil. On každému utiskování skutečně ubrániti se může, a neubrání-li se, dlužno to připisovati jeho vlastní liknavosti. A proto, platí-li poněkud vyšší úrok, nelze mluvit o bezpráví, jen není-li úrok příliš vysoký; scienti et consentienti non fit injuria; obdobně neděje se křivda tomu, kdo moha si voliti mezi více byty, dobrovolně najímá byt příliš drahý a přeplacený. Proto při zápůjčce ryze výrobní praesumce již předem mluví pro spravedlnost úroku, třeba by i jinak zdál se trochu vysokým. Jinak při zápůjčce spotřebné; tu dlužník není svoboden, jelikož se dlužiti musí, ať chce nebo nechce; po případě, žádá-li věřitel vyšší úrok, dlužník nemůže se brániti; a proto také při takové zápůjčce, a zvláště při ní, nespravedlivé utiskování dlužníka přílišným úrokem jest možné, ačkoliv právě zde veškerá oprávněnost schází; neboť bída jeho není žádným titulem ke zvýšení úroků, právě tak, jako hlad kupujícího není důvodem ke zvýšení ceny chleba.

Podaří-li se nám tedy v další úvaze naléztí nějakou přiměřenou maximální úrokovou míru při zápůjčkách vůbec, myslím, že při zápůjčkách ryze výrobních, jež dlužník za takové vydává a jež věřitel jakožto takové zná, není lichvou a tudíž také není

hříchem, vyjednají-li hned předem (nebo později tak žádati není dovoleno) úrok o něco vyšší, než maximální obyčejný; a přihlížíme-li ke praxi, jež ve mnohých světských zákonech se jevila, řekli bychom, že při úvěru ryze výrobním dovoleno jest žádati o 2—3% více. To míním při takových zápůjčkách, kde podnikatel veškeré risico možného nezdaru sám na sebe bere a věřitel o svou jistinu báti se nemusí. Kde však věřitel sdílí se s dlužníkem o risico, takže místo úroku po případě i ztrátu míti může, nastupuje titul *periculum sortis*¹⁾, a tu i velmi vysoká procenta, třeba i alterum tantum, ba třeba i více ještě, jen pokud přiměřena jsou formulce *v—p*, oprávněna jsou a nemohou za lichvu býti považována.

Předeslav tuto poznámku, chystám se již, abych číselně dovolená procenta stanovil.

Vzhledem k úrokové míře po dlouhý čas u nás zákonitě a do jisté míry dosud platné,²⁾ z níž i jakýsi zákonitý obyčej se vyvinul, dlužno úrok 5 až 6% považovati za spravedlivý; ba myslím, že ani 8% nelze ještě lichvařením nazývati, vzhledem k tomu, že na dotaz Arianenského generálního vikáře, zdali lze trpěti praxi těch, kteří nechtějí jinak zapůjčiti leč na 8%, sv. Kongregace Inquisice a Officia dne 18. prosince roku 1872 odpověděla: „*Dummodo sint parati stare mandatis S. Sedis, non esse inquietandos.*“ Vím sice, že dotaz učiněn i odpověď dána před 23 lety, kde peníze byly trochu dražší než teď, a spořitelny i záložny větší úrok platily; avšak „*ubi lex non distinguit, neque nos distinguere debemus*“. Ba Lehmkuhl, zdá se (ač rozumím-li mu dobře, I. 1108), že by dovolil až i 9%; ale jsou to již léta, co to psal. Dnešní dobou žádný rozumný člověk, ač poskytuje-li jistotu, ani 9% ani 8% úroku nedá, jelikož snadno nalezne úvěr laciný; na taková a

¹⁾ Známé tři tituly, ač se jich již neužívá, přece ještě nepozbyly oprávněnosti své tam, kde se skutečně vyskytují.

²⁾ Náleží-li totiž někomu ze zákona úroky, jichž výše stanovena nebyla.

větší ještě procenta dluží se již jen marnotratný, nedospělý zhýralec.

Při úvěru ryze výrobním dovolíme tedy sice vyšší procenta, ale při úvěru vůbec myslím, že dnes, kdy tyto řádky píši, maximální míra úroková nesmí přesahovati 8‰.

Může však věřitel ze zápůjčky na krátkou jen dobu poskytnuté počítati úroky na dobu delší, ač jestliže tato nepřesahuje nejmenšího účetního období v peněžním oběhu obvyklého. Vysvětlím to příkladem: záložny naše obvykle počítají úroky od 1. a 15. každého měsíce a platí je také jen do 1. neb 15. dne v měsíci; kdo by tedy, maje kapitál nějaký v záložně uložený, dne 13. jej vyzvedl a dne 17. zase vložil, ztrácí úroky celého měsíce, ačkoliv kapitál jen 4 dni byl venku. Jestliže kapitál ten vyzvedl, chtěje tím někomu poskytnouti zápůjčku, není přemrštěna jeho žádost, žádá-li úroky jednoho měsíce. (Obvykle se u záložen den poskytnuté zápůjčky a učiněné splátky zakulatí tak, ¹⁾ že se úrok počítá, jakoby zápůjčka byla již nejpozději minulého 1. neb 15. poskytnuta a teprve nejbliže příštího 1. neb 15. splacena. Při zápůjčkách na delší dobu se tím arcíť mnoho nemění, jelikož skutečná difference měsíc přesahovati nemůže.

Zdaž dovoleno jest, žádati úroky napřed? Zákon světský to dovoluje. Někteří se domnívají, že se to přičí právu přirozenému, poněvadž neslušno jest, žádati na někom plat za užívání peněz, dokud z nich ještě nevytěžil. Nesdílím náhledu toho, ačkoliv při pachtu důvod uznávám; při pachtu také jest věc jiná, neboť z pole těží se plodiny, které teprve prodány býti musí, aby pacht zaplacen býti mohl; ale zase jiná jest věc při zápůjčce. Strhují-li se totiž úroky hned předem, jest účinek toho ten, že dlužník dostává menší zápůjčku, než nominálně zní; platí tudíž z menšího kapitálu týž úrok, čímž se pro-

¹⁾ Při zápůjčkách na směnky se tak neděje; ty se počítají od libovolného data na určité období.

cento zvyšuje. Předběžné placení úroků jest zakryté zvýšení procenta; a tím právě může se státi lichevním, překročí-li totiž dovolenou míru. Dejme tomu, že by někdo poskytl zápůjčku na $6\frac{1}{8}\%$; strhl-li si úroky na 1 rok napřed, zapůjčil vlastně na $6\frac{3}{8}\%$; strhl-li si je na 2 léta napřed, zapůjčil již na $13\frac{1}{3}\%$; strhl-li si je na 3 léta napřed, žádá 22% . Obyčejná procedura v záložnách je, že se platí úroky na půl léta napřed; tím se procento nezvyšuje příliš; 6% mění se na $6\frac{1}{2}\%$. Proto nelze mnoho namítati, vybírá-li věřitel (na př. záložna) při mírných procentech na krátká období (nejvýše na půl roku) úroky napřed; však domácí páni také vybírají činži na čtvrt léta napřed.

Je lichva těžkým či lehkým hříchem?

To závisí na obnosu vylichveném, t. j. na oné sumě, jež přes dovolený úrok byla vybrána. Aby pak lichva byla hříchem těžkým, musí obnos ten obnáseti tolik, co při krádeži již k těžkému hříchu patří. Lichva posuzuje se stejnými pravidly jako krádež. Relativa norma materiae gravis in furto¹⁾ jest zároveň stupnicí pro lichvu. Co je pod ní níže, jest hřích lehký, co výše, jest hřích těžký. Zdali více lehkých hříchů lichevních srůstá, dlužno posouditi dle těchž pravidel, dle kterých se posuzuje, zdali více menších krádeží srůstá čili nic.

Chci ještě krátce přidati, co činiti jest kněži v duchovní správě a zpovědnici vůči lichvě a zápůjce.

Tázán jsa o radu (což arci řídkým asi bude případem), poradí jen takové podniky, jež nejsou nikterak z lichvy podezřelé; při zápůjce povolí jen

¹⁾ Pro naše kraje a poměry jest relativa norma materiae gravis in furto, jak následuje: Těžkým hříchem jest, ukrásti člověku velmi bohatému asi 20 korun, člověku bohatému asi 10 korun, člověku středního stavu neb neznámému asi 5 korun, člověku zijícímu z denní mzdy asi 2 koruny, chudému asi 1 korunu; je-li však okradený velmi chud a bíděn, již krádež několika haléřů může se státi hříchem těžkým.

mírný úrok, nejvýše 6 procent; dnešní dobou jest toho dost. Nejsa tázán, nejlépe o podobné věci ani se nestará, leda by snad při nějaké úmluvě, jež uzavříti se má a o níž kněz známosti nabyt, lichva byla příliš zřejmá, a on by doufati směl, že napomenutím svým něco pořídí.

Jak knězi ve zpovědnici vůči lichvě jednati jest, nechci šíře probíráti; celkem platí tatáž pravidla, jako při hříších všech vůbec a při hříších proti směnné spravedlnosti zvlášť; vynechávám tedy (mimo jiné), jak si počínati jest, ví-li zpovědník odjinud, než ze zpovědi o lichvě poenitentově, aneb je-li poenitent bona fide; píšeť o tom každá pastorálka a příručka pro zpovědníky; i obmezují se pouze na to, co lichvě specificky přísluší, najmě však na restituci za ni.

Tu dlužno dobře rozeznávati, zdali objevuje se nám ve zpovědnici ojedinělý lichevní čin (*usura actualis*) aneb celá jejich řada (*usura habitualis*).

Při ojedinělém činu stojí praesumce pro kajícího, a v pochybnosti spíše dlužno za to míti, že lichva spáchána nebyla. Zpovědník nejprve přihlíží k tomu, jak vysoko je úroková míra; zdá-li se mu příliš vysokou, zkoumá, neopravňuje-li tuto výši některý z uznaných titulů; nedá-li se žádný z těch titulů uvésti, ptá se, k čemu dlužník peněz potřeboval (aby věděl, byl-li úvěr výrobní či spotřebný). Při úvěru výrobním bylo by zkoumati, zdali dlužník nevydělal úvěrem více než platil úroků, a je-li tomu tak, není třeba ukládati náhrady, jelikož dlužník netrpěl škody; praesumce je, že dlužník více vydělával, sic jinak by byl zajisté se nedlužil anebo dluhu zbavil. Při úvěru spotřebném, jenž bez oprávněného titulu byl na vyšší úrok uzavřen, nezbývá nic jiného, než uložití náhradu; není však poenitent povinen, nahraditi celý úrok, nýbrž jedině to, co přes maximální spravedlivý úrok byl přijal.

Jinak však dlužno si počínati, nejedná-li se o čin ojedinělý, nýbrž o celou jich řadu, t. j. je-li poeni-

tent lichvářem ze řemesla. Tu by bylo vyptávání a zkoumání zpovědníkovo zcela zbytečno; praesumce je proti poenitentovi, a třeba i v některém jeho obchodě vyšší úrok dal se omluviti, zajisté ne ve všech. Tu nelze jinak jednati, než jak prof. Dr. Pecháček (Zpovědnice, str. 400) stručně a jadrně udává: „Lichvář nemůže býti rozhřešen, dokud své hanebné živnosti nezanechá, statku nespravedlivě nabytého nevrátí a škody bližnímu způsobené nenahradí.“

Jestliže lichvář sám nenahradil, přechází povinnost restituce na jeho dědicě; vylichvařený peníz jest „res aliena“.

Lichvář v obci jest veliké zlo; jestiž „člověk přísný a neúprosný; bere, čeho nepoložil, a žne, čeho nerozsíval“; nepracuje, a přece jí, nenamáhá se, a přece tyje; práci zaň vykonávají jeho otroci, upoutání na řetěze neviditelném sice, ale pevném a nezlomném. Dvojím způsobem průhrěšuje se lichvář proti společnosti lidské, negativně i pozitivně: negativně, neboť jest členem neužitečným, neproduktivním; pozitivně, neboť ničí jiné, užitečné, produktivní členy. Má arcit život pohodlný, vybírá jen v určitý den bezměrné úroky své; a proto pokušení k tomuto hříchu dosti značně láká; zdaří-li se jedna lichva, vyhledává druhou, a zalichvařil-li si několi-krát, již toho nenechá tak snadno. Zloděj, když si „ušetřil“ něco jmění, zanechá svého „řemesla“; lichvář, nabyt-li peněz, nanejvýš snad pole činnosti změní. A žádný stav není před touto pijavicí jist, mimo jediný: jen ten se jí báti nemusí, kdo nic nemá.

A že lichvář nepřestane jen na vysokých úrocích (ač by již toho bylo dosti), jest známo. Jestliž krutý a nemilosrdný k dlužníkům svým, jako Shylok stojí nezломuě na domnělém právu svém; jím nehne ani bída a utrpení, ani pláč a nárek, ani slza a prosba. Umí sice i on někdy milosrdným býti, ale běda, třikráte běda člověku, jemuž po svém rozumu milosrdným jest; nežádá hotového zaplacení úroků, nýbrž přirazí je ke kapitálu a třeba i něco ještě při-

půjčí, ale jen potud, pokud stačí jmění dlužníkovo; pak naň uhodí — a z majetku vyžene.

Dobře to znal pěvec žalmu 108.; mnohé a strašné kletby chrlí na nepřítele svého, a není nejmenší z nich ta, jež zní: „Scrutetur foenerator omnem substantiam ejus: et diripiant alieni labores ejus. — Ať přehlédá lichevnsk veškeren statek jeho a ať rozeberou cizí nábytek jeho.“

Vzdělávací knihovna katolická

přinesla doposud následující spisy:

Svazek I.: „**Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních**“. Sepsal kanovník F. Duilhé de Saint-Projet. Přeložil Dr. A. Podlaha. Cena 2 zl. 10 kr.

Svazek II.: Dra Jana Sýkory „**Umučení a oslavení Pána našeho Ježíše Krista podle čtyř evangelii**“. Četná vyobrazení v textu a 2 přílohy. Cena 3 zl.

Svazek III.: Dra Pavla Vychodila „**Básnictví a mravouka**“. Cena 40 kr.

Svazek IV.: Dra Eugena Kadeřávka „**O původu tvorstva dle zpráv biblických**“. Cena 40 kr.

Svazek V.: Arnošta Hella „**Podobizny Svatých**“. Z frančtiny přeložil Sig. Bouška, O. S. B. Četné obrazy starých i novějších mistrů. Titulní list kreslil mistr Jenewein. Cena 2 zl.

Svazek VI.: Dra Frant. Kryštůfka „**Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české od r. 1740—1898**“. (S obrazy vládařů rakouských.) — Vyšel díl I. Cena 3 zl. Dílu II. sešit 1—5.

Svazek VII.: P. Jindř. Pesche a P. Vict. Cathreina „**Soukromé vlastnictví**“. Dvě sociologických studií. Z německého podává Dr. Jos. Tumpach. Cena 1 zl. 35 kr.

Svazek VIII.: P. A. Lapotřa T. J. „**Moravané**“. Stat ze spisu: „Evropa a svatá Stolica za dob Karlovců“. Z frančtiny přeložil Dr. Frant. Ehrmann. — Cena 50 kr.

- Svazek IX.: Dra J. Bilczewského „**Archaeologie křesťanská ve službách dějin církevních a věrouky**“. S četnými ilustracemi v textu. Z polského originálu podává Dr. Jos. Tumpach. Cena 2 zl. 50 kr.
- Svazek X.: Msgra Em. Bougauda „**Ježíš Kristus. Důkaz Jeho božství**“. Z frančtiny přeložil Antonín Melka. Cena 45 kr.
- Svazek XI.: P. Victora Cathreina T. J. „**Socialismus**“. Autorisovaný překlad VII. vydání z r. 1898. Cena 1 zl. 50 kr.
- Svazek XII.: J. A. Zahma „**Věda a učenci katoličtí**“. Z angličtiny přeložil ThC. Václav Hazuka. Cena 75 kr.
- Svazek XIII.: Dr. Ant. Vřešťála „**Lichva a úrok ve světle mravouky katolické**“. Cena 70 kr.

V tisku se nalézá:

- Svazek XIV.: August Nicolas: „**Mimo církev není spásy**“. Studie o nesnášlivosti církve. Vyňato ze spisu „Filosofické studie o křesťanství“. Dle VII. francouz. vydání přeložil Vojtěch Kameš.

Na řadu přijdou tyto spisy:

P. J. Biederlacka T. J. „**Socialní otázka**“. — Dra Jos. Kachníka „**Dějiny filosofie**“. — Dra J. E. Ortiho y Lara „**Věda a zjevení**“. — P. B. Duhra T. J. „**Bajky o jesuitech**“. — Frà Jos. Mergla „**Katolicismus dokázaný a obnájený slovy a důvody odpůrců jeho**“. — P. L. z Hammersteinů T. J. „**Edgar**“. — Téhož spis. „**Některé význačné charaktery katolické XIX. století**“. — Dra Štěp. Pawlického „**Mozek a duše**“. — Téhož spisovatele „**Darwinismus**“. — P. Ch. Antoina T. J. „**Národní hospodářství**“. — P. A. Röslera C. SS. R. „**Ženská otázka**“. — P. Didona „**Moderní výchova**“. — P. A. M. Weisse a Dra Štěp. Pawlického „**Původ křesťanství**“ atd.